

A

MODERN VÁROS.

ÍRTA:

ÉHEN GYULA

SZOMBATHELY RENDEZETT TAN. VÁROS
POLGÁRMESTERE.

SZOMBATHELY.

BERTALANFFY JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.

1897.

Előszó.

Az elismerésre vágyás minden igénye nélkül indul útjára »*A modern város*« szerény kötete. A cím ismeretlen. Irányánál és céljánál fogva pedig inkább szakavatott hygienere vall, mint egy igénytelen provinciális város adminisztrációjának egyszerű vezetőjére.

»*A modern város*« cím tán kissé hangzatos is. Ámde munkám megírásánál nem a tetszelgés hiúsága vezetett; hanem egyedül a komoly vágy: rövid vázlatokban egybegyűjtve felsorolni azon lényegesebb kellékeket, melyek egy modern város fogalmának betöltéséhez megkívántatnak.

Biztató figyelmeztetés akar lenni e mű minden oly városhoz, mely eddigelé vagy egyáltalán semmi, vagy csak elenyészőleg kevés súlyt fektetett a közegészség és köz-tisztaság érdekeinek előmozdítására.

Nemzeti fejlődésünk géniusza kijelölte az utat, melyen haladnunk kell. S városaink történetének rövid vonásokban való ismertetése hangos intelem, melyszerint hazánk jövő fölvirágozásának legfőbb alapja a városok életerős fejlődésében keresendő.

S ha ez így van, akkor ütött az akcióba lépés órája. Elérkezett legfőbb ideje annak, hogy minden város iparkodjék a modern igényeknek megfelelően oly módon berendezkedni, hogy a lakosság ne csak mindennapi kenyerét, hanem egyúttal kényelmét és az életnek legdrágább kin-

csét: a közegészség és köztisztaságnak jogos követelményeit is föltalálja önalkotta intézményeiben.

Lehetnek munkámnak fogyatkozásai; s még azzal sem dicsekedhetem, hogy új dolgokat regisztráltam. Azomban a hygienek előtt rég ismert dolgoknak egy laikus elme által rendszerbe foglalása oly alkalmasnak látszó közvetítési mód, mely éppen a maga egyszerűségében számot tarthat arra, hogy mindenki részéről megértve, buzdítólag hasson mindazon tényezőkre, melyek első sorban hivatvák a várost kibontani elmaradt, száználmas helyzetéből.

S ha a jószándék megértetett és ennek indítása üdvös mozgalmat idéz föl városaink fejlődésében: törekvésem célját érte és munkásságom bőven elnyerte jutalmát!

Szombathelyen, 1897-ik évi márczius hóban.

Éhen Gyula.

VÁROSAINK KELETKEZÉSE.

Aki látta az ezredéves országos kiállítás alkalmával Feszty Árpád festőművésznk remek alkotású »Honfoglalás« című körképének azon részletét, mely a honszerző magyar hadaknak rohamát tünteti fel: az alkothat magának képzetet arról, hogy mily ellentállást nem ismerő had szállta meg az országot Árpád bejövetelével.

A hét magyar vezér alatt végbement honfoglalás ténye nem pusztá vihar volt, mely fölkapja a puszták homokját és levelet tép le a fákról. Olyan volt az, mint a romboló zivatar, mely törzseket dönt ki gyökeréből s oda dobja lombkoronáját a porba. Olyan volt az, mint a bős áradat, mely elseper és magával ragad mindent, mit csak útjában talál.

Hódító útjokban így ragadták magukkal a hős *Szittyai magyarok* a Tánais vize mellett lakó Polouczokat (Palócz) is; azon palóczokat, kik a Mátra alján megtelepítve, most Heves-, Borsód-, Gömör-, Nógrád- és Hontvármegyékben laknak s kiknek száma már a század elején megközelítette az ötszázezerét.

Dugonics András, két orosz író, névszerint Osztrits és Kojálovics nyomán a Palóczoknak hazai földünkre történt jövetelét így írja le: »Midőn nagy békességben élnek (a csabai atyafiakkal a szittyái magyarok) íme egy nemzetség, mely a Kutigurokon felül uralkodott és őket Polouczoknak neveztek, (soha se tudni minő okra nézve)

megtámadták a közel levő magyarokat. És (mivel a csata hirtelen szerződött) sokat megpiszkoltak a magyarok közül. Ezt észrevevén a többiek, a Polouczokra estek és őket kegyetlenül megverték, országukat elfoglalták, a Polouczokat pedig, (kik között tenyeres-talpasabbak voltak) katonáknak szedték és az Elő-örök közé rendelték.«

Dugonics András leírásából tehát két körülmény válik világossá. Egyik az, hogy a palóczok a magyarokkal vére és nyelvre közel rokon népfaj valának; a másik pedig az, hogy kénytelen-kelletlen Árpád hadaival kellé a palóczoknak Pannónia földjére lépniök és itt résztvenni a honalapítás véres munkájában.

S bár a XII-ik század végén Ottó Frisingai püspök III. Béla alatt Barbarossa I. Fridrik császárral hazánkon átutazván, arról tanúskodik, hogy: »A magyarok egész nyáron és őszen csak sátorokban laknak; hajlékaik többnyire nádból, ritkán fából valók, kőből pedig alig van egynéhány;« a történeti hagyományokból mégis kétségtelen, hogy midőn a IX-ik század végén hét magyar őseink nemzetségeikkel és a velük egyesült népekkel a Volga vizén átkelve Bolgáriát, Marahániát és Pannoniát meghódították, az elfoglalt földeken több várat találtak és vettek birtokukba.

Ilyen várak voltak Magyarországon: Ungvár, Bihar, Gömör, Nógrád, Heves, Nyitra, Esztergom, Visegrád, Győr, Pozsony, Sopron, Óvár, Veszprém, Zala, Vas stb. Ilyen volt Bolgáriában: Bolgár-Fejérvár, vagyis Belgrád. Horvát- és Szlavonországban pedig: Zágráb, Pozsega és Valkó.

De a most felsoroltakon kívül építettek a magyarok újakat is, illetőleg a leromboltakat megújították. Ilyenek voltak; Fejérvár, Szabolcs, Újvár, Várad, Borsod, Bars, Csongrád, Komárom és Sárvár stb.

Az ekként épített új várakat részint földből, részint sárból, részint pedig kőből építették; s az építési anyag minőségéhez képest amazokat *fekete váraknak*, emezeket pedig *fehér váraknak* nevezték el.

Innen a királyok kedvencz lakóhelyéül szolgáló mostani *Székes fejér vár*, s ez elnevezésből maradt fenn mind a mai időkig a Rába folyó mellett fekvő *Sárvár* név.

Ezen várak alján és mellékén voltak aztán városok is. Így Nyitraváros, melynek lakosait Árpád vezér hűségére föleskedtetvén, őket földekkel gazdagon megajándékozta. Ilyen volt Pest városa, melyet a körülötte fekvő jószágokkal együtt Taksony vezér Billa és Bocsu vezéreknek és a velük jövő Ismailiták nagy seregének oda ajándékozott, így továbbá Veszprém város és Belgrád, valamint Ó-Buda, melyet Árpád a Dunán átkelve megszállt, körülötte tábornok vert és nagy lelki gyönyörrel vette birtokába Attila városát, kinek véréből származtatta le a hősvezér magát.

Pannoniában, Ptolemeus korában 59 város volt. Ilyen volt közülök a most említett Ó-Buda (Aquineum), Szombathely (Sabaria), Pécs (Peuce), Eger (Agria), Szerem (Sirmium), Zalathna és Abrudbánya stb. A megszállt egyéb városok voltak pedig: Szokolca, Nagy-Szombat, Kassa, Kőszeg, Bártfa, Szatmár-Németi, Selmece, Körmöcz, Ó- és Új-Szöny, Baka-Béla, Breznó-, Nagy- és Új-Bánya Magyarországon, Brassó és Szeben pedig Erdélyben.

A várakat a vezérek és ezek családjai foglalták él; körülvé magukat legmegbízhatóbb és leghűbb emberekkel, kiknek legfőbb kötelessége volt a katonai szolgálat és örökös.

A várak mellékén fekvő városokban pedig a föld népe nyert elhelyezést; kinek földadata volt a vezért, feje-

delmet, vagy később a királyt és ennek környezetét mindennemű szükséglettel ellátni.

A IX-ik században érvényesült elhelyezkedésből látjuk azután Szt. István korában kifejlődni az úgynevezett *várrendszer*t, mely tulajdonképeni ősalapját képezi a mai vármegyének. De az erről való bővebb megemlékezés túlhaladja e szerény munkának szűk keretét.

Ez a rendszer a maga külső formájában nem új. Hisz ott látjuk a rómaiaknál a Parochiát, a görögöknél a Themát, a németeknél a Grafschaftot és a tótoknál a Stolitziát; azzal a különbséggel, hogy a mi vármegyei rendszerünknek mindig meg volt a maga speczifikus tartalma; különösen pedig azon időben, midőn e rendszerben a nemesi előjogok nyervén érvényesülést, lényegében nélkülözötte a demokratikus elemet.

Hogy a honfoglalók mily óriási erővel vették birtokba e szép hazát, elég élénken bizonyítja a fentebb megemlégett palóczoknak nagy sokasága, kiket a honszerző Árpád magával ragadott.

Hol vannak még a bolgárok, oláhok, morvák és tótok, kiknek nemzetiségei meghódolván a hét vezér hadverő hatalma előtt, önként megadták magukat sorsuknak és egy hússá, egy vérré olvadtak később a magyarral.

Könnyen érthető tehát, hogy a honalapítás első idejében, Ottó Frisingiai püspök még a XII-ik században is miért találta a magyarok egy részét sátrakban, nád- és fából készült lakóházakban. Mert hiszen egy honfoglaló nemzet távolról sem érezheti magát oly biztonságban, hogy a kardot és csatabárdot szögre akasztva, boldog megnyugvással adhassa magát a házi fészek, a kellemes otthon csendes munkájának.

Történeti adatok bizonyítják, hogy a magyar vitéz volt hadviselésben; ügyes a harci játékokban; jeles a

vadászatban; szorgalmas az állattenyésztésben és serény a föld megmunkálásában.

Bírta tehát mindazon kellékeket, melyek egy nemzet honalapító nagy munkájában elsőrendű feltétel: bírta ugyanis a hódítás és önfentartás szükséges eszközeit.

Csakhamar észrevette azonban a vezérek és királyok bölcsesége, hogy a létfenntartásnak e kezdetleges eszközei távolról sem alkalmasak és elegendők azon kulturális jellegű törekvések kifejtésére, melyek nélkül bármely elfoglalt ország szebb és magasabb lendületet nyerhetne.

Azért volt tehát szükséges, hogy az elfoglalt óriási területhez aránylag csekély létszám, külföldi betelepítések által szaporíttassék; még pedig oly elemekkel, melyek a nemzeti erő és művelődés kifejtésének munkájával az egyes váraknak és városoknak is jelentőséget kölcsönözzenek.

Ekként Gerard püspök életírójának és Rogárius siralmának tanúsítása szerint, – amint egyébként már fentebb is jeleztük – Pest városát és ennek környékbeli birtokait már a tizenegyedik században idegenek bírták, kik itt mint ügyes iparüzők és kereskedők meg is gazdagodtak.

Tudjuk *IX* történelmi feljegyzésekből, hogy a Bessenyők a vezérek uralkodása alatt telepedtek meg Pannoniában.

Géza és fia Szt. István maga hívta be az idegeneket az országba.

Salamon, I-ső Andrásnak fia, 1076-ban maga csalta be a kunokat atyja ellen.

A jászok Tiszántúl, Heves- és Pestvármegye közé az 1091. évben László király alatt jöttek be hazánkba,

Kálmán alatt, az 1096-ik évben ruthének, morvák és csehek települtek, le az ország különböző vidékein.

A mostani kunságban, 1113-ban II-ik István uralkodása alatt települtek le a kunok.

Az 1140. évi tatárpusztítás után a szászok Erdélyben és egyéb németek a Szepességben nyertek új hazát.

II. András, Kálmán és III-ik Béla alatt a ruthének Sáros-, Zemplén-, Máramaros és Ungvármegyékben települtek meg. Ekképpen sok oláh is ide szorult a tatárpusztítás idejében.

IV. Béla alatt 1158-ban ismét sok német és szász tódult be hazánkba.

1285-ben IV. László alatt a szerbek, 1436-ban Zsigmond alatt a cigányok, 1447-ben az albánok, 1664-ben szászok, morvák, svábok és bolgárok, 1763-ban, Mária Therezia alatt számos sváb telepített le hazánkba, úgy, hogy ezek familiáinak száma már az 1782-ik esztendőben túlhaladta a Bánátban a 3000-et.

Tárva-nyitva állt tehát az ország boldog és boldogtalan előtt; mert a harcban edzett vitézség mellett szükség volt minél több szorgos munkáskézre, melyek segítségével biztosíthatta az elfoglalt ország fennállását és jövőendő boldogulását.

Ily történeti tények és hagyományok mellett tehát vajmi komikus színben tűnik fel az, ki a magyart sovizmussal vádolja.

Hogy honi városaink legnagyobb része az alakulás első stádiumától fogva, úgyszólván 1848-ig többnyire tót, illyr, vagy német nyelvűek s csak egy kis töredékben magyarok: ennek érthető magyarázatát adják a fentebb időszerűleg felsorolt letelepítések, melyeknek nem pusztán az volt a célja, hogy a lakosság számban szaporíttassék, hanem főleg az is, hogy a nyugoti tartományokban kifejlődött ipart és kereskedést hazánkba is átültessék.

Budán például a városi statútumok ekként rendelkeztek a város közügyei körül való felszólalásban:

»Der Richter soll sprechen des ersten in deutscher

Tzung und dernach in Ungarischer Tzung. Die R-atsheren sullen also sprechen: der erste in deutscher Tzunge dernach in Ungarischer. Der Stadtschreiber spricht von erst in Deutsch, dernach in Ungarisch etc.«

Vigasztalódjunk azonban külföldi példákon.

Váljon a hatalmas római birodalom egy nyelvű volt-é? Nem-é volt nagyobbrészt görög és idegen ajkú?

Csalódik, aki azt hiszi, hogy a nagy Britt birodalom lakosságának erejét az egy nyelv kölcsönözte. Volt bizony ott régi vallisi és irlandi; s vannak egyes tartományok, hol nem hangzik angol szó!

A francia nemzetnél ott van a hajdani gallus, kelta, olasz és német.

A svájcziaiak a németen kívül beszélik a francziát és olaszt; a belgák a francziát és vallon nyelvet.

S váljon az amerikai egyesült államokban egy nyelven beszél minden ember?

Olyan nemzet, mely a honalapítás első stádiumát átélve, a honfejlesztés csendes és áldásos munkájában keresi az elfoglalt haza sorsának előbbre vitelét: az természetsszem hajlamainál és aspirációinál fogva kénytelen fölvenni magába minden oly elemet, melyet nemzeti ideáljának megközelítésére és elérésére szükségesnek lát és hasznosnak ismer fel.

Éppen az jellemzi vezéreink, fejedelmeink és királyaink bölcs gondolkodását, statusférfiúi tapintatát, hogy az idegenek elől az utat nemcsak el nem zárták, sőt azokat behívták s őket jószágokkal és egyebekkel gazdagon megajándékozták.

Árpádról a névtelen jegyző ekként ír: »Árpád vezér a vele lévő jövevényeknek (hospitibus) földekét és nagy birtokokat adott el ezt hallván, sok jövevények lódultak hozzá s örömmel vele maradtak.«

Szent István Dec. lib. cap. 6. pedig így szól: »Az idegenekben és jövevényekben oly nagy a haszon, hogy méltán a királyi méltóságra nézve hatodik helyet érdemel. Valamint különbféle tartományok részeiből jönnek a jövevények, úgy különbféle nyelveket, szokásokat, tanúságokat és fegyvereket hoznak magokkal, melyek mindössze a királyi udvart ékesítik s magasztalják, a külsőknek vágyódásait pedig visszajeszttetik: mert az egy nyelvű és szokású ország gyöngé s töredékeny.«

A tárgy ismeretből merített tárgyilagossággal írta meg tehát egy régi jelesünk a következőket: »A magyar városoknak legjelesebb lakosai lettek az idegen földről ide költözött jövevények, kiket először ugyan Árpád szerencséje és bő adakozása, Geizának békeszeretősége, utóbb Szt. István kegyessége s más királyaink okos gondoskodása egyrésztől, másrésztől pedig földünk termékenysége és polgári igazgatásunk kedvezése nagy számmal a mesteremberekből, kézi művesekből s értelmesebb földművelőkből honnyunkba édesített.«

Bölcs fejedelmeink célja tehát az idegenek letelepítésével nem az volt csupán, hogy szükség esetén ezekkel szaporítsák a kiállítandó hadi erőt; hanem főként az, hogy megteremtsék hazánkban a kultúrának bár kezdetleges, de egyúttal legtermészetesebb alapját: a kézmű ipart és mesterségeket.

Oly fejedelmek tehát, kiknek tevékenysége és gondoskodása körében ily tényekét, ily jelenségeket látunk megnyilatkozni; azoknak elméjében már megvillant a modern állam megalkotásának sejtelme; s csak alkalmas időviszonyok, nyugalom és béke kellettek ahhoz, hogy a megvetett és hűn megőrzött alapon egykoron kifejlődhessék a kultúrállamnak eszménye.

Hisz az ipar meghonosítása és annak fokozatos fejlesztése, a nemzet kulturális törekvése első stádiumának proceszszusát jelenti.

Éppen azért, mert a külföldről beözönlő és ide édesgetett idegenek a megteremtendő hazai ipar kultuszának első képviselői valának, már ezen magasabb hivatásuknál fogva is különös előnyökben részesültek.

Lényegesen különböztek Ők – noha vár szolgálának is nevezettek (Servi Castrenses) – *a teljességgel szolgálótól* (Servi perfecti.) Mert hisz ezek nemcsak el nem költözhettek uraik engedelmé nélkül, sőt azok által megbüntethetők, eladhatók és elzálogosíthatók voltak. A szolgák vagy hadi foglyok voltak, vagy rabszülőktől származtak, vagy büntetésből ilyenekké minősítették.

Városaink lakói, mint számos oklevélből kitűnik, többnyire e közös gyűjtőnéven: *Városiak* (Castrenses) nevezetnek.

Nevezték azonban őket a németek Burger (városi) szóból eredőleg *Polgároknak* is (Bürger, Cives) azon megkülönböztetés okáért, mert a várakhoz tartozó városokban laktak és itt folytatták mesterségeiket.

Törvénycikkelyeinkben »Szállók« nevén is előfordulnak azon indokból, mert idegen földről ide költözve, itt a várak mellékén szállást nyertek.

És mert az általuk bírt földek után önként, tehát szabadon vállalkoztak bizonyos adók és szolgálmányok teljesítésére, ezért régi okmányaink őket *Szabad polgároknak* (Cives vei hospites liberi) is nevezik.

A várak és városok kivétel nélkül a fejedelem, illetőleg király kizárólagos tulajdonát képezték. Éppen ezért nevezettek *királyi városok-nak* is.

S bár a *polgárok* kezdetben csakis a várak mellékén épült városokban laktak, utóbb királyi engedelemmel sok

helyütt a várakba nyertek elhelyezést. Így Győr és Esztergom városok történeteinek tesznek tanúságot arról, hogy a tatárok pusztításai után polgárainak megengedtetett a várakba való költözködés.

Megtörtént azonban, hogy a fejedelmek a várak és városok közül némelyeket elajándékoztak. Így például Árpád elajándékozta Komáromot. Taksony pedig mint fentebb láttuk, elajándékozta Pest várát és városát.

Szent István király idejében már a királyok és a királyi hercegeken kívül a püspökök és káptalanok is a várakban laktak s itt később palotákat és templomokat építettek.

Így volt lakóhelye, illetőleg palotája első szent királyunknak, valamint Szt. Imre hercegnek, a püspöki és káptalani lakással és a templommal együtt Fejérvárban.

Így volt ugyancsak Szent Istvánnak és későbbi maradványainak az érseki és káptalani lakóhelyekkel együtt díszes palotája Esztergomban.

A győri püspök és káptalan a Joannitákkal és Szt. Albert prépostsággal együtt, hozzáértve ezek népeit is, hasonlóképpen a győri várban nyertek állandó elhelyezést.

Szent István és Szent László, városokat és nagy darab földeket juttatott kegyes célokból a püspököknek és káptalanoknak. Kálmán király azonban azok egy részét visszavette.

II-ik István, II-ik Géza és III-ik Béla, valamint Imre királyunk ismét bőkezűen ajándékozták el egyházi célokra a földi javakat.

II-ik András pedig már a pazarlás mértékéig adományozta oda világiaknak a városokat és az ezekhez tartozó földbirtokokat.

Ezen ajándékozások minőségéből és rendeltetéséből

támadtak azután megkülönböztetések: *királyi, püspöki és világi városok* között.

Így szűntek meg Pécs, Bács, Vác és Veszprém királyi városok lenni. így lett Győr, Esztergom és Fejérvár részben királyi, részben érseki és egyházi várossá.

A fentebb említett vár szerkezetből eredő vármegyék, vagyis azon földek, melyek a várak környékén és vidékén ennek fönntartására és ellátására rendeltettek, idők multával három részre lettek fölosztva; nevezetesen: az egyik rész a várjobbágyoknak; (Jobbagiones Castri) a második rész a városi polgároknak; a harmadik rész pedig a szentegyházak (püspökségek, apátságok és prépostságok) népeinek.

A vár jobbágjai – vagyis a katonai szolgálatra rendelt őrség – kötelesek voltak a várnak hadi szolgálatait teljesíteni; azt őrizni, a netáni támadások ellen védelmezni; sőt földesuraikat hadviselés esetén a harctérre is követni.

A városi polgárok azonban csak kézi munkájukkal tartoztak a várnak és földesuraiknak szolgálatot teljesíteni. Hadviselés idejében pedig oly hadi szolgálatoakat teljesítettek, melyek a nyers erő fölhasználásának mértékét túlhaladták. így a várak ostromlásához és a falak törésére szükséges *faltörőket* és *várdöntőket* (balistarios, bombardarios) a városi polgárok tartoztak állítani.

A városi, vagyis *királyi polgárok* egyenlők voltak a király és királyné *udvarnokaival*, kik a fejedelmi pár földein lakván, ezek körül személyi szolgálatoakat teljesítettek.

A városoknak úgy törvénykezési, valamint egyéb polgári dolgaiban egyedüli főtisztje a vármegyének főispánja volt, ki ugyanazon várnak kapitánya (Comes castri) is volt.

Ő szolgáltatta ki a városiaknak az igazságot, peres ügyeikben ő ítelt s *adósságaikat* ő szedte be.

A főispán mellé két albíró volt rendelve, kik neki a törvénykezési ügyekben segítségére szolgáltak. E két állás a mai szolgabírói állásnak felel meg.

Íme tehát a most fölemlített állásokban találjuk gyökerét a mostani főispáni és szolgabírói intézményeknek.

A polgári, vagyis közigazgatási dolgokban a főispán mellé a várnagy (*castellanus*) volt rendelve, ki az adók beszedését eszközölte.

A várkapitánynak a polgári adózásokból egy harmadrész járt. Két harmadrészt pedig köteles volt a király pénztárába szállítani.

A vármegye főispánjának nemcsak tiltva volt a városiakat bántalmazni és zaklatni, sőt azokat oltalmazni, védelmezni, szükség esetén pedig segíteni: ezek voltak legfőbb kötelességei. Ha pedig ezeket megszegte: bármely városi polgárnak jogában állt ellene a király előtt panaszt emelni.

A városiak perbe szállhattak a nemesekkel és várjobbágyokkal és volt saját kapitányuk (*Centurio*) is.

Míg a várjobbágyok, kik katonai szolgálatra voltak rendeltetve, földesuraik engedelmé nélkül sem el nem költözhettek, sem papi, vagy szerzetesi rendbe be nem léphettek; addig a szabad polgároknak meg volt engedve, hogy bármely oknál fogva vagyonukat eladhatták és *nappal* (vagyis nappal és nem éjjel szökve) tetszésük szerint bárhova elköltözhettek.

A polgári szabadsággal fölrüházott városi polgár amit vetett, amit aratott s amit becsületes keze munkájával keresett és szerzett: az neki teljes és korlátlan tulajdonává vált. E szabad rendelkezési jog azonban nem zárta ki azt, hogy urának és királyának saját *jószántából*, valahányszor a haza sorsa és közjára kívánta, munkássága gyümölcsének,

vagy ha szükség úgy kívánta, vagyónának is egy részét bizonyos időben oda ne adja.

Eleinte a városok polgárai is a vármegye bírától (főispán, vágróf és Bilotus) függtek; de királyi engedelem folytán később szabadon választották a plébánosukat, bírójukat, a tanács tagjait és a szükséghez képest 6-12 esküdtet, porciószedőt és a jegyzőt.

A városiak hivatalosak voltak a király koronáztatására; később pedig követet küldtek az országgyűlésre.

A városok egy részének felsőbb bírósága a *tárnokmesteri*, a másik résznek pedig a *személynöki* bíróság volt. A bírói hatóságok büntető és kivégző hatalommal is bírtak.

Ha a bírót első összegyűvelkor meg nem választhatták: ismét összegyűltek s az ekként megválasztott bírót a királyi Felségnél bejelentették.

Ezen jogokkal és szabadalmakkal szemben lássuk csak a városi polgárok által teljesítendő köteleességeket.

Az 1231. évi 39. t. cikkely szerint a városok polgárainak összes adózása a dézsmában volt; mely természetben ki volt szolgáltatandó a gabonából, borból, barmokból és baromfiakból.

Szent István és Szent László rendeletei szerint a »dezsma« jelentette a *tizedik részt*.

A föld népe azonban a *tizedet* soknak találván, ki-mondatott: »A huszadik résznél több dézsmát nem kívánunk; mely régtől fogva a királyoknak jár; mivel általa a nép terheltetik.«

Utóbb a *huszad* ismét *tizedre* változott a meghatározott termésből és barmokból; majd utóbb meglehetett azt váltani pénzbeli értékben, vagy alku szerint.

A dézsma a királyok tulajdona volt ugyan, de azok legnagyobb részben elajándékozták kedveskedésül Istennek,

szentegyházaknak és klostromoknak; még pedig későbbi időben bizonyos teherviselés ellenértéke fejében.

A *szabados tízesek* (liberi denarii, vagy libertini,) szintén egyik terhe volt a városiaknak, melyet a szabad állapotúakkal együtt a szabadság élvezete fejében fizettek.

Egy ily tízes fölért öt polturával, mely egy negyvened része volt egy arany forintnak.

Minden polgár tartozott 10 tízest fizetni. Ezt füst= pénznek is nevezték; mert minden telek, vagy házhelytől fizetendő volt.

A *zsoluzsma* (collecta terragii) terményekből álló járulék volt, mely csak rendkívüli esetben szedtetett a hadi nép részére.

A *kamara nyereség* nem volt más, mint az ó pénznek új pénzzel való beváltása folytán szedett kincstári csekély beváltási haszon.

Szabadszállás és ebéd a királynak és királynénak *ingyen*, - mely nem is teher, mint inkább rendkívüli megtiszteltetés számba ment.

ajándék kedveskedésül a királyi párnak, minőket az erdélyi városok szoktak küldeni.

A hidakon és réveken *vámot*; az ország határán kivitt portéka után *harminczadot*, s a vásárok alkalmával *helypénzt* tartoztak fizetni.

Ugyancsak a város polgárai, mint iparúzők, tartoztak foglalkozásuknak és mesterségüknek megfelelő szolgáltatásokat is teljesíteni egyrészt a vár urainak, másrészt pedig az ezeket körülvevő őrségnek. Ilyen foglalkozások voltak: a kenyérsütés, építés, árkolás, szekerezés, halászás, vadászás, ruhakészítés stb.

Ilyen szolgálmányok közé tartozott a vár rétének kaszálása is; mely munkát teljesítők: »*várkaszások*«-nak neveztettek.

Hogy ily természetbeli szolgáltatásokat teljesítő kézműves mily nagy számban lehetett egy-egy városban, ennek megítélésére nézve alapot szolgáltat a dömösi prépostságnak Almos herceg s ennek fia, II-ik Bélától származott ajándék levele, melyben a Nyitra várához tartozó majdnem összes földeken kívül ajándékba adnak: 12 szekereset, G kenyérsütőt, G szakácsot, 5 portást, 2 esztergályost, 2 lovászt, 12 harangozót, 1 szücsöt, 1 gyalog-postát, 32 halászt, 5 vadászt, 25 sóhordót, 12 børszerzőt (tímár), 5 üvegest, 15 bognárt és G molnárt. S ezeken kívül: vargát, sörfőzőt, kovácsot, ácsot, szőlőművest, bérest, birkást és juhpásztort stb.

Íme a leltár, mely élénken világítja meg a kézműiparnak mindama nemeit, melyek II. Béla idejében már meghonosodtak s egyben élénk állítják képét annak a fellendülésnek, melyet a magyar ipar, keletkezésének első idejében mutat.

S bár nem szenved kétséget, hogy e robotszerű szolgáltatások súlyosan nehezedtek a városok polgáira; azokat mégis elviselhetőkké tették azon kedvezmények, melyekben a felsőbbség által részeltettek. Sőt az ipartermelvényeknek természetben való szolgáltatása, nagyobb tevékenységre serkenti a kézműveseket; s a szolgáltatáson felül termelt ipartermékeknek eladásában támasztott verseny mintegy kényszerítőleg hatott minél jobb és tökéletesebb termékek előállítására.

A kézműipar terén kifejtett verseny hozta azután létre a minsűrűbben jelentkező adás-vevést és cserét; s ennek fellendülésével a vásártartást, mely azután szülőanyjává vált' a hazai kereskedésnek.

A vásárok élénkségét nagy mértékben előmozdították a várakhoz és városokhoz vezető és hadászati szempontból

kitűnő karban tartott utak, melyek már azon időben hathatós eszközeivé váltak a közgazdasági érdekek kifejlődésének.

De más oldalról lényeges befolyást gyakorolt a hazai ipar és kereskedés fejlődésére királyainknak azon körültekintő és bölcs gondolkozása is, mely szerint nemcsak váraink és városaink számát szaporították, hanem a meglevőket kőfallal, sánczokkal és árkokkal kerítették körüli, ezeket megerősítették, hogy ekként megoltalmazván a vár és város lakóit a külső és belső háborgatásoktól, részükre a szó szoros értelmében nyugalmat és békét, biztonságot szerezve, ily módon bölcs előmozdítói lettek az ipar háborítatlan fejlődésének és a kereskedés megteremtésének.

IV-ik Béla király, hazánk második megalapítója e részben kimondhatatlan nagy szolgálatot tett az országnak. Ő volt Budának, Új-Pest városának második megteremtője. Ő volt az, ki számtalan új várat építtetett.

Róbert Károly a fertői adó átengedésével megerősítette Sopron és Kőszeg városait.

Nagy Lajos kőfallal kerítette be Budát, Kassát és Kolozsvárt.

A többi várak és városoknak kőfallal történt bekerítése és megerősítése Zsigmond királyunknak volt hervadhatatlan érdeme.

A városok békéjének és nyugalmanak ily módon való biztosítása egyrészt a személy-, másrészt pedig a vagyonbiztonságnak válván hathatós tényezőjévé, hazai iparunk és kereskedésünk annyival is gyorsabb fejlődést nyert, mert királyaink egész környezetükkel, a főpapokkal, az országzászlós uraival, valamint tisztviselőivel fölváltva más-más várban, vagy annak közel környékén tartván lakásukat: a királyi háztartás fénye és kényelme természetszerűleg

hozta magával, hogy őket a különböző kézművesek, művészek, tudósok és kereskedők vegyék körül.

Az ipar és kereskedelem föllendülésének eredménye volt tehát a kereskedelmi emporiális helyek kifejlődése; amilyenek voltak az ország délnyugati részében: Győr és Sopron; az északi részen: Kassa és Lőcse; a keleti részen: Szeben és Késmárk; a délin pedig: Spalató; középpontja pedig: Esztergom és Buda-Pest.

Ezen emporiumokkal állandó üzleti összeköttetésben voltak Pozsony, Fejérvár, Debreczen és egyéb városok, melyek a forgalomra elég mennyiségű iparterméket és árucikket voltak képesek előállítani.

A most felsorolt és ezekhez fogható városokban indult fejlődésnek a kézi iparon kívül a művészet keretébe illő minden oly produktumnak előállításai is, mely műbecsénél fogva nagyobb értéket reprezentált.

E helyeken indult fejlődésnek, az építészet, szobrászat, festészet és zene.

Ezen városokban tartattak a legnépesebb vásárok. Itt alakultak a különféle céhek, és kereskedelmi társaságok; s itt alkottattak meg a városi rendszabályok is, melyek az iparosok és kereskedők jogviszonyainak szabályozására vonatkozó rendelkezéseket tartalmazván, ezekből minden fölmerülhető esetben törvényerejűleg tudnia kellett minden egyes iparosnak és kereskedőinek magát mihez tartania.

Minden kereskedő tartozott hiteles könyvet vezetni, melybe az általa kötött jogügyletek bejegyzendők voltak.

Meg volt határozva a kereskedői alkalmazottaknak szolgálati bére.

Meg volt állapítva a köznapi fogyasztás tárgyait képező élelmi és egyéb árucikkeknek ára; így a sáfránnak, borsnak, selyemnek, gyapjúnak, czérnának és egyéb anyagoknak.

Hogy a hazai ipar és kereskedés lendületet vehetett, ennek okát némely királyainknak azon nagylelkű cselekményében kell keresnünk, melynél fogva számtalan város polgárságát oly privilégiumokkal ruházták fel, hogy e kiváltságokkal járó előnyök mintegy fölszabadították a polgárság anyagi és erkölcsi erőit; minek folytán összes gondjukat és tevékenységüket saját foglalkozásuk és iparuk kifejtésére fordíthatták.

A királyi kegy által kitüntetett városok között első helyen említendő *Székes-Fejérvk*, Szent István királyunknak legkedveltebb lakóhelye, mégis Esztergom városa, mint a szent király születésének és koronáztatásának helye; mely városok saját árucikkeik után a vámfizetésnek kötelezettsége alól fölmentettek: vagy on elkobzással büntethetők nem voltak; birtokaik a király védelme alatt állottak; bírájukat és esküdtjeidet maguk választották; helypénzt pedig nem fizettek stb.

Salamon király *Sopron* és *Pozsony* városokat részesítette kiváló gondoskodásban.

IV. Béla Nagy-Szombat (Sumbathely) városát, mint a szállók (polgárok) letelepítésére alkalmas helyet, a magyar koronához tartozó városnak jelentette ki oly hozzáadással, hogy senkinek elajándékozni, avagy egyéb módon elidegeníteni ne legyen szabad.

Ugyancsak IV. Béla király a sajói gyásznapi után *Kassán* vonván meg magát, a béke helyreálltával azt királyvárosi rangra emelte.

Így állította vissza Béla király Pest városának is »eltulajdonított királyi szabadságát.«

V-ik István az 1271-ik évben Győr városa részére kiadott privilégium levelében nem pusztán a székesfejérvári polgárok és szállók szabadságával ruházta fel az ottani polgárságot, hanem: »Tetszett nekünk és tetszik

– úgy mond többek közt – hogy a mi győri lakosaink se a piacon, se máshol az ország határi között önnön partékaiktól semmi adót fizetni ne tartozzanak. És hogy házaik építésére vesszeik s karójuk legyenek s a földművelésre és majorságaikra nagyobb földjeik legyenek, ezen lakóinknak a Duna közt napnyugotra a vár ellenében fekvő szigetet adtunk az ő népeivel együtt, s füzeseivel, rétejeivel, s halászatával. Nekik adtuk a vár földjeit is, melynek Malomsok neve, Dunántúl Zámolig, melyet előbb már nekik adtunk minden haszonvételeikkel együtt, úgy hogy tőlük minden patvarkodás eltávolíttassák. Azt is rendeltük, hogy minden kereskedők Ausztriából Magyarországra jövén s innen oda menvén, partékaikat a Győri várba tartozzanak lerakni a váltás (cambium) végett. Mindezek felett rendeltük, hogy Báróink közül egyik se bátorkodjék, vagy merészeljen a nyakokra erőszakosan szállani. Rendeljük azt is, hogy azon városban megszállani szokókat senki se merészelje háborgatni. S mivel azoknak szegénysége nyilván tudva vagyon, a Sz.-f ej érváriak szabadságából csak azt vesszük ki, hogy velünk, vagy valamely Zászlós Úr alatt hadakozni semmikép se tartozzanak. Mindezek fölött megengedtük s előrelátólag elrendeltük, hogy minden ellenvetés köztök kirekesztessék. Szabad (arany) mosások legyen, s lehessen nekik a Dunán.«

Váljon, hol van az a város, mely a királyi kegynek ennyi gazdagságával dicsekedhetnék?! . . .

Fentebb már említettük, hogy Zsigmond király az ország legtöbb királyi városát kőfallal bekeríttette. Ezenkívül pedig számtalan várost *királyi város becsületére* emelt.

Zsigmond király hívta meg először országgyűlésre a királyi városok követeit is, mely később törvényes szokássá fejlődött. Ezen időtől fogva a királyi városok a *státusok*

közé számítottak, az országgyűlésre hivatásuk törvényesen elhatározott és a hadakozásra, valamint felkelésre meghívtak.

A nyert kiváltságokhoz képes közjogi szempontból a városok 4 csoportra oszlottak: 1. *Szabad királyi városok*. 2. *Szabad királyi bányavárosok*. 3. *Szabad korona városok* és helységek. 4. *Szabad városok* és helységek.

A szabad királyi városok – mint már fentebb jeleztük – részben a Királyi Tárnok mester, részben a Personalis Ítéletére apelláltak.

A tárnok mester ítélete alatt állottak a következő királyi városok: Bártfa, Buda, Debreczen, Eperjes, Eszék, Győr, Kassa, Kismarton, Komárom, Korpona, Kőszeg, Modor, Nagy-Szombat, Pest, Pécs, Pozsony, Sopron, Szabadka, Szokolcza, Szatmár-Németi, Szeged, Temesvár, Újvidék, Versecz és Zombor.

A Personalis ítélete alatt állottak: Bazin, Esztergom, Kaproncza, Késmárk, Kis-Szeben, Kőrös, Lócse, Zólyom, Buszt, Szent-György, Trencsén.

Szabad királyi bányavárosok voltak: Bakabánya, Bélabánya, Breznóbánya, Körmöczbánya, Libetbánya, Nagybánya, Selmeczbánya és Újbánya.

Szabad Korona városok voltak, mint a Koronának jószágai a XVI Szepesi Város; továbbá a Tiszán innen lévő tíz korona város s végül a hegyaljai városok.

Szabad városok voltak: Sóvár és Szigeth, Ó-Buda, Miskolcz, Mezőkövesd, Keresztes, Diós-Győr, Holin, Sassin, Óvár, Mosony, Csanád, Eger, Kalocsa, Nagyvárad, Nyitra, Rozsnyó, Szombathely, Vác, Várallja, Veszprém, Egerszeg, Makó, Sümeg, Tapolcza, Baja, Csáktornya, Gyöngyös, Kanizsa, Keszthely, Mohács, Pápa, Sárospatak, Szigetvár, Ráczeve és Tata.

E városokban látjuk megfogamzani első csiráját a vallásos érzésnek, mely mint minden államnak, úgy Magyarországnak is alapját és talpkövét képezte.

A Krisztusi tan, mely a felebaráti szeretet magasztos elvének megvalósításában nyer kifejezést, e városokban zsendül először életre.

A várakban és az ezek körületén épült városokban egymásután épülnek fel az Isten házai, hogy ekként megszeliítve az erkölcsöket, hogy kiragadva az embert természetes vadságából, a hit szent tani szerint megtanítsák lelkesedni, buzogni az örök igaz, szép és jónak magasztos eszményeiért.

Esztergom, Győr, Veszprém, Pécs, Vác, Kalocsa, Bács, Eger, Várad, Gyulafej ér vár, Csanád és Nyitra városok valának első színhelyei a templomoknak és kápolnáknak. Az első prépostság pedig Székesfejérvárt, Ó-Budán, Pozsonyban, Vasvárt, Titelben, Aradon, Dömösön, Szepesen, Szebenben és Szent-Györgyön alakult.

E helyeken hirdettetvén Krisztusnak szent tana, innen hintette szét világosító és melegítő fényét a hitbuzgóság, hogy messze vidékekre terjedőleg mintegy varázsütésre megszüntesse a pogány vakságot, babonát és bűbájaskodást.

A városokban kifejlődött vallásos erkölcsök fejlődésének volt köszönhető az is, hogy az *istenítéletek* megszüntetve lettek.

Ugyancsak a városokban látjuk első nyomait a kórházaknak és szegényápoló intézeteknek, melyek közül az első Székesfejérvárt létesült. Ily ispotályok voltak még: Esztergomban, Budán, Egerben, Sopronban, Győrött, Kasán, Nagy-Szebenben, Késmárkon és Körmöczön.

A tudomány első csarnokai is a városokban emelkedtek. Itt szívták be a magyar ifjak a tudományok drága cseppjeit. Ilyen iskoláink voltak a városok tetemes anyagi

támogatása mellett, a szent király által alapítva, Székesfejérvárt; továbbá Esztergomban, Csanádon, Veszprémben, Nagyváradon, Szombathelyt, Pécsett, Győrött és más püspöki városokban. Voltak még továbbá: Ó-Budán és Tatán; Sellyén, Thurócson, Nagy-Szombatban, Eperjesen, Lőcsén, Bártfán, Kassán. Főiskolánk: Budapesten. Akadémiák és Lyceumok: Kassán, Egerben, Győrött. Pozsonyban, Nagyváradon, Pécsett, Debreczenben, Sárospatakon és Pápán.

S éppen azért, mert a városi polgárságnak mélyen bevésődött lelkébe annak tudata, hogy mindaz, ami szép, jó és igaz; s aminek az emberiség csak jólétét köszönheti; a legmagasabb királyi kegynek volt kisugározása: a törvény iránt való engedelmesség és a Felséges király iránt érzett mélységes szeretet és hódolatteljes ragaszkodás, mintegy természetévé izmosult minden városi polgárnak.

Ha külellenség háborgatta az ország békéjét; ha belvillongások zavarták meg a nemzet nyugalomát; a fejedelem mindig mellette találta hű polgárságát vérrel, étellel és vagyoni áldozattal.

»Béke és engedelmesség;« ezek valának mindenkori princípiumai a magyar városi polgárnak s a király iránt való hu ragaszkodásnak nem egyszer adták fényes tanújelét.

Ott találjuk a városok polgárait még akkor is a fejedelem védőszárnyai alá menekülve, midőn a Bocskai, Bethlen Gábor, Rákóczy és Tököly-féle zendülések után ezek vezénylete alól megmenekülhettek,

Innen magyarázható meg a városi polgárságnak, manapság is tanúsított konzervatív magatartása és azon tradicionális erénye, hogy szívesen adja szolgálatát a meglévő uralom támogatására.

Híven őrzi, híven támogatja a régi intézményeket; mert tudja és érzi, hogy ezeknek köszönheti mai jólétét és fennállását.

Ugyanazért ne érje elítélő szó a magyar városok polgárait, ha oly hű odaadással ragaszkodnak a régi tradíciókhoz; mert hiszen egy ezredévnél tapasztalása nyújt kezességet aziránt, hogy ez a hűség, ez a ragaszkodás csak arra alkalmas, hogy a magyar nemzet föltartóztatás nélkül való lépésekkel haladhasson azon magasztos ideál felé, melynek neve: konszolidált magyar nemzeti állam.

A VÁROSOK JELLEGE ÉS NÉPESSÉGE.

Városaink keletkezésének vázlatos ismertetéséből kitűnik, hogy a várakba és ezek közvetlen környékén, többnyire jövevényekből álló kézműiparosok telepítettek le s ezek kiváltságokkal felruházva szabadabb tért nyertek erőik kifejtésére. Az ipar és kereskedés meghonosulásának és kifejlődésének eredeti forrását tehát a polgári szabadság királyi adományozásában kell fölismernünk s viszont az ipari foglalkozások adták meg az ezek gyakorlására szolgáló helyeknek városi jellegét.

Fentebb láttuk, hogy az ipar és kereskedés fókuszait képező helyek, hol királyaink, zászlós uraink és főpapjaink állandóan laktak, vagy tartózkodtak összes udvarukkal és környezetükkel, őrségükkel együtt, már magukba véve is oly keretet képeztek, mely eme helyekre ráütötte a városiasság jellegét.

Csoda-é tehát, ha ily keretben és a közgazdasági fejlődésnek ily középpontjában, az egyszerű kézműipar szűk korlátai közül kiemelkedni látjuk a művészeteknek egyes ágazatait: az építészetet, a festészetet, a zenei művészetet és szobrászatot? Csoda-é, ha a keresztyén vallás fölvetelével nemesbülő erkölcsi érzés védő szárnyai alatt lassanként lendületet mer az iskolai oktatás s elvégre mindama helyek, melyekben ezen tényezők összpontosulnak, élénk tárják a városoknak eredeti jellegét?!

A nemzet életviszonyai és életszükségei aminő

igényekét támasztottak a városok jellegének kifejtésében: azoknak kielégítését legnagyobb részben ott találjuk a városok külső formáiban és a bennük meghonosult intézményekben.

A folytonos hadviselések s az ezekkel járó izgalmak; a lábrakapott belvillongások s az ezek folytán kiélesedett ellentétek harca; a vér, élet, idő és vagyonbeli áldozatok, a maguk összeható erejükben elég érthető magyarázatát adják azon tapasztalásnak, hogy míg iparunk és kereskedésünk csak jobban lokális értékben jelentkezett, addig az akkori idők viszonyaihoz mérten bizonyos mértékben egyoldalúnak is bizonyult.

De volt azért kiviteli kereskedésünk is; mely azonban Sléziának elveszte és Lengyelországnak eleste folytán nagy érvágásul szolgált némely városaink iparának és kereskedésének.

Ilyen csapás érte többek közt Rusztot, Szent-Györgyöt, Modort, Trencsént, Eperjest, Bártfát, Kassát és Késmárkot.

Az akkori fogalmaknak megfelelően királyi és egyéb városaink szépek, fényesek, kényelmesek és minden uralgó igényt kielégítők valának.

S valóban a régi városok, mint az anyagi és erkölcsi erőnek fókuszai képezték a kultúrhaladás után törekvő magyar nemzetnek erősségeit, szilárd oszlopaikat, melyek főleg erkölcsi tartalmuknál fogva alkalmasoknak bizonyultak arra, hogy a haza boldogulásának és fölvirágzásának szilárd és megbonthatatlan bázisai gyanánt tekintessenek.

A honalapítás első századában már ott látjuk a kultúrállam alapvető munkáit a városokban és ezek intézményeiben, iparában, kereskedésében és egész szervezetében kifejezve. S ha borostyán illeti meg a magyar vitézséget, mely hazát szerzett a nemzetnek; akkor nyújtunk babért

a munka erényének, mely a városok polgárait ezer csapás és megpróbáltatások közt is visszatérítette csendes foglalkozása mellé.

A régi város most vázolt jellegében egy szűk területre összezsúfolt házak sűrű tömegéből állt. Utczái keskenyek, épületei többnyire emeletesek; hogy kis hely, kis terület sok személy befogadására és állandó lakására legyen alkalmas.

Az elhelyezkedésnek és az építkezésnek e rendszerét természetszerűvé tette a védelmi célból eszközölt körülzárás. Mert hiszen a városok többnyire kőfallal, árkokkal és sánczokkal vétetvén körül: az anyag fölhasználás és a reá fordított munka tette czélszerűvé és szükségessé, hogy a városok építkezési modora ily formában érvényesüljön.

Ily elzárkózott, szűk keretben tehát elég volt gondoskodni a köznapi élet szükségleteiről s ezek közt az élvezhető ivóvízről. Hogy azonban a közegészségi és köztisztasági követelményeknek elég tétetett-é: az alárendelt kérdés.

Régi városaink némelyikében még ott látjuk a falazott csatornáknak nyomait, melyek jórészen a rómaiak köztisztaság iránti érzékét hirdetik. S amennyiben a várak és a szűk bástyafalak közé szorított területeken csatornák létesítettek is, ezek a körülfekvő árkokban nyervén lefolyást, nem válhattak semmi körülmények közt hathatós tényezőivé a közegészségi érdekek előmozdításának.

A házak legnagyobb részében azomban a csapadék- és szennyvizek, valamint a háztartás körül összegyűlendő szemét és piszok elenyésztetéséről szó sem lévén, elképzelhető, hogy mily légkörben voltak kénytelenek élni és mozogni szegény régi városi polgáraink.

A várak rendszerint magaslaton épülvén s ezek eksponált bástyái ki lévén téve az üde levegő járásának; s mert magas, többnyire meredek elhelyezésüknél fogva

könnyen szabadulhatván a talajt és levegőt egyaránt megfertőztető anyagok összegyülemelésétől, közegészségi tekintetben sokkal előnyösebb helyzetben voltak, mint az ezt körülövező városok lakói.

De annál szomorúbb volt a vár alatt elterülő városok sorsa.

Ha tehát minden egyéb követelmény tekintetében megütötték is a körülzárolt helyek a szoros értelemben vett város jellegét: a közegészség és köztisztaság követelményei csak sejtelemszerű ábrándjait képezték a városoknak.

Idők multával, midőn a kőfalakkal és sánczokkal körülvett városok fölszabadultak e szoros béklyókból s a terjeszkedés arra bírta a városok szaporodó lakóit, hogy a szűk gyűrű határán kívül vigyék építendő házaikat: akkor is a városi jelleg megőrzése céljából kiválasztották a régi városhoz legközelebb eső árkoknak és sánczoknak azon kiszáritott helyeit, melyek folytán demonstrálhatták a városhoz való tartozandóságukat.

El lehet tehát képzelni azon talajnak minőségét, melyet évszázadoknak oda ömlött szennye fertőztetett meg; s el lehet képzelni, mily kellemes szomszédságot nyújtott az új otthon lakóinak az a náddal és bozóttal benőtt mocsár, mely a régi kor emléke gyanánt sok helyütt vadréczéknek szolgált költőhelyül.

De ezt már megszokták az emberek. így látták ezt őseiktől. Ilyen viszonyok közt születtek és nevelkedtek fel s edzett testi épségük és erejük könnyen ellentállván a kór veszélyeinek: sem erkölcsi, sem anyagi szükségét nem érezték annak, hogy a régi állapotokon változtassanak.

Hisz valljuk meg csak őszintén, manapság is akárhány ember van, ki a közegészségi és köztisztasági jogos igények emelésére irányuló hatásági intézkedéseket és törekvéseket kész elkárhoztatni és azokat a modern kor beteges erőlködésének tekinti.

Akárhány fiatal, iskolákat végzett ember van, a műveltségnek szuppozíciójával, kinek ajka gúnymosolyra vonul, midőn előtte valaki a közegészségi és köztisztasági érdekek általános megvalósításáról beszél és lelkesedik.

Ha tehát a XIX-ik század végén, Magyarország ezeréves fennállása után is találkozunk a művelt társadalom kebelében a modern eszményeket kicsinylő és becsmérő ily korlátolt felfogásokkal, hogyan dobhatnánk követ azok fejére, kiknek lelkét a mindennapi létért való küzdés gondjai alig emelték túl szerény házi körük és foglalkozásuk szűk határain.

Itt-amott találkozunk a múltban is egyes kiemelkedő egyéniségekkel, kiknek volt nemcsak érzéke, de egyúttal elég erkölcsi bátorsága is túltenni magát az ősi maradiság hagyományain; kiknek művelt lelke és szélesebb látóköre előtt megnyíltak a hasznos újítások utáni vágynak eszményei; s kik tetteire buzdulva, városuknak jellegét oly intézményekkel iparkodtak előbbre vinni és emelni, melyeket maradandó érdemük gyanánt jegyzett fel a hálás utókor.

Ilyen volt Rév-Komárom városának az 1830-ik évben volt érdemes bírása, ki a melléje választott magistrátussal együtt oly intézményeket létesített a városban és környékén, hogy párjukat alig találjuk azon időből az országban.

A városnak és környékének utai jókarba helyeztetek. Az árvíz ellen való védekezésre szolgáló védőgátak kiigazítottak és utak létesítettek. Az utcák feltöltettek és terméskövekkel kirakattak s ezek részint folyókákkal, részint a Dunába ömlő föl- és letolható zsilipekkel ellátott csatornákkal beépítettek. A teljesen elhagyatott és elhanyagolt Duna sziget kultúra alá vétetvén, pompás gyümölcsös kertté alakítottatott át. A várost körülövező árkok és lapályok fűz-, szil- és jegenyefákkal lettek beültetve.

Ezekon kívül a város jövedelmei szaporítottak és tűzrendészeti szabályok alkottattak.

Pest városa, mint a hazai kereskedés középpontja, már a jelen század elején minden irányban nagy előrehaladást mutat, elannyira, hogy iparosainak száma már a harminczas években túlhaladta a hétezret, kereskedője pedig volt 1110.

Budán a polgári rend fenntartása; az éjjeli és nappali személybiztonság és vagyonbátorság őrizetere már Zsigmond és Corvin Mátyás korában rendőrség létesítettet.

Ugyancsak Budán már a XV-ik században zenei és szépművészeti egyesületek létesültek.

Az utcák kikövezése és azoknak éjjeli világítása már a múlt század közepén ténynyé vált Budán és Pesten.

Ugyancsak a múlt században keletkeztek az egyes sétáló és üdülő helyek, lövöldék, uszodák és a közönség szórakoztatására szolgáló egyéb mulatóhelyek.

Budán az 1792 ik évben emeltetett fel Thália temploma.

Egymásután keletkeztek a siketnémák és vakok intézetei; gyermekek menedékhelye és az örültek háza.

A tűz- és víz elleni védelemből alakult egyletek, temetkezési vállalatok, kaszinók, olvasó-egyletek, kereskedelmi- és zenei iskolák, bérkocsi és hírlaphirdetési vállalatok gyors egymásutánban létesültek. Szóval Pest kedvező fekvésénél fogva már eredetileg magában hordta jövőendő fölvirágzásának alapföltételeit. Volt majdnem mindene. Csak a közegészség és köztisztaság követelményeinek külső jelenségeivel nem találkozunk.

Pedig alig állíthatnók, hogy fertőzött talaja vajmi sokat elbírt volna a szennyből és piszokból, mely máiv századok óta beszivárgott földrétegébe.

Egy mentsége lehet általános csatornázásának késő

időre halogatása tekintetében; s ez nem más, mint a Duna vízszíneinek magas állása, mely komplikálta az általános csatornázási rendszer megvalósítását.

A városok későbbi terjedése; majd az ipartelepek és gyárak létesítése; továbbá a vasutak építése és egyéb közgazdasági intézmények keletkezése, a kultúrintézmények számának növekedésével: mindinkább közrehatottak a városi jelleg kifejlődéséhez.

Sok város szerencséje; más városnak indolenciája rendkívüli befolyást gyakorolt azok emelkedésére, avagy elmaradására.

Egyik város lelkesült a vasutakért. Másik pedig kézzel lábbal dolgozott, hogy csak vasutat ne kapjon.

Ez elűtő aspirációk mindig a városi polgárság intelligenciájúak mértékét árulták el. S a kedvező pillanatokban tanúsított szűkkeblűség, vagy helyesebben mondva minden obskúrus városi polgárságnak vaksága, örök időkre visszavetette a balgán képviselt városnak előmenetelét.

Egyrészt tehát a közgazdasági, másrészt pedig a kultúrintézmények terjedése és fölszaporodása, amint egész ország jólétének emelésére nagy befolyást gyakoroltak; épp oly fokozott mértékben váltak azok a városok gyors fellendülésének is hathatós tényezőivé.

Ezen tényezők nem csekély mértékben hatottak közre a városok lakosságúak szaporodására; vagy ha éppen apadására nem is, de a gyászos stagnáció bekövetkezésére bizonyára.

Íme az alábbi táblázatban öt időközi változatban látható, hogy az egyes városok lakosságának létszámában minő változások álltak be. Köztük bizonyára legérdekesebb pont Budapest, mely a kontinens bármely városával szemben fölveszi a versenyt lakosságának rohamos szaporodását s magának a városnak gyors kifejlődését illetőleg.

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Abrudbánya .	r. tan. város	2997	4129	4200	3628	3000
Arad	th. joggal felr. sz. kir. város	42052	27827	18156	5071	5000
Baja	th. joggal felr. város	20000	19780	16392	14000	12435
Bazin	rend. tan. szab. kir. város	4507	4800	4841	4533	3720
Bártfa	rend. tan. szab. kir. város	5051	4750	4796	4332	3040
Béla	r. t. v.	2582	2492	2863	1700	1456
Beregszász . .	r. t. v.	8078	4230	3463	3184	2653
Beszterce . . .	rend. tan. szab. kir. város	9109	9426	9683	9969	9000
Beszterezebánya	rend. tan. szab. kir. város	7330	6190	5630	4322	4988
H.-Böszörmény	r. t. város	21227	17297	17024	13738	12683
Brassó	rend. tan. szab. kir. város	30739	27766	30000	20000	18210
Breznóbánya .	rend. tan. szab. kir. város	3783	4319	5262	3472	2338
Buda-	Székesfőváros	491938	42685	34893	25560	21665
Pest			136566	70278	46227	13550
Csikszereda . .	r. t. város	1734	1247	969	813	698
Czegléd	r. t. város	22216	19264	17209	16864	14693
Debreczen . . .	th. joggal felr. szab. kir. város	56940	37000	55065	39717	25460
Deés	r. t. város	7719	5832	4355	4800	4618
Déva	r. t. város	5000	4372	3800	2400	2315
Dobsina	r. t. város	5592	4877	5372	5113	4329
Eger	r. t. város	22427	18333	18645	17382	16125

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Eperjes	r. t. város	11299	9591	9947	7034	5700
Erzsébetváros	r. t. város	3000	2550	2195	1963	1800
Esztergom	rend. tan. szab. kir. város	16000	8443	8236	9177	12122
Fehértemplom	r. t. város	9840	6815	5450	5485	4629
Félegyháza	r. t. város	30326	19910	17261	13600	11896
Felsőbánya	rend. tan. szab. kir. város	4816	6424	4414	3367	3075
Felvincz	r. t. város	1869	1692	1436	1118	1063
Fiume	th. joggal felh. város	36000	19684	11498	9000	8693
Gölniczbánya	r. t. város	4359	5319	5149	5226	5114
Győr	th. joggal felh. szab. kir. város	20981	18725	17200	1369	20080
Gyöngyös	r. t. város	16123	16048	16208	11869	10000
Gyula	r. t. város	20846	18006	16570	11080	8693
Gyulafehérvár	rend. tan. szab. kir. város	8900	7955	12000	10682	7916
Hálas	r. t. város	17152	13791	14050	10600	8694
Hátszeg	r. t. város	1903	1806	1195	1263	998
Hm.-Vásárhely	th. joggal felh. város	56800	51368	39867	25286	22915
Igló	r. t. város	7871	6418	5571	5460	5314
Jászberény	r. t. város	21507	20835	18343	13591	11659
Jolsva	r. t. város	2736	3257	4435	4614	4723
Kaposvár	r. t. város	12544	5395	3671	3600	2918
Karáscebes	r. t. város	6219	5416	5540	4338	3654

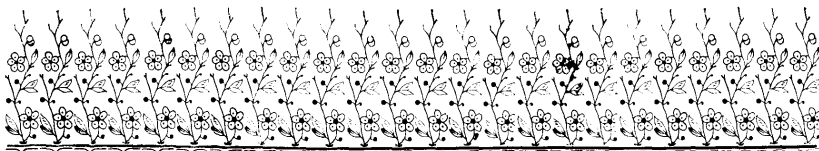
Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Karczag	r. t. város	10000	13088	13894	13682	11615
Kassa	th. joggal felrh. szab. kir. város	28884	17150	13672	15000	5840
Kecskemét	th. joggal felrh. város	48234	41539	40419	31339	29750
Kolozsvár	th. joggal felrh. szab. kir. város	35930	16382	24000	19683	18210
Komárom	th. joggal felrh. szab. kir. város	14876	10993	19113	17781	5000
Késmárk	rend. tan. szab. kir. város	4475	3924	4391	3725	3660
Kézdivásárhely	r. t. város	4700	4546	4880	3588	4848
Kismarton	rend. tan. szab. kir. város	3212	3067	3111	4540	1300
Kis-Szeben	rend. tan. szab. kir. város	3105	2035	2843	2929	2120
Kisujszállás	r. t. város	12527	9988	8724	6761	5328
Kolozs	r. t. város	3592	3254	6000	4380	3918
Körmöcz	rend. tan. szab. kir. város	4222	4111	5052	5484	10208
Korpona	rend. tan. szab. kir. város	3657	3512	3415	3360	2937
Kőszeg	rend. tan. szab. kir. város	7076	7224	6823	5962	3750
Kunhegyes	r. t. város	7461	7401	6401	6313	5862
Kunszentmárton	r. t. város	12554	9434	6251	5279	4836
Léva	r. t. város	7400	4131	4807	3582	2954
Lőcse	rend. tan. szab. kir. város	7000	5364	5611	4445	4588
Losonc	r. t. város	8188	5847	5263	5000	4936
Marosvásárhely	th. joggal felrh. szab. kir. város	15146	12678	13000	10000	9127
Makó	r. t. város	32576	25584	20322	15159	6500

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Mármarosssziget	r. t. város	14762	13864	12013	10000	8918
Medgyes . . .	r. t. város	6489	6712	6200	4300	3900
Mezőtar	r. t. város	21213	15055	14000	12863	10063
Miskolcz . . .	r. t. város	30444	27913	30148	21393	19730
Modor	rend. tan. szab. kir. város	4989	4879	4662	4349	4700
Munkács . . .	r. t. város	10531	7542	4361	4500	4183
Nagy-Bánya .	rend. tan. szab. kir. város	9790	6613	5415	4600	3120
Nagy-Beeskerek	r. t. város	23077	18035	16983	9779	9000
Nagy-Enyed .	r. t. város	5932	5779	5500	3072	3448
Nagy-Kanizsa.	r. t. város	18398	8773	9728	8462	5484
Nagy-Károly .	r. t. város	12523	11149	11956	8000	7819
Nagy-Kőrös . .	r. t. város	24639	18000	18755	13621	12800
Nagy-Rőzse . .	r. t. város	1820	1971	2028	2319	2426
Nagy-Szeben .	r. t. város	19933	18998	16268	16000	13313
Nagy-Szombat	rend. tan. szab. kir. város	11485	10413	7717	6787	7260
Nánás	r. t. város	13979	11605	12334	7354	6836
Nyiregyháza .	r. t. város	27073	18150	17094	13000	12980
Nagyvárad . .	th. joggal felh. szab. kir. város	43525	22213	19368	15510	6660
Nyitra	r. t. város	14000	7015	5200	5315	5564
Ó-Lubló . . .	r. t. város	2821	1977	1864	1613	1500
Panesova . . .	th. joggal felh. város	18000	14826	11496	10644	10423

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1800
Pápa	r. t. város	14831	12045	16183	13537	12925
Pécs	th. joggal felh. szab. kir. város	35000	18113	15318	10323	8963
Pozsony	th. joggal felh. szab. kir. város	52444	43863	37255	35055	27000
Poprád	r. t. város	1064	1091	1100	1140	1892
Rimaszombat	r. t. város	5562	4363	3619	3600	2986
Rozsnyó	r. t. város	4758	5619	5864	5000	281
Ruszt	r. t. város	1600	1408	1179	1139	1100
Selmecz- és Bálabánya	th. joggal felh. szab. kir. város	15265	13203	18120	13579	9465
Segesvár	r. t. város	9629	8204	7642	6500	4000
Sepsi-Sz.-György	r. t. város	5700	4360	4300	2354	2114
Sopron	th. joggal felh. szab. kir. város	24222	19943	14987	11969	11600
Somorja	r. t. város	2800	2709	3045	3000	2897
Szabadka	th. joggal felh. város	61367	54774	41707	39000	28022
Szakoleza	r. t. város	4926	5866	6852	7123	5185
Szatmár-Németi	th. joggal felh. szab. kir. város	20613	14185	12830	11200	5090
Szeged	th. joggal felh. szab. kir. város	80000	62546	35862	30153	28619
Székesfehérvár	th. joggal felh. szab. kir. város	27548	19345	22633	18691	11000
Szamosujvár	r. t. város	5806	5108	4249	4000	3400
Szász-Régen	r. t. város	5620	5507	4771	4582	4226
Szászsebes	r. t. város	6244	5790	5000	4624	4083
Szászváros	r. t. város	5458	5661	4207	3500	4740

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Székelyudvarhely	r. tan. város	5474	4376	3498	4228	3800
Szent-Endre .	r. t. város	4260	4214	3938	3719	3750
Szentes	r. t. város	31524	27015	32393	15795	14083
Szent-György .	rend. tan. szab. kir. város	3048	3143	3355	2974	1080
Sz.-Olaszi . . .	r. t. város	2473	2875	2983	3259	3000
Szepes-Szombat	r. t. város	8230	7958	6914	4863	4923
Szepesváralja .	r. t. város	3256	3317	3237	2800	3000
Szilágy-Somlyó	r. t. város	4049	4101	3192	3000	2815
H.-Szoboszló .	r. t. város	14728	11411	16449	13456	12986
Szolnok	r. t. v.	20728	11298	10886	9018	7214
Szombathely .	r. t. v.	16133	6964	4317	3780	3230
Temesvár . . .	th. joggal felr. szab. kir. város	43000	24897	19081	12665	11000
Torda	r. t. város	11079	8803	8000	7768	7000
Trencsén . . .	rend. tan. szab. kir. város	5102	2981	3400	2811	2650
Turkeve	r. t. város	13072	10120	8356	6419	3683
Ujvidék	th. joggal felr. sz. kir. város	24717	15842	18896	16663	16340
Ujbánya	rend. tan. szab. kir. város	4301	4490	4502	3717	2866
Ungvár	r. t. város	11373	9061	6218	4896	3000
Vác	r. t. város	14690	15868	12239	10106	8644
Vajda-Hunyad	r. t. város	3037	2597	2509	1950	1918
Versecz	th. joggal felr. szab. kir. város	22329	19643	15403	13579	9000

Város neve	Város minősége	Lakosság népessége				
		1890	1867	1848	1818	1780
Veszprém . . .	r. t. város	12655	10468	12276	10857	8928
Vinga	r. t. város	4795	4399	4981	4683	4819
Vizakna	r. t. város	3683	4104	3515	3438	3233
Zala-Egerszeg	r. t. város	7031	4025	3944	2500	2123
Zenta	r. t. város	26000	16897	14877	12386	10328
Zilah	r. t. város	6000	4732	9416	8633	8300
Zólyom	rend. tan. szab. kir. város	5446	2005	1835	2740	2410
Zombor	th. joggal felrh. szab. kir. város	24874	23580	22886	15102	11421

A MODERN VÁROS KELLÉKEI.

A modern város eszménye messze túlhaladja a közönséges város fogalmkörét.

De azért a modern város fogalma nem fantom, melyet izzadva, fáradva, hasztalan kerget a jámbor halandó.

A modern város megalkotásához nem kell teremtő zseni, mely a semmiségből varázsolja elő alkotásait.

Becsületes igyekvés; érzék a szép, jó és üdvös iránt; emberbaráti szeretet; lankadatlan munka és szorgalom; s az arra hivatott tényezőknek együttműködő akarata kell csak ahhoz, hogy a modern város, a meglévő valamiből életre keljen.

Gróf Montekukuli lehetett jeles hadvezér és saját idejében lehetett jogosult is az a pénzügytudomány, mely mindenre pénzt, pénzt és harmadszor is csak pénzt követelt. De manapság, midőn a minden oldalról elénk toluló köz- és magánigények nagy mértékben igénybeveszik az emberek anyagi erejét: a Montekukuli-féle pénzügytudománnyal csakhamar csőd alá jutnánk és legszebb terveink dugába dőlnének, legnemesebb törekvéseink pedig hajótörést szenvednének.

Lehet egy város gazdag s lehetnek gazdag polgárai, de ha nincs meg polgáraiban ez erkölcsi erő és akarat lépést tartani a kor követelményeivel: akkor az a város marad a régi fészek és nem fog előbbre haladni semmi téren, semmi irányban.

Minden város minden adófizető polgárának föl kell emelkednie a műveltség azon színvonalára, mely tisztult látókörben rajzolja meg azon határvonalakat, melyeknél végződik a jogosult magánérdek s kezdetét veszi az általános, a közérdek.

A lemondásnak ezen mértékéhez bizonyára tisztult élet-nézet és intelligencia kívántatik. Az önzés, a megcsontosodott érdekhajhászat soh'se lesz képes fölemelkedni ily színvonalra.

Ám, teljesítse mindenki első sorban önmaga, családjá, saját jóléte és hozzátartozóinak jövő boldogulása iránt tartozó kötelességeit. De emellett teljesítsen a közérdekkel szemben is szolgálatot oly mérték erejéig, mely az ellenérték szolgáltatásával legalább is egyenlő értékű.

Dúsgazdag emberek, kik görcsösen szorítják össze pénzeszsákjaik nyilasát, mit érnek a közjóra, a közügyekre? Ezek csak nyűgei az egészséges fejlődés természetes pro-czesszusának. Mind egy-egy akadály azok útjában, kik a modern haladás útján eszményi czélok iránt lelkesedve, ezek megvalósítására szentelik életüket.

A gazdag városi polgár, eltekintve minden jó és rossz tulajdonságától, mar gazdagságánál fogva *tekintély* a többi polgár szemében. íme, ha a *virilis* csak egy-két ellenző szót ejt valamely haladást jelző törekvés ellen: a kisebbek, a gyengébbek vakon hódolnak meg a virilis csökönössége előtt.

Ha pedig a város szegény ós polgárai is szegények: akkor bár könnyebb a reformok keresztülvitele; de el keil találni a módokat, melyek által a város lakói adózó képességének nagyobb megterheltetése nélkül érhetjük el kitűzött céljainkat.

Ha a falusi nép ragaszkodik őseinek régi erkölcsihez és szokásaihoz; e jellemző vonást, hasonló mértékben, csak-hogy más alakban megtaláljuk a városok polgárai körében is.

Valamint a czéhrendszerben mindig a czéhmaster ivott legnagyobbat s utánna a mesterek: azonképpen a városi ügyekben is meghonosodott az osztozkodási rendszer; vagyis abban is, ebben is az okkal-móddal való részesülés.

Ártatlan, apró dolgok voltak bizony azok. De mégis édesek. Édessé tették azokat tilalmuk és annak büszke öntudata, hogy ahhoz másnak jussa nincs.

Ezeket nem azért említjük fel, mintha zokon vennők az illetőknek a közösekből való ilyenén apró részesülését. Távolról sem. Hanem igenis azért, mert az ősi szokás, a polgári tradíció kárhözatosnak bizonyult a maga következményeiben.

Évtizedek, évszázadok enyésztek el s az emberek, a viszonyok változtak. Az elavult intézményeket, szokásokat újak váltották fel. Minden változott, minden okosodott, csak a régi tradícióhoz hű városi polgár maradt a régi.

Túljárta az eszén, kihasználta naivságát. Akcidenzia, vagy honorárium címén elfogadott 10-20 frt értéket; nem tudva, nem gyanítva, hogy ezzel saját városának tán tízezer forintnyi kárt okozott.

De másrésről a városok fejlődésének, előrehaladásának másik nagy akadálya az is, hogy a faluhelyeken szokásos sógorság, komaság féle összetartás mintájára érdekkörök (klikkek) alakultak. Ezek tartják hatalmukban a várost; ezek érdek szövetkezésébe esik bele úgyszólván minden ember, mint a pók hálójába a jámborul repkedő légy.

Ezek már nem a csukák, vagy a pisztrángok fajtájához tartoznak. Ezek már a czápák, melyek elkapnak és elnyelnek mindent, még ha eleven ember is.

Az akcidenzia után áhítózó régi tradíciókkal a mai viszonyok között már sokkal könnyebb és sikeresebb a megküzdés, mint az érdekszövetkezések ellen.

Egy klikk – egy hatalom; mely képzett, művek elméket tisztel tagjai közt. S tevékenységét, befolyását a politikai pártok harczától az utolsó írnok választásig mindenütt érvényesíti, már csak azért is, hogy létét és befolyásának erejét lépten-nyomon éreztesse és dokumentálja.

És kérjük: mi ennek a díszes szövetkezésnek a mozgató rugója? Nem más, mint az érdek!

Nos tehát, tessék ilyen emberekkel modern várost teremteni!

Egy ily érdek szövetkezésben benn van úgyszólván mindenki. Hisz ilyen, vagy amolyan alakban érdeke csak van manapság majdnem minden embernek!

Ekszponált, magas állású férfiak benn vannak a klikkben. Néha tán a polgármester is. No ez a legveszedelmesebb. Mert ez esetben ő hegedüli a prímet. Pedig akkor szegény város énekeld csak ezt a nótát édes-búsán: »Jaj de fáj!«

Talán kissé mélyen is belenyúltunk a múltba s erőteljesebb vonásokkal ecseteltük az emberi gyengeségeket.

Ki tehet azonban arról, hogy emberi gyengeségek mindig voltak és lesznek. S míg a tapasztalatlan, dőre, hitvány zsoldért: öntudatlan eszköz; addig a jellemében csak pillanatnyira is megtévelyedett lélek, egy hosszú életen át nyomorult rabszolga!

De hát talán nem is oly setétek és oly szomorúak azok a képek!

Hiszen azok a festett viszonyok most már kiháló félben vannak.

Az emberek legnagyobb részében föltámadt már önbecsérzetének tudata és csak becsületes és erélyes vezető kell, ki ha erélylyel és biztos számítással viszi elől a zászlót: a többség mindig követni fogja őt.

Jól vigyázzon azonban, ki a közügy kivívásának mindig akadályokba és ellenzésekbe ütköző harcában a zászlót elől viszi, hogy számítása biztos alapon nyugodjék; mert az első balsiker megrendíti a benne helyezett bizalmat s ott hagyják egy magára a vezért, mint Szent Pál az oláhokat.

Minden a vezetéstől függ!

Ha a város élén egy öntudatos és erélyes polgármester áll, kinek vannak eszméi s kinek tevékenységét eszményi célok vezetik: akkor nyugodtan alhatik a város minden lakosa, mert a gond a polgármesteré.

De egyáltalán hogyan is jön hozzá az a városi adófizető, hogy ő gondoskodik a város ügyeinek ellátásáról? Ő tervezzen, ő töprenkedjék a város haladását és a polgárok vagyoni jólétének előmozdítását biztosító intézmények létesítése felől.

Minden embernek elég gondot okoz saját ügyeinek ellátása.

A várost érdeklő gondok a polgármesteré, mivel a város közönsége a választás tényében oly értelmű szerződést kötött, hogy míg az autonóm testület anyagi hozzájárulással támogatja a város érdekeit; addig az a polgármester öntsön abba a városi életbe lelket. Gondolkodjék; hasson, alkosson, gyarapítson, hogy a város jövője fényre derüljön.

Egyes ember mi a városi közügyek intézésében?

Szava elhangzik a pusztaságban.

Ha alkalomadtával szól, beszél: megdicsérik, tán mégis éljenzik; de szavai csak falra hányt borsó számba mennek.

A törvény és a közönség bizalma a polgármester kezébe tette le az autonóm hatalom gyakorlásának jogkörében a kezdeményezés jogát.

Az autonom hatalom gyakorlásának czélszerű és becsületes fölhasználása tehát az a fegyver, melylyel nagy győzelmeket lehet aratni.

Minden polgármester ismeri a város szükségleteit, közigenyeit, polgárainak anyagi erejét s ezen közismerteknél fogva leghivatottabban képes megszabni azon határokat, melyek mértékéig az életviszonyok által parancsolt újításokat és változtatásokat terjesztheti.

Az okos beosztás és hasznos újítás ha némely megcsökönösödött »őspolgár« akaratába ütközik is; ez már manapság nem jelenti a jó ügynek bukását.

Mert hiszen minden üdvös reform védelmében és támogatásában ott találjuk a hamisítatlan városi közérzést és az ennek forrásából kifejlődött egészséges közhangulatot; melynek élénk hullámverése, ha kell, százszor maga alá temeti a maradiságban tespedő őspolgárt.

Véget értek már azok az idők, midőn a város ügyei intézésének kizárólagos privilégiuma a polgári jelleghez, vagy legalább is az ezen kasztból kisugárzó protekció eredményeihez fűződött.

A régi városok jellege, különösen pedig a magyar alkotmány visszaállítása óta gyökeresen megváltozott.

Míg annakelőtte az iparosok és kereskedők vitték a városokban a hegemóniát, addig most az életviszonyok által fokozott igények természetszerű követelménye gyanánt szélesebb látókörből kell egy város ügyeit és sorsát intézni.

Az a sok köz- és magánhivatal, az a sok tisztviselő, mely a fölszaporodott új intézményekben, vagy a régiek modern átalakítása folytán ezekben alkalmazva van: egy hatalmas státust képez, mely a maga tanultságában és műveltségében egészen új, sokkal üdőbb világításban állítja élénk a városok képét.

Az öspolgár hiába gúnyolja azt a hivatalnokot, vagy tisztviselőt »jött-ment«-nek; ez a status, vagyis az úgynevezett »lateiner« képezik jó részét a fogyasztó közönségnek. Hisz az a mérsékelt fizetés, melylyel hazánkban a lateiner embert az állam és vármegye fizeti, hova vándorol? Ott marad a városban, ott a termelők zsebében, kik azonban erről notíciáit alig akarnak venni . . .

Nem minden ember születik egyforma gondolkozással, érzéssel és vágyakkal.

Egyik jobban tud lelkesedni mint a másik. S m ig az egyik mohó vágygyal iparkodik minden téren, minden irányban új intézményeket létrehozni; addig a másik megelégszik a meglevő állapottal s ő se akar többet, mint amennyit elődei akartak és cselekedtek.

Mai viszonyaink között hibás ez is, hibás amaz is.

Aki azzal tetszeleg magának, hogy komolyabb számvetés nélkül, a város szükségleteit, szerény kereteit és egyúttal a város anyagi erejét túlhaladó újításokkal tegye magát hírnevessé, az árt egyéni reputációjának és árt a város anyagi érdekének. Mert a pillanatnyi látszó siker csilláma csakhamar elhomályosul s követni fogja a kijózanodás stádiuma, mely könyörtelenül zúgja fülébe a meg gondolatlanul kidobott százezerek utófájdalmát: a fölszaporodott városi pótadókat.

A tétlén mozdulatlanság elég kényelmes helyzetet teremt ugyan; meg is óv az aktivitással járó felelősség gondjától. De megköszöni az a város közönsége, hogy a legkedvezőbb viszonyok fejlődésének és alakulásainak dacára nem képes előbbre menni és a város szervezetének életműködése nem egyébb: napról-napra való nyomorult tengődésnél.

A mai kor az, mely hangosan int, figyelmeztet minden várost, hogy legyen ébren; dolgozzék, cselekedjék; építse

ki azon kereteket, melyekbe közgazdasági helyzete és kulturális föladata utalta.

Ha van nyílt elme, mely megérti és felfogja a kor intő szavát és hozzálát a munkához: annak áldásos tevékenysége nyomán új életre pezsdül a város és megszépült arányai modern tartalmat nyernek.

Régebben, midőn a községek és városok vagy ingatlanaik hitelképességére, vagy szűkre szabóit évi jövedelmekre és pótadókra voltak utalva, roppantul meg volt nehezítve a modern haladás lehetősége.

De most, midőn kedvező amortizációk mellett, kellő fedezet biztosításával, – hála és köszönet Széli Kálmán hazánk e nagy fia kezdeményező bölcsességének – milliókra terjedő kommunális kölcsönök állnak rendelkezésre; most, midőn a kormány új hivatalokat rendszeresít csak azért, hogy azok erkölcsi támogatásban részesítsék a községek és városok közönségeit; ily kedvező viszonyok közt süketnek maradni a kor intő szózatával szemben, valóban megbocsát-hatatlan bűn!

Akinek nincsenek eszméi; aki nem törekszik a modern város eszménye után; abban nincs hivatás a polgármesteri állásra, s vagy adja be lemondását, vagy ne is aspiráljon e fontos pozícióra.

Öt, vagy tán legfeljebb tíz év még alkalmas lesz arra, hogy öntudatos törekvéssel, eszményi gondolkodással kifejlődhetik minden város oly arányokban és oly berendezéssel, hogy megüti a modern város mértékét.

Amely város ezt az időt céltudatosan felhasználja, annak jövője biztosítva van. De amely város marad a maga mozdulatlan léhaságában: az nem is érdemli meg, hogy létezzék s a föld színén maradjon.

A keleti kérdésnek elvégre megoldást kell nyernie. A diplomaciai fondorlatok végeredményei nem tudjuk,

mely állapotokat hoznak hazánkra. Következhetnek jobbak, de lehetnek rosszabb állapotok is. Hol van az megírva, hogy a hitelviszonyok öt, vagy tíz év elteltével is oly kedvezők lesznek, mint manapság? S hogy akkor is nyerhetnek a városok éppen oly kedvező feltételek mellett kommunális kölcsönöket, mint ezidő szerint?

Kétségen kívül nagyon előnyös volna, ha a már régóta emlegetett *városok rendezéséről* szóló törvényjavaslat a parlament tárgyalásain átszűrődve, az ily módon megalkotandó »városi törvény« oly rendelkezéseket tartalmazna, melyek a rendezett tanácsú városok autonóm jogkörét tágítván, ezáltal szabadabb kezet nyernének a törekvő városok reformáló vágyaik kifejtésében.

Mert bár tisztelettel kell meghajolnunk sok vármegye alispánjának és a vármegye közönségének jóakarató támogatása előtt; de elvégre minden fontosabb, vagy kevésbé fontos ügynek keresztülvitele és közzététele után még a vármegye hatóságának jóváhagyását is bevárni, oly nehézsévé teszi sokszor a legvitálisabb érdekű közdolgoknak megvalósítását, hogy a türelem kifogy; a lelkesedés megszibbad és megbénul a közérdek előmozdítására irányuló legnemesebb törekvés.

A modern város eszményének kifejlesztésére, megvalósítására irányuló nagyfontosságú reformok keresztülvitelének lehetőségét nagy mértékben előmozdítja a kormány egyrésről a kultúrmérnöki hivatalok szaporításával, különösen pedig a földművelésügyi minisztérium kebelébe beosztott m. kir. közegészségi mérnöki hivatal szervezése által.

A városi birtokhatárok csatornázása; folyóink és patakjaink szabályozása és tisztogatása: potom pénzen eszközölhető és gyors menetű elintézését nyer; mert arra a földművelési kormány szíves készséggel ad utasítást.

Ha városainkban általános csatornázást és vízvezetékét

óhajtunk létesíteni: a földművelésügyi kormány fölhívja a m. kir. közegészségi mérnöki hivatalt; ki a helyszínén szemlét tart, tanulmányokat tesz s ennek eredménye gyanánt a kultúrmérnöki hivatal közvetítésével a szükséges lejtmecezési munkálatokat teljesíti és ezen alapos munkálatok fölhasználásával elkészíti az általános csatornázási hálózat tervét, utczánként pontos bejegyzésével a hossz-méter árának; s elkészíti a teljes vízvezetési tervet anélkül, hogy a városnak e becses tervek elkészítéséért egy krajczárt is kellene fizetnie.

Nagy vívmány ez hazánkban és nagy áldás a közönség és különösen a városokra nézve.

Hisz egy város, mely korlátolt anyagi viszonyai miatt nem áldozhat tíz-húsz ezer forintot pusztán a tervek elkészítéséért, ha ki akar bontakozni régi közegészségellenes helyzetéből és lakosai számára a modern követelményeknek megfelelő állapotot kivan teremteni: a kormány által nyújtott ezen segédeszközök nélkül váljon mit tehetne?

Annak az eszményi célokért lelkesülő polgármesternek a tervezésre irányuló első javaslata megbuknék; mert nem hihető, hogy az országnak sok városa legyen, melynek közönsége csak a pusztta tervezésért, tehát egy boldogabb jövőnek test nélkül való reményeért 10-20 ezer forintot volna hajlandó áldozni.

Minő áldásszámba menő előny tehát városainkra nézve a kormánynak ezen irányban való gondoskodása!

Pedig hiába, csatornázás és vízvezeték nélkül egy város sem képzelhető! Ezek azok a modern intézmények, melyek a várost kiemelik falusias jellegéből. Ezek azok a nélkülözhetetlen kellékek, melyek a városhoz kötött létet tűrhetővé, mondhatnók kellemessé alakítják át.

A régi városok maradványai, keskeny utczáikkal és összezsúfolt házaikkal alig alkalmasak arra, hogy modern

városrészekké alakíttassanak át. Amennyiben tehát lehetőség: az azokban való lakást tűrhetővé kell tenni. Amely házcsoportok pedig erre sem alkalmasak, ki kell azokat sajátítani és tereket, befásított sétálóhelyeket kell nyomukba teremtenünk, hogy ily módon is kellemesebbé tegyük a városi életet.

Amennyiben tehát modern városról lehet szó, ott a régi városok maradványai mindig, vagy az esetek többségében kihagyandók e fogalom keretéből. S ezen fogalom mértékének meghatározását illetőleg, csak az újabb időben alakult városrészek értendők, melyek méreteik, helyes beosztásuk és tértakarítási szempontoktól emancipált építkezési rendszerüknél fogva alkalmasok a modern város fogalmának betöltésére.

De váljon, a régi városok tovább fejlődésének mozzanataiban ott látjuk-e mindenütt azon építkezési rendszernek érvényrejutását, mely a modern építés követelményeinek megfelel? Találunk-e tágas udvart, egy kis kertet, széles, fákkal szegélyezett utcákat?

Ha ez így volna!

»*Görbe utca, üres kassza, tarolt erdő, nagy adó!*«
Ez az a szomorú dal, melyet városaink kezelésének régi rendszerére a rossz poéták kitaláltak. S ha ez részben is igaz: akkor bizony isten fölér ez a nóta Endrődy Sándor »Kurucz dalai«-nak bűgó fájdalmával.

Hogy az építkezés régi rendszerében nagy szerepet nem vitt a mérnöki tudomány, az bizonyos. De bizonyos az is, hogy a sógorság és komaság révén igazgatott városi rendszer lelki furdalás nélkül elnézte, ha egyik-másik belső tanácsos háza miatt egy kissé jobbra, vagy balra hajlik az az utca.

Erdőtörvény hiányában, az erdőgazdaság helyes elveinek alkalmazása nélkül úgy elpusztultak azok a felhőkig érő tölgyesek és fenyvesek, hogy azokról csak a gyermek-

kori emlékek közé sorolt majálisok és madárfészek keresések nevezetes momentumai tudnak regélni.

A közigények azután egyre fokozódtak. Úgy az állam, valamint a város fejlődése joggal és sürgetőleg követelte a polgári áldozatokat. íme tehát, be kellett következnie azon megdöbbenő pillanatnak, mely e szavakkal nyer kifejezést: »Üres kassza, nagy adó!«

Nos tehát, üres kasszával és fölcsigázott városi pótadóval tessék modern várost teremteni!

És ez lehetséges volna? Úgy van, lehetséges. Csak okosan és czélszerűen ki kell használni minden rendelkezésre álló jövedelmi fonást, a meglevőket pedig mérsékelten fokozni. Érvényre kell juttatni az egyenlő teherviselés elvét és át kell hárítani a különleges terheket azon adózó alanyokra, kik valamely szakmából, avagy foglalkozásból jövedelmet és nyereséget húznak. Az ily módon teremtett és biztosított földzeti alapokból, kommunális kölcsönök igénybe vételével igenis meg lehet teremteni a modern várost.

Ha elegendő pénzkészlet avagy biztosíték áll rendelkezésre s más teendő nincs, mint versenyre kelni a leleményességek terén, hogy ki minő modern terveket képes ajánlani: akkor a hatóságnak könnyű a dolga.

Ily eldorádót azonban hazánkban nem ismerünk.

Éppen azért, a városok autonom jogából folyó kötelessége minden polgármesternek az, hogy míg egyfelől a város anyagi és szellemi haladására irányuló tevékenysége körében megvalósítandó programmul vegye fel a modern város ideáljának fogalmát betöltő reform-intézményeket; addig másfelől terjedjen ki gondoskodása arra is, hogy a programba felvett új intézményeket a város anyagi erejének megerőltetése nélkül miként viszi a megvalósítás révébe.

Ha mi is úgy tehetnők, mint az amerikaiak, hogy először is kikeresve valamely nagyobb folyónak vagy tónak tenyészetben gazdag vidékét, annak szűz talaját jelölnők ki egy új város fölépítésének helyéül; s az elkészített utczafejlesztési tervek alapján először is elkészítenők a csatorna hálózatot, utána a vízvezetékét és leraknók az elektromos kábeleket; végül pedig az utczai aszfalt-burkolatot és gyalogjárókat, helylyel-közzel tágas parkokkal és több sorosan befásított közutakkal és csak azután kezdenénk el a házak építését, mely oly gyors egymásutánban menne, hogy 50 év leforgása alatt megközelítené a város lakosságának száma a félmilliót: akkor beszélhetnénk mi is modern város ideáljáról; akkor nem maradna a modern város eszménye csak pusztá álmokkép.

Cselekedjünk mi csak európai értelemben. Vessünk számot a tényekkel és anyagi helyzetünkkel. Vegyük alapul a tényleges helyzetet és viszonyokat s ezekhez mérten iparkodjunk megvalósítani az egyes városoknak modern intézményekkel és formában való berendezését.

A fenti táblázatban láttuk, hogy hazánkban 183 város van részint törvényhatósági joggal felruházva, legnagyobb részt pedig rendezett tanácsú város.

E városok közül, – még Budapest székesfővárost sem véve ki – alig találunk olyant, mely a modern város eszményi követelményének teljesen megfelelné.

Minő mulasztások követték el; minő helytelen irányban lett a modern fejlesztésnek némely reformja vezetve és érvényesítve, arról most ne beszéljünk.

Ha akarjuk a haladást s ha a meglevő bajokon egyáltalán segíteni akarunk: akkor első sorban is mondjunk le a rekriminációk és szemrehányások keserű szerepéről. Vegyük minden városunkat úgy, ahogy azokat elődeink reánk hagyták; s a józan belátás tekintetével állapítsuk

még a cselekvések programszerű sorozatát és iparkodjunk ezeket az emberiség közjava érdekében mielőbb megvalósítani.

A tényleges állapotot fogadva el alapul, ne annyira a külső csíny, a formák kössék le figyelmünket, mint inkább a lényeg; a teendők, a létesítendő újítások lényege; amik közül első sorban és mindenek felett azok érdemelnek kiváló figyelmet, melyek az emberiség közegészségi érdekeitől el nem választhatók.

Van közegészség! törvényünk; melynek koncepczióját illetőleg elmondhatjuk, hogy európai színvonalon áll. Lényeges hiánya azonban először az, hogy a közegészségügyet nem deklarálja »állami feladat«-nak; a második pedig az, hogy a benne lefektetett elvek pontos végrehajtásáról nincs kellő gondoskodás.

Ily viszonyok között tehát a városok közegészségi érdekeinek ápolása és gondozása tisztán az autonom terület jóakarátára levén bízva, ezen mostoha gondoskodásnál fogva kettős kötelesség hárul a városok hivatott hatóságaira, hogy a gondjaikra bízott város közegészségi és köz-tisztasági érdekeit szívükön hordják s ezek emelése érdekében mindent elkövessenek.

E részben pedig nagyon meg van nehezítve a vidéki városok hatóságainak törekvése; mert a váltakozó kormányok vajmi kevés súlyt fektetnek a vidéki városok előremenetelére.

Az alkotott törvények, a kiadott kormányrendeletek a városok közül csak egy érdeket ismernek s ez Budapest székváros érdeke.

Pedig fáj a többi gyermeknek, midőn lépten-nyomon azt látja, azt tapasztalja, hogy egyet közülök a szülők mód nélkül favorizálnak; azt öltöztetik, cziczomázzák; tejben-vajban fürösztik; a többi pedig éhez és rongyos ruhában jár.

A város, autonom jogkörében alkothat ugyan szabályrendeleteket s van is minden városnak jobb-rosszabb *építkezési szabályrendelete*. De a baj az, hogy míg e státutum hűn felöleli az építkezés technikai követelményeit; míg gondoskodik a magánjogi érdekek megóvásáról és a tűzrendészeti tekintetekről: addig az építkezés körül egyik leglényegesebb momentumról, az *egészségi és tisztasági* követelményekről majdnem teljesen megfeledkezik.

Avagy tán nem volna czélszerű, ha az 1874. évi XIV. t.-cz. revízió alá vétetvén, egyik szakaszában azon kötelező rendelkezés vétetnék fel, hogy: »*minden város tartozik általános csatornázásról és vízvezetékéről gondoskodni.*«

Mily óriási változást idézne ez fel a városok életében!

Vagy ha tovább menne az a közegészségi törvény, megszabván – mint Londonban – az udvarok mélységének minimumát. Ha megállapítaná az utcák szélességének legkisebb mértékét stb., stb.

De hát a törvény ily fontos életszükségletekről nem gondoskodik. Magunkra vagyunk utalva és hagyatva teljesen; s magunktól függ egyedül, hogy városaink közegészségi és köztisztasági érdekeit oly színvonalra emeljük, hogy otthonunk tűrhető és gondtalan legyen s hogy tevékenységünkkel legalább megközelítsük a modern város ideálját!

Lássuk azonban sorra, melyek a *modern város* berendezésének kellékei?!

Csatornázás.

Ha bemegyünk bármely város régi udvarába, elibénk a legpéldásabb rend képe tárul.

A lakóház végén egy alacsony épületben ott találjuk egy földél alatt az istálót, kocsiszínt és fakamrát. Ennek végén van a sertésól, gondosan elrejtve a kíváncsi szemek elől.

A sertésól tetején tyúkok tanyáznak; – a háziasszonynak méltó büszkeségei; – nemcsak szemre tetszetősek, de egyúttal a házi szükséglet ellátásának is számottevő faktora.

Az istállóval szemben van a kút, mely fölé bánatosan hajlanak alá a szomorúfüz lecsüngő ágai. A kút előtt folyóka, mely a kert felé gravitál, mely a kerítésnél egy nyelő kútban vész el nyomtalanul.

A szomszéd tűzfalához közel évszázados vadgesztenyefa magasra emeli büszke koronáját. Terebélyes, majdnem az egész udvart beárnyaló lombos ágai gondosan védnek esőtől és forró napsugártól. Itt szokta tölteni a család a csendes nyári estéket.

A meglehetősen szűkre szabott udvar végén van a kert, melyet léczkerítés választ el az udvartól, nehogy az »aprójóság« kíváncsisága haragot okozzon a gondos háziasszonynak.

Az út szegélyzetén georgina virágok díszelnek tarka vegyületben. A kelrépa levelei duzzadnak a kövérségtől, akár csak a boruló káposzta levelei volnának. Nem hiába is dicsekedett nemrég egy estélyen a háziasszony, hogy olyan kert nincs több, mint az övé. Olyan sárgarépái teremnek – úgymond – mint a kara és a dologban az a nagyszerű, hogy – soha sem kell a kertjét trágyáznia.

Mennyi kritika van kifejezve a naiv lélek ez ártatlan megnyilatkozásában!

Igaz, hogy már kora reggel; s ha a szükség úgy hozza magával, napközben is, a cseléd gondosan felöntözi és fölsöpri az udvart és csakúgy ragyog minden a rendtől és tisztaságtól. Ámde ez a szemet kápráztató tisztaság mégse egyéb, mint egy évszázadok óta mesterséges módon nevelt és táplált trágyahalom rózsaszínű takarója.

A lakóháznak az udvarra nyúló végén, az istállóépülettel szemben van az árnyékszéknek pöczegödre. Kitűnő

alkotás – dicséri a gazdája. Elmúlik 5-6 év, míg tartalmát egyszer ki kell hordatnia.

Természetes, mert az oldalfalai így-amúgy összefoldott falazatból állván, híg tartalma szabad elterjedést nyer a ház egész környékének talajában.

Az istálló trágyagödre és a mellette levő szemétgödör gondosan le van fődve. Csak a zefír szárnyain felénk hullámzó illat engedi sejtetni, hogy mit rejt maga alatt a kettős fődél.

No, a sertésólakról már fölösleges szólni. Hisz ezek szétáradó szagát elnyeli a kertnek rezeda illata.

A hólé és esővíz részint a szemétgödörbe, részint a kerti nyelőkútba folydogálván; nincs rá eset, hogy a gondosan megkavicsozott udvaron az évnek bármely szakában sár lenne.

Így sorakoznak a vidéki városok házai egymás mellé; részint erőteljesebb, ritkán enyhébb kiadásban. Piszok, szenny, bűz mindenütt. De föl se veszik. Megszokták már születésüktől fogva.

Meg van itt fertőztetve minden; a talaj, a levegő, a víz, a falazat, szóval mindaz, melyből az ember az élés anyagát magába vészi.

Lehet-é tehát csodálkozni, ha a nedves szobákban növekvő gyermekek görvélyesek, angol-kórosok lesznek; ha a felnőttek körében majd tífusz, majd tüdővész, majd egyéb betegségek kapnak lábra.

Hisz az egyes házak talajának fizikai alkotása és ennek chemiai összetétele olyan, mely a talaj pórusaiból kiáramló levegőt az emberi egészségre veszélyessé teszi.

A megfertőztetett talajban fölbomlásnak indult szerves anyagok az időjárás változásai folytán a talaj örökös ingadozását idézvéen elő, a talaj fertőző hatásának permanenciáját eredményezi.

A csapadékokat a szűk keretbe szorított felső telek talajának kell jórészen elnyelnie.

Az árnyékszék pöczegődrének híg része; a trágya és szemétdömrék meglúgosodott vize; a kiöntött mosogatóvíz; nagymosáskor a folyókába öntött öblögető víz; a sertésól körül összegyűlendő szenny és mocsok: mindezt az udvar és kert talajának kell magába fogadnia.

Igaz, hogy a talajnak meg van a maga öntisztító képessége és ereje. De akkor, midőn a száradás és nedvesedés örök változásai miatt az öntisztítás lehetősége ki van zárva, mi módon várhatjuk a város talajviszonyainak javulását?!

A város talaja így nagymértékű megfertőzésének tulajdonítható tehát, hogy egyes kutak, melyek korábban a legüdebb, legtisztább és legkellemesebb ízű, szagtalan vizet szolgáltatták: egy nem várt napon megromlanak és élvezhetetlenekké válnak.

Tán évszázadok átszivárgása kellett ahhoz, míg a megfertőzött talajvíz a kút falazatáig eljutott. De elvégre odaért és a házi szükségletnek egyik legnélkülözhetetlenebb tényezője, az élvezhető tiszta víz nem áll többé rendelkezésünkre.

Az emberi egészségre és életre nézve egyaránt veszélyes ezen állapotot csak egy alkalmas módon lehet megszüntetni, vagy legalább tetemesen enyhíteni, javítani; ha tudniillik az egész város területén elvezető csatornákat létesítünk.

Az elvezető csatornáknak kettős feladata van.

Először, hogy a házakból és utcákból veszélytelen helyre szállítsák a csapadékokat, a szennyvizet és emberi ürülékeket. – Másik fontos feladata a csatornázásnak pedig az, hogy közvetítse a talaj kiszáraitást; hogy így módon megszűnjen a talajvíznek a talaj felszínéhez közel

érvényesülő ingadozása, megtisztítassék a talaj a különféle betegségek csiráinak milliárdjaitól.

A csatornázási rendszerek közül leggyakoribb és leggyakorlatibb az úsztató rendszer; melynek lényege abban áll, hogy az elvezetendő összes anyagokat, nevezetesen a csapadékokat, szennyvizeket és ürülékeket magába fogadja és elvezeti.

Az úsztató rendszert találjuk London, Paris, Boroszló, Berlin, Budapest, Frankfurt és több városok csatornázásában érvényesítve.

Ezen rendszer megvalósításához folyam, vagy más nagyobb tömegű víz közelsége szükséges, melybe a csatornák tartalma lévezettetvén, ez fölhígul és a vízben rejlő tisztító erőnél fogva az emberi szervezetre ártalmatlanná válik,

Ha tehát van recipiens, akkor figyelembe veendő a csatorna hálózattal ellátandó városi terület fekvése, mert aszerint kell módosulnia a csatorna hálózat berendezésének.

Mindenek felett pedig szakszerűleg megállapítandó, váljon a közel fekvő és a csatornák tartalmának befogadására kiszemelt folyó víztömegének színe legmagasabb vízállás mellett nem-e fekszik magasabban, mint a csatornák fenékszíne.

Ha a helyzet kedvező, akkor nincs komplikáció. De ha a vízszín normális magassága felette áll a gyűjtő csatorna fenékszínének, akkor szivattyú segítségével magasabb fenékszínnel ellátott csatornába kell a csatornák tartalmát emelnünk – mint van ez Boroszlóban és részben Budapesten – s ekként ömlesztjük a magasabb csatornából a folyó vizébe.

A recipiens gyanánt szolgáló folyókra mindig az legyen a szabály, hogy: a folyó vizének tömegéhez képest legyen a csatornák oldott anyagának és szilárd tartal-

mának mennyisége csekély s hogy a folyó vizet nagyobb távolságra sem ivásra, sem házi szükségletekre ne használják.

Ha ily nagyobb víztömeggel nem rendelkezünk, akkor a csatornák tartalmát, mielőtt a folyó vizébe eresztenők, meg kell tisztítanunk a betegségeket okozó csiráktól és a rothadásra alkalmas anyagoktól.

A csatornák vagy téglából építvék, jól kikent közökkel, folyókával (künet) a fenéken; vagy pedig czeментből, tojásdad alakban.

A főgyűjtő csatornákkal párhuzamosan, kisebb átmérőjű csatornákat is szoktak készíteni; s míg az előbbieken tisztán a csapadékok, utóbbiak a szennyvíz és ürülékek továbbítására szolgálnak. A főcsatornák alá drén csöveket is szoktak alkalmazni, a talaj vízmentesítése céljából. De ez nagyon költséges építkezés.

Főkövetelménye a csatornáknak, hogy meglehetősen esésük legyen; hogy lejáró és szellőző aknákkal el legyenek látva s az iszap kitisztogatásáról is legyen gondoskodás.

Ha nincs a város közelében a csatornák tartalmának elvezetésére alkalmas, elégséges víztömeget tartalmazó folyó: akkor nincs más mód, mint a csatornák tartalmának egy részét *öntözésre* fölhasználni; a víztömeg arányában csekély részt pedig a folyóban kell továbbítani.

Az öntözésnek nemcsak közegészségi, de egyúttal közgazdasági haszna is van; mert az öntözött területek, különösen kaszás növényekben, rendkívül termékenyekké válnak.

Így használják az öntözés rendszerét Parisban és Berlinben, mely utóbbi helyen a befektetett tőkének $2\frac{1}{2}$ %-os kamatát hozza meg.

Az öntözésnél búz nem fejlődik. Valamelyes penészszag érezhető, mely magában véve nem oly kellemetlen, mint a közönséges trágyázásnál szétterjedő szag.

A csatornák tartalma tisztításának mesterséges módja egyébként az *üllepítés*, melynek célja az, hogy a vízből a pathogen baktériumokat eltávolítsuk s hogy azt minden rothadó anyagtól megmentsük.

Londonban az ürülékeket leülepítik, kipréselik és trágyául eladják. Az el nem adott trágyát vashajókra rakva, 50 mértföldnyire a tengerbe viszik és ott kiöntik.

London ezt megteheti. De nekünk erre se tengerünk, se pénzünk!

Frankfurtban a csatornák fertőtlenítése maró mésszel történik; hol a megtisztított vizet azután a Majnába eresztik.

Tisztítható a csatornák tartalma elektromos erővel is.

Foglaljon magában bár a csatorna tartalmának befo-gadására szánt folyó kevesebb víztömeget: a beleömlésztés lehetőségét tetemesen elősegíti az a körülmény, hogy a csatornák részint a vízvezetékből beömlő tiszta vízzel, részint pedig a patak vagy folyóvízzel állandóan, az idő-közi csapadék vizekkel pedig gyakrabban öblítve lesznek.

A csatornázás elkülönítő rendszere roppant költséges; tehát a mi városaink anyagi viszonyainak nem megfelelő.

A »tonna rendszer« közgazdasági érdekét is reprezentál. Szigorú és rendszeres kezelés mellett céljának még-is felel. De nagyobb városokban a kihordás; kisebb váro-sokban pedig az elhelyezés nagy nehézségekkel jár.

Klosettjainknál főkövetelmény az, hogy vízvezeték felett rendelkezünk s ennek fölhasználásával azokat »víz-zárók«-kal lássuk el, melyeknél a csatlakozó csatorna nyílását a rajt fekvő vízmennyiség légmentesen elzárván, megakadályozza a bűznek kiáramlását.

Bármely városban, ha léteznek az egyes utcákban csatornák, az általános csatornázási tervezet keresztülvite-lével járó tetemes költségekre való tekintettel, – ezeket a régi csatornákat bele kell illeszteni az általános csator-

názási hálózat tervébe, – s mindenek előtt azokat az utcákat és köztereket kell csatornákkal ellátnunk, melyek ezek jótéteményeit eddigelé még nem élvezték.

Fentebb már jelezve volt, hogy az általános csatornázás tervei akként készítendők, hogy minden egyes utcában a csatorna belső világosságának megjelölésével minden egyes csatornavonal hossz méterenként számított ára ki legyen tüntetve. Ily eljárás mellett minden város évenként oly hosszú csatornát építhet, mint a minőre a tervből vett egységáraknak megfelelő összeggel rendelkezik.

Természetes azonban, hogy első sorban a gyűjtő csatornáknak kell elkészülnie, hogy ezekbe ömlesztessenek bele az egyes csatlakozó csatornák.

Ezek szolgálnak tehát zsinórmértékül, ha van folyó, vagy nagyobb patak, melynek vizében részben vagy egészben elvezethetjük veszélytelenül a csatornák tartalmát.

Minő eljárás követendő azonban a közegészségi követelmények ezen felette fontos ágában ott, hol megfelelő recziens nincs?

Mi történjék a magyar alföld sík fekvésű városaiban, hol sem tó, sem folyó közelben nincs? Mi történjék különösen oly városokban, hol a hígítás elősegítése céljából még vízvezeték sincs?

E nagyfontosságú közegészségügyi problémának sikerült megoldását találjuk a m. kir. közegészségügyi hivatal jeles vezetőjének, Farkas Kálmán kir. főmérnöknek alább olvasható szakelőadásában; melynek főbb részeit a kiváló szakférfiú szíves engedelméből ide iktatjuk:

I. Sík területen fekvő oly hazai városok csatornázása, melyek egységes városi vízvezetékekkel nem bírnak.

Ezen pont alatt a fentiek értelmében oly városok tárgyalandók, melyek a csatornázás keresztülvitele mellett egységes városi vízvezeték nem kívannak létesíteni.

Ezen városok mai helyzete az, hogy a vízellátás közön-
séges vagy fűrt házi kutakból, vagy nyilvános fűrt, vagy
artézi kutakból történik. A vizet tehát hordani kell és így
csekély vizelhasználás és az öblítő berendezések hiánya
jellemzi ezen városokat. Ily városokban az esővíznek és a
házi szennyvizeknek be nem szívárgó, el nem párolgó része
többnyire utcái folyókákban vezetetik ki a városból,
azomban lehetnek egyes lakottabb és kövezett utcák, hol
ez földalatti csatornák segítségével történik. Az emberi
ürülékek majdnem kivétel nélkül oly pöczegödörökben gyűj-
tetnek össze, melyek többé-kevésbé áteresztő fenékkal és
oldalfalakkal bírnak, úgy hogy a pöczegödör tartalom híg
része rendszerint a talajba szívárog és azt, valamint a
talajvizet megfertőztetvén, közegészségügyileg tőrhetlen
állapotot teremt. A szilárd ürülékek rothadásnak indulnak
és a környék levegőjétől oxygent elvonnak, majd mérges
gázokat fejlesztenek, egyben pedig trágyaértékük annyira
csökken, hogy az így megmaradó és az egész éven át is
csekély mennyiségűre növekedett pöczegödör tartalom ki-
tisztítása és hovatfordítása az egyes háztulajdonosokra csak
terhet képez. Ha még hozzátesszük, hogy az ily pépessé
beszáradt és rothadó tömegnek eltávolítása milyen undor-
ító és az egész háznépre és a szomszédságra nézve meny-
nyire kellemetlen eljárást igényel, valamint azt, hogy jár-
ványos időkben ilyen berendezések a betegségterjesztő
csirák gyűlhelyévé válhatnak, akkor összegeztük azon
okokat, melyek még a közegészségügy tekintetében kevésbé
érzékeny városokat is előbb-utóbb ez állapotok szanalására
fognák indítani.

Ha azonban ily városok nem hajlandók egységes
vízvezeték berendezésére, akkor a kérdés gyökeres és köz-
egészségügyileg helyes megoldása felette nehéz, mondhatni
majdnem lehetetlenné válik.

Igen könnyű lesz ugyanis a csapadék vizektől akár földfeletti, akár földalatti elvezetéssel szabadulni és az emberi ürülékeket is valami célszerűbb tonnarendszerrel rendes kezelésbe venni; azonban a házi szennyvizek hova-fordítása képezi a kérdés legfontosabb részét. Ugyanis a házi szennyvizeket organikus részekkel fertőzött és iszapos eredeti voltukban az utcái folyókákba vagy az esővíz csatornába bevezetni nem lehetséges, mert ezáltal csak a jelenlegi folytatását teremtenők és különösen hosszabb szárazságok után az utcái folyókákat vagy csatornákat rothadás bűzös tűzhelyévé tennők. De nehezen volna keresztülvihető az is, hogy a házi szennyvizeket az ürülékek befogadására alkalmazott tonnákba öntsék, mert daczára annak, hogy a vízbeszerzés módja következtében a házi szennyvizek mennyisége a minimumra száll le, azért a naponként és fejenként mégis oly mennyiséget tesz ki, hogy az a napi összes ürülék mennyiségének több mint tízszeresére is rúghat. Ha tehát a szennyvizeket is a tonnákban gyűjtenők, akkor azok oly gyorsan telnének meg, hogy a tonnák kihordása alig elviselhető költségeket okozna. Ehhez járulna még azon körülmény is, hogy a tonnák ürülék tartalma a csekély értékű házi vizekkel felhígítva trágya-értékében tetemesen csökkenne és így értékesítése akadályokba ütközhetnék.

A házi szennyvizeket illetőleg ennél fogva már okvetlenü oly megoldáshoz kell nyúlnunk, mely a közegészségügyi, pénzügyi és közgazdasági három faktor valamelyikét nem lesz képes teljesen kielégíteni.

Ha a házi szennyvizeket a tonnákba öntenek és ezekkel együtt szállítanák el, akkor a közegészségügyi követelményeknek volna elég téve, azonban az ürülék trágya-értékének csökkenése által közgazdasági kárt okoznánk és a tonnák gyakori kihordása által a költségeket növelnők.

A mondottak után ilyen városokra javaslatom a következő:

A csapadék vizek levezetését illetőleg két levezetési mód alkalmazásával fogunk legjobban célt érni.

Ugyanis a szóba jöhető városoknál mindig két részt különböztetünk meg; és pedig a város külső részét, melyben az utcák szélesek, kövezettel nem bírnak, a telkek az épülethez képest nagyok, a házak alacsonyak, az udvarok kövezetlenek, egy szóval a város ezen 1. részének *falusias jellege* van és a népesség e terület arányában ritka. A város ezen részében megfogunk elégedni a csapadék vizeknek földfeletti elvezetésével a kocsit két oldalán szabályszerű eséssel kiásott folyókák segélyével. Ezen folyókák azonban okvetlenül kikövezendők, vagy legalább is kitéglázandók, mert különben azoknak tisztántartása nem képzelhető. Ezen folyókák az egyes telkek udvaraival, valamint az ereszcatornákkal vas, vagy falazott fölszíni csatornával kötendők össze, mely utóbbiak befedendők. A folyókáknak utcakeresztezései betoncsövekből állítandók elő, mely betoncső az utca egész szélességében rakandó és két végén kis iszapfogó aknákkal látandó el. Csak nagyon falusias jellegű külvárosokban lehet az utcakeresztezéseknél a folyókák áthidalásával megelégedni, mert az ilyen áthidalások nagy forgalmi akadályt képeznek, miért is alkalmazásuk lehetőleg kerülendő. Nézetem szerint a kérdéses városok között alig fog olyan akadni, mely nem volna képes az utcakeresztezésnek beton szychonnal való kiviteli költségét fedezni.

A város külső részein így alkalmazandó felületi esővíz levezetési módot azonban a város népesebb belső részein, hol kövezett utcák és járdák, kisebb udvarokkal bíró emeletes házak és élénkebb forgalom van, nem tartom célszerűen alkalmazhatónak, mert tekintettel a város sík

fekvésére, nagyobb záporosók alkalmával az utcák felszínén lefolyó csapadék vizek oly széles mederben folynának, hogy a forgalomra nézve alig elviselhető nehézségeket okozna.

Ezen okból a város ezen részének földalatti esővíz-csatornákkal való ellátását tartom szükségesnek. Ezen csatornákat azonban egyrészt, mert a házak pinczéinek víztelenítésére ily természetű városoknál figyelemmel lenni nem szükséges és így a házakba való visszaduzzadástól félni nem kell, továbbá tekintettel arra, hogy nagy esés nem áll rendelkezésre, de azért az esővizek mesterséges emelését el akarjuk kerülni, nem fogjuk mélyen fektetni, hanem csupán annyira süllyesztjük a földbe, hogy a fagy behatása ellen biztosítva legyenek.

Ezen intézkedés által a csatornázás aránylag csekély költséggel lesz keresztülvihető, mert az egyik nagy költséget, a nagy földmunkát és a talajvízben való alapozást elkerülhetjük, továbbá az ellenőrző aknák, utcái esővíz-befogadók stb. csekélyebb építési magassággal bírnak és így olcsóbban előállíthatók.

Ezen esővízcsatornák, tekintettel a város sík fekvésére és így a kevés esésre, aránylag nagy szelvénynyel fognak bírni, mely körülményt leghathatósabban azáltal ellensúlyozhatjuk, hogy lehetőleg kis városrészek vizeit gyűjtjük egy-egy gyűjtő csatornába és vezetjük a lehető legrövidebb utón ki a városból. Ezáltal a város kiterjedtebben épült külső utcáin is több helyen fogjuk a belváros esővízcsatornáit vezetni, ezen utcákban tehát a földfeletti esővízvezetés mellőzhető lesz és a csapadékvizek itt a földalatti csatornában lesznek befogadandók.

A városból ily folyókák és földalatti csatornák által legrövidebb utón kivezetett csapadék vizeket azután *nyílt árokban* fogjuk fel és vezetjük el.

Az így berendezett esővízlevezetés, mely egyrészt a külvárosok szerényebb igényeit, de egyben a belső városrészek fokozottabb követeléseit aránylag csekély költséggel lesz képes kielégíteni, nézetem szerint közegészségügyileg érdemleges kifogás alá nem eshet és a mellett a városokat pénzügyileg sem fogná túlságosan megerőltetni.

Sokkal nehezebb kérdést képez azonban ilyen vízvezetékkel nem bíró városoknál *a. házi szennyvizek levezetésének* kérdése. Erre nézve már fennebb említetted, hogy azoknak az ürülékekkel való kezelése volna közegészségügyileg a leghelyesebb, azonban minthogy az ürülékeket Öblítő vízvezeték hiányában kénytelenek leszünk a tonnarendszer szerint kezelni és a mondottak szerint a házi szennyvizeknek is a tonnákban való gyűjtése közzgazdasági, de különösen elviselhetlen pénzügyi hátrányokkal jár, azért kénytelenek vagyunk a közegészségügyi követelményekből valamit engedve praktikusán keresztülvihető módot javaslatba hozni. Legegyszerűbb és legolcsóbb volna a szennyvizeket egyszerűen az esővízcsatornába és folyókákba eresztetni, azonban ezen mód öblítő víz hiányában kivihetetlen, mert a szennyvizekben lebegő alkatrészek száraz időben folyási sebesség hiányában csakhamar leülepednének és a folyókákat és csatornákat tűrhetetlen állapotba helyeznék. Ebből látható, hogy a szennyvizeket nem lehetséges eredeti voltukban egy központhoz juttatni és ott tisztítás alá vetni, mert azoknak már útközben lerakott szerves alkatrészei rothadásnak indulnak és az egész város területét megfertőztetik.

Lehetne még a szennyvizeket öblítő víz hiányában az ürülékekkel együtt a Liernur féle rendszerrel is összegyűjteni, azonban ezen rendszer hátrányainál fogva nem ajánlható.

Nem marad tehát más hátra, mint hogy a szennyvizeket még a házon belül olyan állapotba helyezzük, hogy a hor-

dalékától és lebegő alkatrészeitől megszabadulva, *annak hig része fertőtlenített állapotban jusson az utczai csatornába vagy folyókába.*

Ezen célból szükséges lesz a szennyvizeket, mielőtt azok az utczai folyókába vagy csatornába jutnának, *egy kis iszapfogó medenczén keresztülvezetni.* Ezen medence úgy legyen szerkesztve, hogy abban a víz megpihenvén, durvább és nagyobb fajsúlyú hordalékát lerakja, kisebb fajsúlyú durvább lebegő alkatrészei pedig egy az iszapfogó túlfolyásánál alkalmazott *sárgaréz szitaszöveten tartassanak vissza.* Végül a finomabb lebegő alkatrészek lecsapolására és a szennyviz fertőtlenítésére az mézszel bőven adagolgoltassék. Ezen eljárás által a szennyviz oly állapotba jut, hogy az utczai esővízcsatornába minden aggodalom nélkül bevezethető lesz. Az iszapfogóban lerakódott iszap és a drótszítán felfogott részek a szükséghez mért időközökben kiemelendők és eltávolítandók lesznek.

Az emberi ürülékeknek a Liernur féle rendszerrel való összegyűjtését többféle hátrányoknál fogva mellőzvé, minthogy ezen anyagoknak más csatornázási rendszer szerinti gyors és hathatós eltávolítása öblítő víz hiányában nem lehetséges, azért nem marad más hátra, mint az ürülékeknek a ház belsejében való összegyűjtése és időszakonkénti eltávolítása iránt javaslatot tenni.

Ezen eljárás ugyan nem felel meg a közegészségügy azon követelményének, hogy *az emberi és állati ürülékek a lakott helyek belsejéből minél gyorsabban és tökéletesebben eltávolíttassanak;* minthogy azonban ezen feltételnek öblítő víz nélkül czélszerű módon megfelelni nem tudunk, azért kénytelenek leszünk ismét valamit engedni a gyakorlati kivihetőség javára.

Az emberi ürülékek összegyűjtésére főleg kétféle rendszer létezik és pedig a pöczegödör és tonnarendszer. Mind-

két rendszer lényegét ismeretesnek tételezve fel, itt csupán az előnyök és hátrányok mérlegelésével foglalkozom.

A pöczegödőr rendszer azon ritka esetben, ha annak kivitele az összes közegészségügyi követelményeknek, annak fekvése, építése, szellőzése, desinficiálása, szagtalanítása és kiürítésére nézve teljesen megfelel, közegészségügyileg megtűrhető, mert akkor sem a talaj, sem a levegő fertőzése nem következik be és a mikroba tartalom is a fertőtlenítés által eltűnik. Ha azonban a pöczegödőrök nincsenek kellőleg szellőzve és a rossz szag a lakásokba hatol, ha a pöczegödőrök falazata áteresztő és a környék talaját és talajvizét megfertőzteti, végre ha a kiürítés oly módon történik, hogy a ház és utca beszenyeztetik, ez esetben a pöczegödőr rendszer nem tűrhető meg. Minthogy gyakorlatilag csak igen nehezen keresztülvihető az, hogy fenti feltételek mindenben teljesíttessenek, azért részemről a pöczegödőr rendszert nem pártolhatom és jelen esetben inkább a kevésbé egészségellenes *tonnarendszernek* nagyobb kénytelen előnyt adni.

A tonna rendszer, ha az helyesen van keresztülvive, közegészségügyileg határozottan előnyösebb a pöczegödőr rendszerénél, mert azzal a talajnak és talajvíznek megfertőzése inkább elkerülhető, mint a pöczegödőr rendszerrel. A tonna rendszerénél csupán a betegség terjesztő csirákat tartalmazó ürülékek szállítása jár veszélylyel és ez esetben a fertőtlenítési szabályok különös szigorúsággal tartandók be. Veszélyes ezenkívül a tonna rendszernek túlfolyása, mert ezáltal a lakóházak belsejében fertőzés tűzhelyei támadnának; mindamelllett a tonnarendszer kis városokban közegészségügyileg megtűrhető.

A tonna rendszer költségeit illetőleg megjegyzedő, hogy maga a berendezés igen csekély költséggel jár a háztulajdonosra nézve. A tonnák szállítási berendezése és

üzeme számos német városban tapasztaltak szerint sohasem haladja meg az 1 firt 20 krt fejenként és évenként, de több helyen annak felére is süllyed, így hogy ezen rendszer pénzügyi szempontból nehézségbe nem ütközik. Sőt intelligens gazdáközöniséggel körülvett városokban az ürülék eladásából még bevétel is érhető eh. Mindenesetre azt a gazdák szívesen fogják trágyáid elfogadni, úgy hogy az ürülék trágyatartalma kárba veszni nem fog, s így ezen rendszer közgazdaságilag is mégfelel.

2. Sík területen fekvő oly hazai városok csatornázása, melyek egységes városi vízvezetékkel bírnak.

Vízvezeték létesítése esetén a város azon helyzetbe jut, hogy a csapadék és házi szennyvizet kívül az ürülékeket is csatornák segítségével lesz képes eltávolítani úgy, hogy a házakból minden szenny közvetlen keletkezésé után elvezethető, mely körülmény a város lakosságára nézve az elmondottak értelmében közegészségügyileg megbecsülhetetlen előnyöket biztosít.

A főkérdés már most az lesz, vajjon a csapadékvizek a házi szennyvizek és ürülékekkel együtt vagy pedig azoktól elkülönítve vezetessenek el.

Ezen kérdésben határozottan valamely elkülönítő rendszer alkalmazása mellett vagyok kénytelen jelen esetben állást foglalni úgy, hogy a csapadék vizek külön, a házi szennyvizek és ürülékek szintén külön csatorna rendszer által kerüljenek levezetésre.

Ezen elhatározásra különösen azon körülmény volt döntő, hogy a kérdéses városokhoz közel oly befogadó vízfolyás, melybe a város összes szennyvizet minden aggodalom nélkül bocsátani lehetne, sok esetben nem létezik és így úsztató csatornázási rendszer alkalmazása esetén, tehát midőn a csapadékvizek a házi szennyvizekkel és ürü-

lékekkel beszennyezve jutnak lefolyásra, okvetlenül szükséges lenne az összes csatorna tartalmat tisztítási eljárás alá vetni. Minthogy pedig a csatorna tartalom tisztítása és ezzel kapcsolatban lévő berendezések a szennyvíz mennyiségével arányosan növekedő' költségekkel jár és azonkívül a vizek emelése és tisztítása esővíz befogadása esetén ezen utóbbiak mennyiségében beállható nagy változások végett a tapasztalatok szerint nehezen leküzdhető akadályokat okoz, azért ez okból is czélszerűbbnek mutatkozik az esővizeket külön levezetni és az emelő és tisztítási berendezéseket csupán a házakból kikerülő vizek közel állandó mennyisége számára méretezni.

Az esővizek külön elvezetésére az ismertetett és vízvezetékekkel nem bíró városok számára javasolt módot ajánlom, mely mód szerint tehát a belső városrészekben földalatti csatornák, a külső falusias részekben kikövezett vagy kitéglázott folyókák vezetik le az esővizet. Különös figyelem fordítandó itt is arra, hogy a csatornák és folyókák a lehető legrövidebb úton vezessék ki a csapadék vizet a városból, úgy, hogy a csatorna méreteken takarékoskodni lehessen. A városon kívüli továbbvezetésre már nyílt árok szolgálhat. Az így előállott aránylag kis méretek az esővízcsatornák sekély fekvése, vízemelő szerkezet hiánya és végül a külvárosokban folyókák alkalmazása által az esővizek levezetése aránylag csekély költséggel vihethő keresztül. Az esővízcsatornák tervezésénél az egész város földalatti esővízcsatornázása tervezendő, azonban a kivitel alkalmával csakis a legnagyobb forgalmú utcákban építendő ki a csatornák; a végleges terv szerint a többi utcákban csupán folyókák készítendőek. A földalatti csatornázás kiterjesztése a város többi utcáira azután az egységes terv szerint esetről-esetre, amint azt a gyakorlat megkívánja, bármikor eszközölhető.

Általában ezen kérdésben az esővíz csatornázás úgy fontosságra, mint költségekre nézve is másodrendű kérdést képez és csupán városrendezési és forgalmi szempontok lesznek a kivétel mértékére nézve irányadók.

Sokkal fontosabb kérdést képez a házi szennyvizek és ürülékek kérdése. A kérdés ezen része – tekintve, hogy öblítő víz felett rendelkezünk – most már semmi nehézségeket nem képez. Ugyanis a házi vizek és ürülékek legcélszerűbben kisméretű kőagyagcsövekben gyűjthetők össze és vezethetők ki további eljárás végett a város lakott területéről. Különös gond fordítandó itt ezen kisméretű csatornák szellőzésére és öblítésére.

Ha sík fekvésű város igen nagy területtel bír, akkor a kisméretű szennyvízcsatornák kellő esésnek nyérése végett oly mélységekbe jutnának, melyek mellett a munka gyakorlati kivihetősége jönne kérdésbe. Ezért szükséges lesz a városokat egyes területekre osztani, melyek központjában elhelyezett vízemelő szerkezet az ott összegyűjtött szennyvizeket nyomó csövön át a városból kinyomja. A vízemelő szerkezetek berendezése tisztán gépészeti kérdés lévén, annak bővebb fejtegetése e helyen felesleges.

Hátra van még az elkülönítő csatornák által vezetett és a szivattyúk által kiemelt szennyvizek és ürülékek kezeléséről – midőn azok a város belterületét elhagyták – gondoskodni.

A csapadék vizeknek a város belterületén kívül való továbbvezetése a fent körülírt módon nyílt árok segítségével történik. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt a csupán ürüléket és házi szennyvizeket vezető elkülönítő csatornák tartalmával nem tehetjük, mert ezen csatorna tartalom csakhamar bomlásnak indulna, a nehezebb fajsúlyú részek pedig a nyílt árokban leüllednének és tűrhetetlen álla-

pótokat teremtenének. Elkerülhetetlenül szükséges lesz tehát valamely szennyvíztisztítási módot alkalmazni.

Ha a jelenleg használt szennyvíztisztítási módokat figyelemre méltatjuk és azokat közegészségügyi, közgazdasági és pénzügyi szempontból mérlegeljük, akkor csakhamar azon következtetésre kell jutnunk, hogy jelen esetünkben csakis az öntözéssel eszközölt szennyvíztisztítási mód az, melyet némi megnyugvással javasolni lehet.

Ugyanis ha első sorban a közegészségügyi szempontot vizsgáljuk, akkor a rendelkezésre álló kimutatások világosan bizonyítják, hogy az eddig ismert szennyvíztisztítási módok közül egyedül és kizárólag csak az öntözéssel való tisztítás az, mely nemcsak a szennyvízben lebegő alkatrészeket csaknem teljesen visszatartja, hanem még a szennyvízben oldott organikus anyagok egy részét növényi tápanyagul való felhasználásra alkalmassá teszi, más részét pedig ártalmatlan nitrásokkal élenyíti.

Mint hogy tehát az eddig ismert módok közül az öntözéssel szennyvíztisztítási mód az, mely a helyes alkalmazás mellett a szennyvizekben lévő ártalmas organikus anyagokat a lehető legtökéletesebb módon alakítja át ártalmatlan anyagokká, azért kimondható, hogy közegészségügyi szempontból ezen módnak adandó az előny. Csupán a poudrette-é való feldolgozás volna talán közegészségügyileg tökéletesebb, azonban ezen mód a mi viszonyaink között pénzügyileg czélszerűen keresztül nem vihető és így komolyan szóba sem jöhet.

Közgazdasági szempontból ugyancsak ezen módnak kell az elsőbbséget adni, mert bár még ezen móddal sem lehet a szennyvizekben lévő összes trágyatartalmat teljesen kihasználni, de az azért világos, hogy a trágyatartalom egy része értékesíttetik és csupán a légeny egy része fogártalmatlan nitrát alakjában az alagsó-vízben távozni. Ellen-

ben a többi szennyvíztisztítási módnál az oldott szerves anyagok legnagyobb része változatlanul fog távozni, a lebegő szerves anyagok pedig a használt kémiai adagolás következtében igen csekély trágyaértékű iszap alakjában maradnak vissza, olyannyira, hogy az illető városok a megmaradt iszaptól csak áldozatok árán bírnak szabadulni.

Közgazdasági szempontból továbbá az öntözésseli szennyvíztisztítást hazai viszonyaink között csak üdvözölni lehet, mert ezáltal egy bizonyos területen a takarmánytermelés biztos alapokra lesz fektetve, a mi száraz és forró klímánknál eléggé nem méltányolható. Azonkívül a városok zöldség és főzelék szükséglete is bolgár kertészek bevonása mellett kielégítést nyerhet, mely körülmény alföldi városainknak e tekintetbeni mostoha viszonyai mellett bizonyára nem csekély fontossággal bír.

Vége pénzügyi szempontból tekintve, különösen külföldi példákából látható, hogy vannak esetek, melyekben pénzügyileg előnyösebb volt más. tisztítási módokat alkalmazni, mint az öntözéssel való tisztítás, azonban azt hiszem, hogy jelen esetben nem forognak fenn oly körülmények, melyek hasonló elhatározásra volnának döntő befolyással.

A város azon részeiben, hol a vízvezeték a házakba bevezetve nincsen és a hol a fentiek értelmében az ürülék tonnákba gyűjtetik: a tonna tartalomnak directe trágyázásra való felhasználása ajánlatos és az ürülék gyűjtő telepek létesítése lehetőleg mellőzendő.«

A vízről és vízvezetékéről.

A víz az egészségnek és emberi tisztaságnak egyik nélkülözhetetlen feltétele.

Ahol jó ivó víz van, a hol használatra alkalmas víz

áll kellő mennyiségben rendelkezésre, ott az emberek jóléről és boldogságról beszélhetnek.

A klaszikus kor maradványai élénken hirdetik, hogy a görögök és rómaiak mily nagy súlyt fektettek az emberi jólét e fontos faktorára, a jó minőségű vízre.

Ős Sabariának helyén most is ott találjuk a rohonczi hegyek felé vezető csövek nyomait, melyek üde forrásvizet szállítottak a város lakosai számára.

»Parisnak – mondja dr. Fodor József – többre került vízvezetéke, mint Pantheonja; Bécsnek többre, mint világraszóló városháza.«

Szóval, eleven példák állanak előttünk, melyek arra buzdítanak, hogy a vízbeszerzés és biztosítás tekintetében is iparkodjunk eleget tenni a közegészség és köztisztaság követelményeinek.

Városaink vízdolgozóiban valóban kétségbeejtő állapotban vannak.

Csatornázás hiányában, a közegészségi érdekek teljes elhanyagolása mellett a pöczegödrök, trágyahalmok és szemétdödrök rothadt anyagától megfertőztetett kútvizek nem egyebek, mint a tífusznak, maláriának és kolerának mesterségesen létesített forrásai.

Kutaink annyira át vannak hatva az egészségre ártalmas baktériumokkal, hogy azok nemcsak ivásra, de még közönséges használatra: főzésre és ruhamosásra is alig alkalmasak.

Ily viszonyok között tehát minden városnak egyik legelső kötelessége, az egészségre és emberi tisztaságra egyaránt alkalmas vízzel gondoskodni.

A *vízszállításnak* különböző módját ismerjük. Fölfoghatjuk az esővizet. Kiemelhetjük szivattyúk segítségével a folyó vagy patak vizét, melyet szűrő készülékkel az egészségre többé-kevésbé ártalmatlanná alakíthatunk át. Össze-

gyűjthetjük és csövekbe ereszthetjük a magasan fekvő források vizeit, melyek azután önsúlyuknál fogva ömlenek alá azon helyre, mely vízkielégítésre vár.

A vízszérésnek e módját tartják a vízszükséglet ki-elégítése legideálisabb formájának.

Ilyen a bécsi; ilyen a müncheni, mely a mangfalli völgy levágásánál felbuggyanó forrásból veszi táplálékát.

E magasan fekvő forrásvizek is csak talajvizek, melyek csapodékokból képződve a vízáteresztő rétegnek felszínre jutása folytán fölbuggyannak a föld rétegéből.

S éppen azért, mert a talajvizek a magaslatokon sohse találhatók oly bőven, mint lenn a völgyekben: a magas forrásokból szerzett víz örökös ingadozásnak van alávetve s tán éppen az évnek legkényesebb szakában, a nyári hónapokban áll be a vízszükség, mely káros hatásában és kellemetlenségeiben kiszámíthatatlan.

Lássuk azonban, mi az a talajvíz? A talajvíz nem más, mint a közönséges értelemben veti forrásvíz, mely a légköri csapadékoknak azon részéből áll, mely a talaj vízáteresztő rétegein a földbe szivárog mindaddig, míg vízátneresztő rétegre jutva vagy földalatti tóvá alakul vagy lejtőre jutva a hozzá gyülemő talajvizekkel együtt tovább vándorol.

A talajvíznek rendkívüli előnye abban van, hogy baczellustól mentes, majdnem állandó hőmérsékletű s ennek folytán üdítő, frissítő hatása állandó.

Legmegbízhatóbb a talajvíz, ha áramlatában két vízátneresztő réteg közé jut, mert ez esetben teljesen biztosítva van a felső rétegekből átszivárgó rothadt anyagok kártékony befolyásától.

Minél lazább a felső talaj, a csapadékok annál könnyebben és gyorsabban leszivárognak a vízfogó rétegegig; mely fölött a nagyobb mennyiségben összegyülemő talaj-

víz éppen oly patakká, vagy folyóvá változik, mint a föld feletti folyók vagy patakok.

A mely ponton több vízér találkozik, ott fővízfolyás támad; mely tulajdonképpen legalkalmasabb a talajvíz föltárására.

A jó talajvíz általános föltételei egyébként a következők:

1. talajvizet olyan helyen tárjuk fel, hol a talaj szennyezetlen, a víz bacillusmentes, tiszta és üdítő; az iváson kívül főzésre és egyéb használatra is alkalmas; s a hol nem kell tartani a talaj későbbi megfertőzésétől;

2. a hely, honnan a vizet nyerjük, jelentékeny hőmérsékü változásoknak alá ne legyen vetve;

3. elégséges mennyiségben álljon rendelkezésre és végül

4. olcsó legyen.

Ha tehát a talaj föltárása folytán szerzendő jó vízről van szó, akkor legczélszerűbb kikeresni a közel vagy távolabb fekvő erdőséggel borított hegyek lábánál elterülő helyeket; még pedig ha lehetséges oly irányban, hol sem város, sem falu, sem majorság nincs; hogy ekként biztosítva legyünk afelől, hogy áramlása közben már a magasabb részeken leszivárgott légköri csapadék nem lett sehol megfertőztetve.

A most jelzett viszonyok figyelembe vételével kijelölt helyeken 500-500 méter távolságban próba fúrásokat eszközölünk s a csöből kiszivattyúzott vizet vegyelemezük.

A *próba-fúrások* eredménye gyanánt kapunk vasas ammóniákkal telített, kénes tartalmú, meszes és magnéziás vizet, melyek közül a vegyész feladata lesz kijelölni a legjobbat és legczélszerűbbet, melynek helyén a *próbákat* létesítendő lesz.

A nyert víz vastartalma a vizet élvezhetetlenné teszi. A levegővel való érintkezés azonban a vizet megjavítja.

A meszet vagy magnéziát tartalmazó vizet mondjuk »kemény«-nek. Ennek a tulajdonsága az, hogy benne a hus és hüvelyes nehezen fői; a vezető csövek és kazánok belső felületét pedig réteggel vonja be s azok tisztogatása költségbe kerül.

A próbakutak körszivattyúk segítségével huzamosabb időn át (több hét vagy hónap) szivattyúzandók. Legczélszerűbb azt téli fagyos időben eszközölni, midőn csapadékok nem juthatnak a fagyos talajba. Célja a szivattyúzásnak az, hogy annak eredménye adja biztosítékát annak, váljon a próbakút ad-e a város vagy község lakosságának számához képest naponként elégséges jó minőségű vizet?

Mert meg kell e helyen jegyeznünk, hogy minden vízvezetéknek úgy kell berendezve lennie, hogy naponként minden személyre (ivás, mosás, utczalocsolás, fürdés és ipari célokra) legalább 100–100 liter vizet szolgáltatson.

Hol az ipar kifejelettebb, ott még nagyobb mennyiségű napiszükségletet kell számítanunk.

S az a vízvezeték sohse a tényleg meglévő népesség számához viszonyítva készüljön; hanem legalább 30–50 évi előrelátással; nehogy a népesség gyors szaporodása folytán vízszükség álljon be és újabb nagy költséggel kelljen új vízvezetékét létesíteni.

Ha a szivattyúzás a vízmennyiség nyerése tekintetében nem nyújt megnyugtató eredményt: akkor a meglévő kút mellé ásatunk még hasonló eljárással 50-100 méter távolságban egy, avagy több gyűjtő kutat; melyek vizét centrifugális szivattyúval a vezető csövekbe nyomva, elkészült a vízvezeték.

De felfoghatjuk az áramló talajvizet vízszintes kutak nyitásával, vagy galériák létesítésével.

A csövek legalább 1,5 m. mélységre fektetendők, hogy minél kevesebb holt pont képződjék.

A vízvezetékek szerkezete kétféle.

A gyűjtő kutakból, vagy egy magasabb ponton elhelyezett gyűjtőmedenczébe, – rezervoárba – nyomjuk fel a vizet, vagy pedig ha villamos erő áll rendelkezésre, ez esetben az úgy nevezett *légpárnákkal* oly nyomást adunk a kiszivattyúzott víznek, mely nyomás az önsúlyánál fogva lezuhanó víznek felszökését teljesen pótolja.

Ez utóbbi rendszer csak oly helyeken érvényesíthető, hol sok víz és villamos erő áll rendelkezésre.

Igaz, hogy a fokozott nyomás által előállt feszítő erő sokkal nagyobb, s így vastagabb, vagyis nagyobb ellentállásra képes vezető csövekre van szükségünk. De ezen rendszer mellett megtakaríthatjuk a gyűjtőmedenczét, továbbá az ehhez és az ettől elvezető vastagabb átmérőjű csöveket; s a mi fő: a talajvíz a gyűjtő kútból egyenesen a vezető csöveken át kerül rendeltetése helyére és így sokkal üdítőbb, frissebb, mint az a víz, mely a tán messze fekvő gyűjtő medence hosszú kerülőjével, ennek holt zugain át jut csak a fogyasztó használatába.

Ügyelni kell, hogy a víz ne pazaroltassék. Evégből tanácsos vízórákat fölállítani, melyek a fogyasztott vízmennyiséget pontosan mutatják s ehhez képest szedendők be a tényleg elfogyasztott víznek díjai.

Egyébként tekintve a vízvezetékeknek alig kifejezhető előnyeit, mondhatnók áldását, elenyészőleg csekély azon díj, melyet a vízfogyasztóktól szednek.

Főtörekvése, elve az legyen minden város hatóságának, hogy egyrésztől tűzrendészeti, különösen pedig közegészségi és köztisztasági tekinteteből, szabályrendeleti utón kényszerítse minden házbirtokost, hogy házába a vízvezetéket bevezesse.

A tisztaság és egészség igényei, de a kényelem tekintete is egyaránt javasolják, hogy minden házban ott legyen a vízvezeték.

Az utcák locsolása és a csatornák öblítése pedig általános egészségi érdek szempontjából megbecsülhetetlené, egy modern városban pedig nélkülözhetlenné teszi a vízvezetékek létesítését.

Csatornázás és vízvezeték olyan, mint a siámi ikrek. Nem lehet őket szétválasztani. Vagy ha szétválasztjuk, különválásukban, elsatnyul mind a kettő; egyik sem felel meg teljesen céljának.

Sajnos, hogy még kevés városunk rendelkezik vízvezetékkel. Pedig enélkül sem a közegészségi, sem a köztisztasági érdekek alapos javulását nem remélhetjük.

Pedig ha a már említett módon tervhez és lejt mérési adatokhoz olcsó szerrel hozzájutottunk: maga a műlétesítése nem kerül oly magas összegbe, hogy önmagát ki ne fizetné.

De hát elvégre ahol van a hatóság vezetésében elég jóakarát és bátorság: ott megy ez is, mint mindennek mennie kell, a mi a közjó előmozdítására irányul.

Kérdés csak mindig az, váljon a vidék, a fekvés és a talajviszonyok megengedik-e a létesítés munkáját.

Mert a hol a megvalósítás alap feltételei hiányoznak, ott hiába a legnemesebb igyekezet, hiába a legnagyobb áldozatkészség.

Ily súlyos, ily vigasztalan helyzet jutott osztályrészül a mi alföldi városainknak, hol eddigelé legnagyobb vízszükséget szenvedtek s hol a meglevő nagy bajon, vízvezetékek létesítése által segíteni egyáltalán nem lehetett.

Hála azonban a tudomány vívmányainak, ma már a magyar alföld városainak is megjavult a sorsa, amennyiben olcsó szerrel juthat bármely jelentéktelen község is elégséges vízhez.

A vízszerezés e módját illetőleg ide iktatjuk Farkas Kálmán kir. főmérnöknek az 1894. évi nemzetközi köz-

egészségi és demográfiai kongresszuson tartott fölolvasásának rövid kivonatát.

»Mint hogy a magyar alföldünk talajának legfelső víz-hordó rétegében mozgó talajvíz a községek belterületén rendszeren rothadó szerves anyagok által fertőzve és legtöbb esetben még salétrom tartalmánál fogva is ivóvíznek nem alkalmas, azért a közönséges kútvezekkel ellátott községekben az ivóvízviszonyok a lehető legrosszabbak. Mint hogy továbbá ezen vidéken források alig léteznek, a folyóvizekből való ellátás pedig, ezen utóbbiaknak néha nagy távolsága miatt elviselhetlen költségeket okozna, azért ezen községek ivóvízzel ellátása oly módon történik, hogy a mélyebben fekvő víz-hordó rétegekben nyomás alatt mozgó talajvizet fúrások segélyével hozzuk felszínre.

A nyomás rendszerint oly nagy, hogy a víz, fűrlükbe süllyesztett vascsöveken át, a fölszínhez közel, sőt a földszíne fölé is emelkedik. Ha a nyomás nem oly nagy, hogy a víz a földszíne fölé emelkedjék, akkor a fűrt kútra falazott akna alkalmaztatik és a víz az akna fenekén alkalmazott szivattyú által emeltetik ki. Ily kutak leggyorsabban és legczészerűbben az úgynevezett öblítési fűrási módszer segélyével készülnek és aránylag oly kevésbe kerülnek, hogy még legszegényebb községek is létesíthetnek ily kutakat.

A kutak mélysége 50 és 600 méter, belső átmérője 40 és 400 mm., 24 óránkénti vízhozama pedig 50 és 750 köbméter között változik.

Az ily fűrások segélyével felszínre hozott víz csekély keménységi fokkal bír és úgy vegyi, mint bakteriológiai tekintetben teljesen kifogástalan. Csupán a hófoka néha kissé magas, amennyiben ez a fűrás mélységéhez képest 30 méterenként átlag 1° C-al emelkedik és néha a $15 - 20^{\circ}$ C-t is eléri,

Mindazonáltal Alföldünk lakossága ezen vízbeszerzési módot ma már annyira megkedvelte, hogy annak alkalmazása ott, hol a más módon való vízbeszerzés a nagy költségek miatt csaknem lehetetlen volna, általános szokássá vált, annyival is inkább, mert a víz csekély keménységi fokánál fogva mosásra, főzésre és ipari célokra is kiválóan alkalmas.«

A lakás.

Van-e becsesebb hely az emberre nézve, mint az a hely, a hol született, a hol eljátszva gyermekéveit fölnevelkedett, a hol eltöltötte életének java részét, s a hol menedéket keresett az idő viszontagságai ellen? E hely nem más, mint a lakás.

S tán éppen azért, mert majdnem egész életünket lakásunkban töltöttük s annak összes hátrányait megszoktuk, e részben konzervatív álláspontot foglalunk el s nem kívánunk a rég megszokott állapotokon változtatni.

Pedig mily messze állanak a városok lakásai az egészséges lakás követelményétől.

Régi városrészek összezsúfolt, magas házsoraiban, melyek keskeny utczáiba és szűk udvaraiba alig téved be szellő és napsugár, vajmi nehéz a közegészségi követelményeknek megfelelő állapotot teremteni.

Vízvezeték és csatornázás létesítése által elérhetjük a talaj kiszáritását s a ház táján nagyobb tisztaságot létesíthetünk; új építkezések folytán pedig utcakiszélesítését és kisebb területek beépítését eszközölhetjük.

Tűrhetővé tenni tehát a régi házak lakásait lehet; ámde megszüntetni teljesen a lakás egészségellenes állapotát, – merő lehetetlenség.

Midőn tehát a lakásokról és ezek higiénikus követelményeiről van szó, akkor modern értelemben csak olyan

lakásokról beszélhetünk, melyek vagy a célnak megfelelő helyen újból épülnek, vagy új utcák avagy városrészek keletkezése folytán létesülnek.

Ha tehát újjonon építendő lakásokról van szó, a ívkor ezek alapföltétele gyanánt megkívánjuk, hogy legyen az a lakás száraz, szellős, meleg, világos, tágas és tiszta.

Ezen kellékek érvényesítéséhez pedig a házak magasságának megfelelő széles utcák és az épületnek a rendelkezésre álló telek nagyságához viszonyított oly dimenziója kívántatik, mely az imént jelzett követelmények megvalósítását lehetővé teszi.

Általános szabály az, hogy az utca legyen mégegyszer olyan széles, mint aminő magas a ház.

S ha ez az elv csakugyan helyes és követendő, akkor szükséges, hogy a város belterületén minél több fákkal és bokrokkal beültetett tér legyen, hogy az udvarok elég mélyek legyenek; szóval, hogy az egész várost szabadon járhassa szellő és napsugár egyaránt.

A ház lehetőleg magas, száraz és tiszta talajra építendő. S alapfalazatának sem szabad talajvízbe érnie. Mert a nedves lakás élteti a betegségeket okozó baktériumokat és lehangolja a kedélyt.

Legczélszerűbb építési anyag a jól kiégetett téglá.

A pinczelakások kerülendők, ki nem kerülhető nedvességük miatt. A padlásszobák pedig azért, mert tulszellősek.

Házunkat úgy építsük, hogy a lakó-, háló- és gyermekszobák lehetőség szerint délirányban legyenek elhelyezve. Hálósobákban az úgynevezett »Alkowe« szerkezetek, mint az egészségre, jelesül pedig az alvásra ártalmasak, kerülendők.

Nagy gyengeség az egyes családoknál, hogy a lakás legtágasabb, legegészségesebb szobáját társalgónak rendezik

be pusztá parádé kedvéért s a legkisebb szobában húzza meg magát az egész család. Gyakran négy-öt személy alszik egy kis kabinetben.

Ez a szokás határozottan kárhóztatandó. Hiúság korcs spiileménye, mely előbbre helyezi egyéni tetszelgését, mint az egész családnak legdrágább kincsét, az egészséget.

Tudnunk kell azt, hogy égy személy egészséges táplálására éjjel, vagy nappal *legalább* 25 köbméter szobaterfogot szükséges.

Elképzelhető, mennyi szénsav fejlődik abban a szűk kis szobában, hol alig jut 10 köbméter szobalevegő egyegy személyre.

Az ajtó és ablak lehetőleg szemben legyen, hogy ezáltal is előmozdítottassék a levegő följújtása.

Minden szoba legyen legalább 3-3¹/₂ méter magas, egész 4 méterig és naponkint legalább kétszer szellőztessék.

A ház alapincézendő, esetleg drénezés alkalmazandó.

Padlózatnak legcélszerűbb a rövid, keskeny tölgyfa padlók (amerikai), mert ezen padlózat az úgynevezett vakpadlókra rakatván s mert hézagai nem maradnak, legkönyebben tisztán tartható és hasadékaiból az egészségre ártalmas anyagok nem szállnak föl.

Az egysoros házak sokkal egészségesebbek, mint az úgynevezett duplatráktusosak.

Ez utóbbi rendszert találjuk a bérházaknál, mely a lakásokat zsúfolttá teszi.

Az udvar tisztán tartandó. A szennyvizek kiöntése tilos. Ellenben a csatornázás és vízvezeték nélkülözhetetlen.

Legegészségesebb módja a házépítésnek az úgynevezett elővárosokban szokásos »villa rendszer«, mélynek érvényesítésénél minden egyes ház külön áll; körülötte kerttel, mely úgy a napsugárt, mint a levegőt bármely oldalról az épületre bocsátja.

Egyedül ezen rendszernél valósítható meg azon elv, hogy: »a házak, egymástól ne vegyék el a világosságot, napmelegét és levegőt s hogy a betegségek tovább terjedését megakadályozzák.«

Az ily stylban épült magánházak tulajdonosai büszkén írhatják oda házuk homlokzatára: »Az én házam, az én váram«.

Legsanyarúbb sorsa van lakás dolgában a városi munkás osztálynak.

Egy kis szűk szellőzetlen zugban vonja meg magát az egész család, hol több a piszok, a szeny, mint az üdítő napsugár; hol üde szellő helyett por, füst és bűz tölti el a levegőt.

Innen magyarázható meg tehát, hogy városokban sokkal nagyobb a halandóság, mint falun.

Gyermekek, kik alig lépték túl életük első évét, nagy-részen bélhurut áldozatai.

Későbbi életkorban jönnek a fertőző betegségek.

A felnőtt férfikorban pedig a szív és vesebajok a leggyakoribbak.

Nyilvános parkokat kell tehát létesíteni a város küllömböző pontjain, hogy ott a szegény munkások gyermekei is üdülést és szórakozást nyerhessenek; hogy ily helyeken megedződven, több ellentállással bírjanak a különféle betegségekkel szemben.

De legfőbb kötelességében állana az államnak és a társadalomnak munkás lakásokról gondoskodni, hogy ezáltal megmentené az emberiségnek jó részét a biztos elsatnyulástól és korai haláltól.

Hisz mily terület kell egy szerény munkáslak fölépítéséhez? 250-300 □ méter, melyen 50-60 □ méter területet elfoglal a lakóház, a többi pedig udvar és kert,

mely gondosan körülkerítve és befásítva legkényelmesebb játszó helye a gyermekeknek.

Egy kis ház a telekkel, két szobával, konyhával, pinoze és padlással együtt belekerül mintegy 1700 firtba.

Igen ám, de honnan vegye az a munkás azt az 1700 firtot?

Előlegezze az állam. Vagy alakuljanak társadalmi utón szövetkezetek, melyeknek földadata nyereszkesedés kizárásával munkástelepek létesítése.

Magyarországon a tisztességes és szorgalmas munkásnak biztos keresete van.

Takarékossággal, egy kis önmegtagadással félre tehet keresményéből az a munkás minden héten néhány forintot.

Ha nincs egy cél, mely lekösse, mely felébreszse és ápolja benn a takarékoság vágyát és ösztönét: mulat szombat este és vasárnapon és úgy el megy az a néhány forint, mintha csak talált pénz lenne.

Éppen azért kell minden munkást odakötni a röghöz. Nem is kell sokat magyarázni; tudja, érzi maga is annak a mondatnak a jelentőségét: »az én házam.....!«

Annak a munkásnak ígyis, úgyis kell lakbért fizetnie. Nos tehát, ha ahhoz a fizetendő lakbérhez csak néhány forintot tesz havonként hozzá: ezen néhány forintnyi ráfizetésből 10-15 év multával *tulajdon* szerez.

E szó *tulajdon*, ez az a fogalom, mely a szociálizmusnak táplálékot nyújt.

Mi élteti; mi ad annyi szívósságot a magyarországi agrárszociálizmus létének és terjedésének? Nem más, mint annak a tudata, hogy az a munkásember bármennyit dolgozzék is, *tulajdon* soha sem szerezhet.

Senki se szereti úgy az anyaföldet, mint a nép. Drága, szent előtte az a rög, melyért eped s melyet ha megszerezhet: boldogsága és büszkesége!

Hozzá kell tehát juttatni, hogy megelégedett legyen. Hogy tudja, miért izzad és fárad. Hogy szemmel látható, kézzel fogható haszna, nyoma mutatkozzék élte nehéz fáradalmának.

Adjunk annak az alföldi agrárszociálistának 20-25 évi törlesztésre egy kis házhelyet és pénzt, hogy épülhessen és berendezkedhessek. Adjunk neki mérsékelt haszonbérért egy-két hold földbirtokot. Ekként megteremtven otthonát, földjét művelve, a tulajdonszerzés megnyugtató, édes reményében elhagyják elméjét az agrárszociálistának vészes gondolatai, mint elhagyják a csatornázással kiszáritott talajt a bacillusok.

Hasonló módon lehet megszüntetni a városok munkásainak szociális velleitáseit, mihelyt a röghöz kötöttség megfosztja okét internációnális jellegűktől s mihelyt ingatlant szerevve, van mit félteniök.

A munkáslakások árnyékszékeinek berendezésénél legcélszerűbb a hordórendszer. Kellő gondosság és utánlátás mellett meg lesz óva a kis munkás ház büztől és mocsoktól egyaránt. S elvégre e rendszer nélkülözhetővé teszi a csatornázást és vízvezetéket, minélfogva olcsó szerrel a cél teljes mértékben elérhető.

Árnyékszékekről levén szó, a fogadók és kávéházak, valamint ezekhez hasonló jellegű nyilvános helyiségek árnyékszékeiről is szükségesnek tartjuk néhány szóval megemlékezni.

Hogy a most jelzett helyeken általában minő botrányos állapotok léteznek, azt leírni alig lehet.

A piszoár rendszerint egy földél alatt van a klozettel. Levezető csöve a csatornába dobált szivarcsutkáktól rendszerint be van dugulva és kellemetlen büzt árasztó tengert képez a bejáratnál.

A klozett ajtaja tárva-nyitva. Hogy egykoron angol szerkezettel bírt, azt csak elbeszélésből tudhatjuk meg.

Bűz, piszok az egész hely elannyira, hogy utálatot gerjeszt az emberben.

Elsőrendű vidéki hotelek és kávéházak leledzenek e csömörletes állapotban.

Jöjjön oda egy uri nő s történjék vele az a baj, ami minden emberrel megtörténhetik, kapjon hasmenést. Tessék aztán bemenni a vidéki városok speciálítását képező imént leirt undorító helyre.

De vegyük csak, hogy kolerás időben mily könnyen át plántálhatják ily tisztátalan helyek révén az epidémiát.

Ezen tapasztalati tény folytán, szükséges tehát, hogy a város »A fogadók, kávéházak, vendéglők és kávémérésekről« megalkotott szabályrendeletébe illesszen bele egy szakaszt, melyben kimondja, hogy:

1. a piszoár és klozett földött helyen állítandó fel, de elkülönítendő.

2. Az angol szerkezetű klozett zárva tartandó és vízzel állandóan ellátandó, tisztán tartandó és elegendő papír mennyiség álljon rendelkezésre.

3. A klozett mellett a déli és esti órákban, illetőleg nagyobb összejövetelek alkalmával egy személy alkalmaztasak, kinek főadata az ülőhely tisztántartásáról gondoskodni.

Magánházak árnyékszékei, különösen gyengélkedő nőkre való, tekintettel, lehetőleg az épületen belül építendőek és légáthatlan csatlakozó csatornával látandók el.

Aprólékosnak látszó dolgok ezek; de úgy magán mint közegészségi szempontokból felette fontosak!

Utczaburkolás és közlekedés.

A város közegészségi és köztisztasági érdekeinek egyik főtényezője a czélszerű utczaburkolás.

A szilárd anyagokkal burkolt utcák tisztántartása könnyű; a locsolás hatályos s a talajnak elfödése által elő van segítve a csatornázás által elérni czélzott talaj kiszáritás fontos művelete.

Közegészségi szempontból minél szilárdabb vízátnemeresztő anyaggal történik az utcák burkolása s minél kevesebb megszakítással: a légmentes elzárás annál hatékonyabban válik a közegészségi érdekek előmozdítójává.

E kétségbevonhatlan előnynek tulajdonítható, hogy az északamerikai államok legnagyobb városai majdnem kivétel nélkül aszfalttal vannak burkolva és egy-egy városban sok milliókra megy azon összeg, melyet az aszfalt burkolásra áldoznak.

Be kell ismernünk, hogy az aszfalt burkolás, fentebb jelzett előnyén kívül még azért is alkalmasabb más anyagnál a város utcáinak burkolására, mert zajtalanságánál fogva nem okoz kellemetlenséget a lakosok nyugalmában; nem zúgja túl a járó-kelők zaját; nem tartja a rajtvaló közlekedés örökös rezgésben az épületeket; kontinuitásánál fogva pedig nem engedi felszínre jutni a fertőző anyagokat tartalmazó föld porát; s végül, csak helyenkénti rongálásainál fogva csökkenti az évi fenntartási költségek összegét.

Hátránya az, hogy sima felületénél fogva, különösen ködös, esős időben, vagy fagy idején akadályozza a közlekedés biztonságát; nyári hőben pedig mód nélkül átmelegszik.

A burkoló anyagok közül legkevébbé hevül át a természetes fa. De ez egyrészt szerfelett drága; másrészt pedig gyors rothadás veszélyének lévén kiteve, fenntartása sokba kerül.

Keménységénél fogva előkelő helyet foglal el a kerámit. Ez nem kopik, mint akár a granit, akár pedig a trachit; minélfogva nem fejlődik a teherrel rakott sze-

kerek és lovak patája nyomán a finom, éles por, mely a tüdőre szállva apró sebeket okoz, mi által elősegíti a tüdővésznek kifejlődését; de mely a nedvességtől egyébként is fölolvad.

Tapasztalati hátránya azonban az, hogy télvíz idején a keramit burkolat hézagai megtelnek hóval és a leggondosabb seprés mellett is a hó ott marad; nappal fölolvad és éjeire megfagy; minek folytán a maga egészében síkossá vált felületen nemcsak terhes kocsik, de még személyszállításra szánt fogatok közlekedése is veszélyes, mert az ügető ló patáinak egyáltalán nincs kapaszkodója.

A trachyt kövezet gyorsan kopik és így nem tartós.

De annál szilárdabb a gránit koczka, mely forgathatóságánál fogva is aránylag lecsekélyebb fentartási költséget igényel.

Felsoroltuk a nálunk szokásos burkolási anyagokat; főlemlítvén ezek előnyeit és hátrányait egyenkint. Nem azért, hogy egyiknek vagy másiknak előnyeit kidomborítva, azoknak reklámot csináljunk, hanem azért, hogy a közlekedési vonalakon, az utcák rendeltetéséhez és ezek méreteihez viszonyítva állapíthassuk meg azon anyagot, mely egyik utcatesten czélszerűbbnek mutatkozik, mint az az általános előnyeiben kiemelt másik burkoló anyag.

Hogy azonban a közlekedési vonalak rendeltetéséhez és arányaihoz képest a megfelelő anyag megválasztása iránt tisztába jöhessünk, hangsúlyoznunk kell, hogy minden oly városban, hol a közlekedés fölszaporodott, ott mindenekelőtt szabályrendelet, vagy egyéb hatósági intézkedés formájában el kell választanunk a személyközlekedés vonalait a teherforgalom vonalaitól.

A teherforgalom útvonalainak megállapításánál a gravitáció pontja, a közlekedés célja mindig a vasúti teherállomás; ennek fekvésétől kell függővé tenni, hogy a teherforgalom mely utcavonalakra helyeztessék át.

És a teherforgalmat közvetítő útvonalak mindig a város szélső' részein elvonuló utcavonalakban keresendők; melyekben a személyforgalom tetemesen kevesebb s eszerint a teherközlekedéssel járó akadályok sokkal könnyebben elháríthatók.

A város hatóságának főadata tehát, hogy a város külső részeiben, még pedig minden irányban kijelölje a teherforgalmi utakat; annak főadata, hogy nemcsak helyben, de közel és távoli vidéken alkalmas módon közhírré tegye a kijelölt útirányokat és ezeket rendőrileg kellőleg ellenőriztesse.

A városi forgalom e ketté választásának nem pusztán az a haszna, hogy úgy a teher- mint a személyforgalom mód nélkül meg van könnyítve; hanem az is, hogy a város belső területén elvonuló utcák burkolatai túlságos mértékben nem frekvent áltatván, nincsenek oly gyors romlásnak kitéve.

De e szétosztás előmozdítja az utcátestek tisztántartásának és locsolásának lehetőségét is.

Ha tehát figyelembe vesszük azon utcákat, melyek a város külső részeiben teher közlekedésre szánvák és azokat, melyek a város belső területén elvonulva, túlnyomólag személyforgalom közvetítésére szolgálnak, kétséget sem szenved, hogy rendeltetésükhöz képest más-más burkoló anyaggal látandók el; még pedig aszerint, amint a személyforgalomra fenntartott utcák szélesek, avagy keskenyek.

Nem találván czélszerűnek a sokféle anyaggal való burkolást, azon meggyőződésben vagyunk, hogy míg a teherforgalomra kijelölt külső utcák, valamint azon utcák, melyeknek szélessége meghaladja a 20 méter szélességet, *gránittal* burkolandók; a város belső területén elvonuló egyébb személyforgalmi utcák pedig *aszfaltmakadámmal*.

Hogy azonban egy város utczái a célbavett burkolás szempontjából egyöntetű elbánás és kezelés alá vehetők legyenek, szükséges, hogy a város területén netán átvonuló törvényhatósági és államutak kezelése, a reájuk fordított költségek átengedésével a város által átvétessék.

Ehhez kétségtelenül – amennyiben rendezett tanácsú városról van szó – köztörvényhatósági közgyűlésnek beleegyezése; s úgy ezen utak, valamint az állami utak kezelésének átengedése tekintetében pedig a kereskedelmi kormányznak jóváhagyása, illetőleg beleegyezése szükséges.

Eltekintve attól, váljon akarja-e egy város utczáit szilárd anyaggal burkolni, vagy nem; már maga azon tény, hogy egy város területén az utak kezelése tekintetében *három gazda*- legyen: merő képtelenség.

Brenner Vilmos műszaki tanácsos »A közutakról« tartott szakavatott fölolvása folyamán sürgeti egy »útmeisteri iskola« felállítását.

A törvényhatósági és állami utak kezelésének átvételével együtt minden esetre kívánatos, hogy a város képzett útmeister felett rendelkezessék. De ilyen oly kevés számban van, hogy a város szakértő embert egyáltalán nem kap. Éppen azért részünkről is igen szükségesnek és sürgősnek tartanok a kiváló szakférfiú által javaslatba hozott »útmeisteri iskolát.«

Azt tán felesleges is említenünk, hogy gyalogjárók, burkolására legczélszerűbb fedő anyag az aszfalt.

Világítás és fűtés.

A világítás első sorban fontos közegészségi, de másodsorban közbiztonsági érdekeket is érint.

Amaz nagy fontossággal bír a házi, a magán fogyasztásnál. Emez pedig a közvilágítás szolgáltatásánál szerepel

Szobáink világításánál bizonyára nem közömbös, hogy minő égési anyag szolgáltatja a világítást.

Nem pusztán azért, mert a gyér, a pislogó világítás mellett való foglalkozás tönkre teszi látóképességünket; nem azért, mert a túlságos világosság erősen megviseli szemeinket; hanem azért is, mert a különböző világítási nemeknél végbemenő chemiai folyamat eredménye gyanánt fejlődő égési termékek megromtják a zárt helyiségek levegőjét, minélfogva úgy lélekzési, valamint közegészségi tekintetből hátrányosak.

Nem említhetjük a régi kor pislogó mécseit, nem a fagygyúgyertyát, nem az olaj lámpát, a stearin gyertyát és a petróleum lámpáknak különböző alakjait. Mert hisz ezeket már rég háttérbe szorították az újkor találmányai: az égető gáz és az elektromos világítás.

Légszeszszel az 1812. évben világítottak először Londonban.

A gázzal való világításnak legegyszerűbb alakja az úgynevezett »pillangó.«

Későbbi találmány az Argend-féle és a Siemens-féle lámpa, mely a pillangót intenzivitás és nyugodt égés tekintetében felülmúlja.

Legtökéletesebb alakja a gáz világításnak az *Aer-égő*, melynek lángja kékes fehér színű, intenzív, nyugodtan égő és olcsó; mely okoknál fogva nemcsak közegészségi szempontból, de egyúttal materialis tekintetből is felette előnyös.

Házi használatnál azonban hőségénél fogva, különösen a nyári évszakban kellemetlen; kezelése pedig túlságos óvatosságot igényel és így kényelmetlen, de vigyázatlanság mellett – mint általában a gázvilágításnál előfordulhat – még veszélyes is lehet.

Bármennyire lelkesedjünk azonban az Auer lángok

íránt, nem szenvedhet kétséget, hogy a világítási technika legnagyobb vívmánya: az *elektromos világítás*.

Mert ha fölállítjuk a szabályt, melyben a világítás kellékei vannak kifejezve, akkor az elektronos világításban egyenkint fölhaláljuk azokat; mert

1. a világító anyag tiszta és sok energiát tartalmaz;
2. az égés teljes és gyors folyamatú;
3. minden hőség nélkül sok fényt nyújt égési termékek nélkül.

Elmondhatjuk tehát bátran, hogy az elektromos világítás a világítási módok ideálja!

Gőzerővel előállítva drága. De vízerővel fejlesztve bátran kiállja a versenyt az Auer lángok olcsóságával.

Az akkumulátorok (villamgyűjtők) nagyon drágák lévén, ezek alkalmazása csak tetemesen drágítja a villamos világítást.

Az izzó lámpák zárt helyiségek megvilágítására, az ívlámpák pedig nagy és tágas helyiségek, vagy terek és vidékek megvilágítására alkalmasak.

Magánhasználatra az elektromos izzó lángok megfizethetetlenek.

Hőt nem terjeszt; kezelése könnyű és rendkívül kényelmes; veszélytelen elannyira, hogy minden kis gyermek elbánhat vele. Ezen tekintetknél fogva tehát az elektromos izzó lángok magánvilágítás tekintetében messze túlszárnyalnak minden egyéb világító eszközt.

Az elektromos ívlámpa szép és impozáns, magas és tágas termék, avagy nyilvános helyek, kerti helyiségek és terek megvilágítására. Alacsony helyiségekben azonban a szemre ártalmas, mert 1000–2000 koncentrált gyertyalángnak szembeszökése erősen megviseli a szemet.

Utcavilágításra se tartjuk az elektromos ívlámpákat alkalmasnak, mert fényszóró ereje hiányozván, miután bi-

zonyos körben túlságos világosságot nyújt, azontúl pedig sötét árnyékot vet: utcavilágításra alkalmazása óriási költséggel járna annyival is inkább, mert a világításnak majdnem Vs-ad részét az épületfalak s a házsorok nyelnék el.

A közvilágításnak – utcákon – csak egy kitűnő módja van s ez nem más, mint az Auer-féle világítás.

Az utca ellentétes vonalain váltakozva, ötven méternyi távolságban elhelyezve az Auer-féle lámpákat, – oly világosságot nyerünk, melynél jobbat sem Parisban, sem Berlinben nem kereshetünk.

Az Auer-féle lámpák intenzív lángjának óriási fényszóró ereje van. Sugarai 400-600 méternyi távolságból már szeminkbe szöknek.

Kezelése könnyű. Óvatos elbánás mellett egy-egy háló eltart 30-40 napig

Ugyanazért ajánlhatjuk, hogy ahol gázvilágítás van, ott át kell alakítani az égőket Auer-féle rendszerre s a közvilágítást ily módon kell eszközölni.

Kétségkívül nagy előny, ha a gázfejlesztés nem nyereségvágyból alakult részvénytársaság kezében van, hanem azt a város házilag kezeli; mert ezesetben tetemesen olcsóbbá kerül.

Tanácsos tehát, hogy a város a gázgyárt váltsa magához és vegye házi kezelésbe.

A hol pedig gázgyár nincs, ott létesítsen a város és ereszben is tegyen eleget a lakosság iránt tartozó kötelességének.

Ahol pedig megvan mind a két világítási forrás, gáz és elektromos: ott a házivilágítás csak elektromos erők felhasználásával történjék, a közvilágítás pedig csak kizárólag Auer lángokkal.

Legújabbán az »acetilénnel« való világítással tesznek sűrű kísérleteket.

Szakkérfiak előtt iparkodnak demonstrálni e legújabb világítási módszer előnyeit.

Az acetilénnel való világítás túlhaladja ugyan a gázvilágítás intenzivitását; olcsóbb is. De sokkal veszélyesebb és kellemetlen szagot terjeszt.

Világításról és gázzal lévén szó, tárgyi összefüggésnél fogva nem hagyhatjuk említés nélkül azon közegészségi szempontokat sem, melyek a fűtés folytán gerjesztett füstből erednek, melynek kellemetlenségeit nem egyszer kell éreznünk és boszankodó türelemmel elszenvednünk.

Felületes áttekintéssel alig sejtjük, hogy a magánházak kéményeiből mily óriási füstmennyiség száll fel a légbe.

Nincs az az iparúzó, vagy gyárral bőven beépült város, hol a kis- és nagyipar telepeknek összes füstje nagyobb lenne, mint a háztartásokban történő tüzelések által gerjesztett füst.

Hol a házak alacsonyok s hol a tüzelő helyek primitív szerkezetűek és a tüzelés sem történik kellő gondossággal: ott a füsttel együtt elszálló hamu és gáz kimondhatatlan kellemetlenségeket okoz a közönségnek.

Hisz jól tudjuk, hogy a beszenyezett levegő árt az egészségnek.

Tudjuk, hogy a füst vízhólyagocskákat rejt magában, melyek vele együtt gőzt és ködöt képeznek. És a gőz, a köd súlyánál fogva a lomha levegőben szállongván, bűdössé, kiállhatatlanná teszi a levegőt.

A füst közegészségellenes összetétele mellett még köztisztaság ellenes is, amennyiben bekormolja a házakat, ruháinkat s nem csekély boszúságára a gondos háziasszonyoknak, apró korommal hinti be a padlásra szárogatás céljából fölragasztott fehér ruhát.

Éppen azért alig van állam, mely törvényhozási úton

ne iparkodott volna gondoskodni a füst kellemetlenségeitől való szabadulástól.

Az utcza porát elenyészthetjük szilárd anyaggal való burkolás, seprés és öntözés által. De szabadulni a füst kellemetlenségétől, az nehéz és nagy feladat.

Anglia, Franciaország és Svájc stb. egyenként hoztak törvényeket. De azok szigorú végrehajtásuk daczára alig vezettek valamelyes eredményre.

Újabban alig van városi statútum, mely az ipartelek létesítésénél a magas kémény mellett a füstemésztő készülék alkalmazását is meg nem kívánná.

A magas kémény minél magasabb, annál sikeresebben oldja meg feladatát; mert a füsttel elszálló részek följutván a gyorsabban mozgó levegő rétegeibe, csakhamar elenyésznek.

De füstemésztő készülék, szakszerű kezelés nélkül csak ficció, mely gyakorlati haszonnal nem jár.

Ám alkalmazzunk a kazánok mellé képzett, takarékos és becsületes fűtőket: ezek többet meg fognak takarítani, mint bármely füstemésztő.

Ha tehát azon elvi igazságból indulunk ki, hogy: joga van mindenkinek a jó levegőhöz, akkor önkéntelenül azon kérdés lép előtérbe, hogy mi módon segítsünk az ereszben fennálló bajokon? Miként szabadítsuk meg városainkat az egészségre ártalmas füsttől s egyben miként hozzunk létre oly tüzelési módszert, amely olcsóságánál és intenzitásánál fogva is előnyösnek mutatkozik?

Ereszben vissza kell térnünk a gázhoz.

A gázzal való fűtés és tüzelés a tüzelési módoknak eszménye!

Egy köbméter gázt 3-5 fillérért elő lehet állítani.

És kísérletek tanúsítják, hogy míg a kőszénnek szobakályhában való kihasználása nem több 20 százaléknál,

addig a világító gáz melegének legalább 80 százalékát ki lehet használni.

S mellette mennyi kényelem, mennyi tisztaság és megtakarítás még a cselédtartásban is.

Eljő majd az idő, midőn szobáink kályháit, konyháink takaréktűzhelyét és a ruhavasalót is világító gázzal fűtjük, illetőleg melegítjük; s az lesz majd csak az a rég vágyott korszak, melyet a hygiene oly epedő vágygyal fest maga elé.

Amely városban tehát van gázfej 1 esztőgyár: állítson az fel mintatelepeket s demonstrálja ott gyakorlatilag a gázzal való fűtésnek előnyeit, hogy a szemmel látható példák bizalmat és bátorságot öntsenek a konzervatív hajlamú publikumba.

Fasorok és parkok.

Újabb törvényeinkben imitt-amott látjuk fölcillanását a törvényhozás ama nemes gondoskodásának, mely nem pusztán szépészeti és mezőgazdasági érdekeket érint de egyúttal a közegészségi érdekek előmozdítására is jelentékeny befolyást gyakorol.

A mezőgazdaságról szóló 1894. évi XII. t. ez. 47. §-a kötelező rendelkezést tartalmaz a közutak, utcák és terek befásítására nézve. S e kötelező rendelkezéssel nem pusztán a községek és városok csinosítása czéloztatik, de rámutat e rendelkezéssel a törvény azon fontos közegészségi követelmény kielégítésére, mely eddigelé a községek és városok jóakarátának volt kiszolgáltatva.

Sem egy község, annál kevésbbé egy város birtokháttárának tetszetősségére s a lakosság gazdasági és közegészségi érdekeire nem lehet közömbös, ha mezei utai jókarban valók s ha ezek be is vannak fásítva.

A mezei utakat beszegő fasorok; a kutak környékét

és a delőket beárnyaló facsoportzatok mintegy jelzik a modern mezőgazdasági rendszernek fölvirulását; s a hol a fák kíméletben és kellő gondozásban részesülnek: ott mára gazdálkodó közönségnek a modern kultúra iránt, táplált érzeke tényekben nyer örvendetes kifejezést.

Különösen a városok lakosságának megbecsülhetetlen kincse a birtokhatár befásítása oly helyeken, hol sem közel erdség, sem lombkoszorúzott hegység nem vonja húsárnyai alá az üde levegő után áhító városit.

Ha a modern város jellegének egyik fontos kriterionja a villarendszerben való építkezés és a város egyes részeinek befásított terekkel való ellátása: akkor annak méltó kiegészítése a birtokhatár befásítása és a városi lakosság üdülésére szolgáló parkok és egyéb, a városon kívül fekvő sétáló helyek létesítése.

Az az iparos, a kereskedő, avagy tisztviselő, ki egész héten át négy fal közé szorítva vívja meg az élet küzdelmeit, váljon nem érdemlí meg, hogy egy vasárnapon vagy egy verőfényes ünnepi napon családjával kiránduljon a zöldbe, hogy ott tele tüdővel szívhassa magába az üde légáramlatnak szűztiszta ózonját?

Avagy nem erkölcsösebb és nem egészségesebb, ha az a szegény gyári munkás menekülve a mérget lehelő műhelyek börtönéből, az illatos hársafasorok és a hűvös parkok közt keres övéivel együtt szórakozást, mintha egyébb alkalmas hely hiányában, a korcsmák gőzös légkörét keresi fel, hogy egészségének ártalma mellet még heti keresményének jó részét is eltékozzolja?

Szóval nem lehet eléggé kiemelni a fasorok és parkok létesítését általában, különösen pedig városaink körül; melyek nélkül e helyek oly sivárok, oly kietlenek, hogy annak impreszsiójából sivárrá válik a lélek és lehangolttá az emberi kedély.

Városaink eddigelé vajmi csekély súlyt fektettek környékeik befásítására. Éppen azért általános tapasztalás, hogy nyáron át, különösen az iskolai szünidők megnyíltakor, a családok egész légiója vonul falura, avagy keres fel nyaraló helyekét, hogy itt pótolhassák a városi élet által elvont oxigénnek éltető elemét.

S míg a magyarországi családoknak a városi viszonyok mostohaságából eredő ilyenmű költsége százezer forintokra rúg, – addig sok szerény sorsú stájer és alsó ausztriai község lakossága egyenesen a nyaralók oda hordott pénzéből él és ekszisztál.

Ha tehát egy város, külső berendezésében megadja mindazon előnyöket, melyeket csak falun találunk fel; ha tágas parkok és messzeterjedő fasorok változatai fogadják hús árnyékukba a jó levegő után vágyódó városi lakosságot: úgy senkinek sem jut eszébe és egészségi szempontból szükségét sem érzi annak, hogy elhagyva háztartását, gyermekeivel együtt töltsön el egy kényelmetlen falusi zugban heteket, hónapokat – teméntelen pénzáldozattal.

A befásítás éppen oly életszükséglet, mint a mindennapi kenyér. Éppen azért nemcsak törvény szerint, de egyúttal a város közönségének közegészsége érdekében cselekszik az a város, mely valamelyes anyagi áldozattal, tervszerű és öntudatos eljárással iparkodik birtokhatárának és közel környékének pusztaságát fasorok ültetésé és parkok létesítése által valóságos menyországgá varázsolni.

Fürdőhelyek és jégtermelés.

A testnek üdülést szerző fürdés egyik lényeges kelléke a város közegészségi követelményének.

Szerencsés az a város, melyet a természet gondoskodása megáldott oly folyóval, vagy bővebb víztartalmú pa-

takkal, melynek vize alkalmasnak bizonyul fürdőhelyek és uszodák létesítésére.

A közegészség érdekei felett örökös hatóságnak azonban nem szabad megelégednie azzal a kedvező ténnyel, hogy a természet adományát minden további gondoskodás nélkül bízsa sorsára és a közönségnek tetszés szerint való fölhasználására. Ki kell terjesztenie a hatóságnak figyelmét a közrendészeti érdekek megóvására és különös figyelmet kell fordítania arra, hogy az alsóbb néposztály és munkások részére oly fürdőhelyek jelöltessenek ki, melyek félreeső helyen a közszemérmert nem sértik és életbiztonsági szempontból is kifogástalanok.

E közfürdőhelyek tehát szigorú rendőri ellenőrzés alá helyezendők.

A közfürdőhelyek, valamint a szisztematikusan épült uszodák a folyónak vagy patakknak lehetőleg azon pontjain jelölendők ki, melyek garanciát nyújtanak aziránt, hogy ezen helyéken a víz, csatornák tartalma, gyárak szennyvize s egyéb a közegészségre ártalmas anyaggal megfertőztetve még nincs.

Ezen fontos egészségügyi szempont figyelembe vételével tehát igaz bár, hogy a szerzett jogokat minden hatóságnak respektálnia kell s ezek megszüntetése csak kártalanítás folytán eszközölhető; ámde az új telepengedélyek kiadásánál közegészségi tekintetknél fogva ügyet kell vetni arra, hogy az új telepek a folyam, vagy patakknak oly részein engedélyeztessenek, melyek pontjain azok vize már átfutotta a városnak belső határát.

Különösen a sertés hizlaló telepek hatósági engedélyezésénél kell ereszben a hatóságnak lelkiismeretes körültekintéssel eljárnia; még arra is kiterjesztvén figyelmét, hogy a gondjaira bízott városba, nyári időszakban, mely irányból jönnek az uralgó légáramlatok; hogy a legszigo-

rúbb tisztaság mellett is kifejlődő sertés szag ne váljék kellemetlenné a város lakosságára.

Hasonló tekintet alá esnek a »lóúsztatók;« melyek kijelölése és használata a lovassági ezredeknél előírott köteleesség.

Amennyiben tehát ily lóúsztatók a hatóság által kijelölendők, azoknak minden körülmények között a város belső határát már elhagyott meder alkalmas pontján kell megtörténnie; mert különben azon kellemetlen helyzetbe jut a város lakossága, hogy azon vízben lesz kénytelen testi üdülést keresni, melyet a katona lovak már egészségellenes mocsokkal szaturáltak.

Ahol azonban a fürdésre alkalmas folyó, vagy patak nincs, de vízvezeték van: hasonlóképpen a város hatóságának köteleességét képezi a közfürdőhelyek létesítéséről való gondoskodás; s ez esetben már a fürdők és úsztató helyek létesítésénél szem előtt lehet tartani mindama közrendészeti, köztisztasági és közegészségi követelményeket, melyeket fentebb felsoroltunk.

A modern város fogalmát mindenesetre kiegészítő emez intézmények és az ezek létesítése körül követendő eljárási szabályok mellett bizonyára figyelmet érdeméi az is, hogy a város lakossága, ezek közt különösen egészségügyi és élelmezési célokból (mészárosok, hentesek, cukrászok és sörraktárosok) honnan szerzik be nyári jégszükségeiket.

Szakkérfiak véleménye szerint a bacillusok a víz megfagyása esetén is fenntartják magukat. Életük tengődés ugyan, szaporodásuk pedig stagnál, minadzonáltal a szervezetbe bármely módon belejutva az egészségre bizonyára ártalmassá válhatik az a jég, melyet mocsárból és megferdített vizekből szerzünk be emberi használatra.

Nem elég tehát, hogy törvény és statútumok szigorú

rendelkezéseket tartalmazzanak a mocsaras helyek kiszáritására, valamint a folyó és patakvizeknek tisztántartását illetőleg: azok a rendelkezések írott malaszt értékében maradnak a papíron, ha a hatóság éber figyelemmel nem ellenőrzi mindazon közegészségi követelmények érvényesítését, melyek fölisméréséhez a kényelmet kereső nagy közönségnek vajmi csekély érveke van.

Ha tehát tiszta és az egészségre teljesen ártalmatlan jeget akarunk köz- és magán használat céljából beszerezni, akkor alkalmas jégtermelő helyek létesítéséről kell gondoskodnunk s a közönséget arra kell kényszerítenünk, hogy szükségleteit csakis a hatóság által létesített jégtermelő helyről szerezze be.

Mielőtt a folyó vagy patak a város belső területére érne, alkalmas időpontban, fel- és lehúzható zsilippel elzárt csatornán át a víz e célból tetszés szerinti mennyiségben, 200–300 Π öl terjedelmű medenczékbe mintegy ½ méter magasságba bevezetendő. Az ekként beömlesztett állóvíz csakhamar befagy s akkor a hatóság házi kezelés mellett a jeget szabályos koczkákban kifűrészelte, garmadába rakatja s a városi pénztárnál váltandó eladási bárczák kiadásával értékesíti.

Az ily módon való jégtermelésnek három irányú előnye mutatkozik.

Az egyik az, hogy a közönség az egészségre teljesen veszélytelen jég birtokába jut. Másodszor az, hogy a jég-szükségletre szorult iparosok és raktárosok a szerzési gondtól menten legkényelmesebben jutnak kifogástalan minőségű jéghez. Harmadik pedig az, hogy a télvíz idején kenyér és foglalkozás nélkül tengődő sok szegény embernek a város foglalkozást és kenyérkereseti forrást nyújt.

Ahol vízvezeték van, ott a jégtermelő helyek előállítására tetszés szerint, a legegyszerűbb módon történik.

Ahol pedig sem folyó, sem patak, sem vízvezeték nincs, – ott nincs egyéb mód, mint cziszternákba fölfogni a csapadékot s ily módon juttatni a közönséget jóminőségű jéghez.

Szemétkihordás.

Amily rut és visszataszító a szeny és piszok a ruházon, éppen ily érzést kelt a szemléelőben egy városnak piszkos külseje.

S midőn egy városnak piszkos külsejéről beszélünk, ezzel nem pusztán a külső benyomások szubjektív érzését akarjuk jelezni; de rá kell mutatnunk azon közegészségellenes állapotokra, melyek a köztisztaságnak elhanyagolásában nyilvánulnak.

Azok a szemétgödörök, melyek a szűk városi udvarok féreeső zugában szerényen megvonulnak, tán alkalmasok arra, hogy a fürkésző tekintet kérlelhetetlen kritikája elől elrejtsek az undort keltő mocsok külső benyomását; rejtett elhelyezésük, hónapokon s tán egész éven át bűzhödő tartalmuk azonban elég arra, hogy magukon viseljék és lényegükben hordják a közegészségellenes állapotnak kirívó ismérvét.

Sajátságos az a sablon, melylyel a kisvárosi megszo-kás a szemétgödöröket figyelemre méltatni szokta.

Az építkezési szabályrendelet szigorúan megparancsolja, hogy a szemétgödörök az udvar egy félreeső helyén akként készítendőek, hogy oldalfalai cément vakolattal, fenekük pedig beton alapzattal ellátva legyenek.

E technikai követelmény tehát a felületesen bíráló és egyébként is laikus közönség előtt éppen elégségesnek mutatkozik arra, hogy teljes megnyugvással és meglege-déssel konstatálja a szabályszerű kötelességnek hű betölté-

sét, midőn a szabályrendelet által előirt módon szemétdödrét elkészítette.

A közegészségi biztonság e kényelmes tudatában azután a szemétdödrbe vándorol mindazon szemét, szenny és piszok, mi a ház körül képződve a szigorú háziasszony rendelete folytán a szemhatár elöl eltávolítandó. Sőt hivatása teljesítésének körében a mindig rövidebb proceszszust kereső házi cseléd még oly dolgokat is a szemétdödrbe öntözget, minek ott helye éppen nem volna.

A gondos házigazda azután, ki nagy súlyt fektet a kertészetre és szőlő kultúrára s tán egy-két hold szántó föld művelése tekintetében is érvényesíti mezőgazdasági talentumát, távolról sem bánja, ha szennyvizek jutnak helyel-közzel a szemétdödr tartalma fölé; mert hisz e szennyvizek annál gyorsabb fölbomlás stádiumába hajtják a szerves anyagokat s idő multával a legpompásabb trágya válik a szemétdödr tartalmából; melyet aztán gondosan kihordat a kertjébe, szőlőjébe, vagy földjeire.

A produktív elmének e gyászos tévelygése azután mit törődik azzal, hogy az a szemétdödr közel, avagy távol fekszik attól a kúttól, melynek vize a háztartásnak és az élet fentartásának egyik legeminensebb szükségletét képezi.

Mért törödnék a szemétdödrből szétáradó dögleletes szaggal, mikor azt már gyermekkorától megszokta. Mért törödjék azzal a tapasztalati ténynyel, hogy a szeméten átszűrődő folyadékok meglúgosodva áthatolnak a lassanként megvedlő oldalfalak nyilasain s átmenve a beton fenéken, ha vízáteresztő rétegre jutnak, áramló szennyvízzé válnak, melyek megtöltik a kút vizét a bacillusok milliárdjaival.

Tagadhatatlan, hogy a csatornázás csökkenti némileg az ekként kezelt szemétdödröknek veszélyességét; ámde ezek közegészségellenes voltát meg nem szünteti.

Nincs tehát a város közegészségi érdekei felett kötelességszerűig örökdő hatásának eminensebb kötelessége, mint hatalmi szóval, illetőleg szabályrendelet alkotásával megtiltani a szemétködrök rendszerét és gondoskodni arról, hogy a házak körül összegyülemelő szemét szabályszerű edényekben (vasláda) egybegyűjtve, a házakból hetenként többször elszállíttassék.

Nagy városokban, a szemétkihordás vállalata rentábilis vállalat, melyből szakszerű kezelés mellett százezereket lehet keresni.

De Magyarország kis városainak zömében el kell tekintenünk az ily reménykedéstől s a szemétkihordást oly közegészségi föladatnak kell tekintenünk, melytől az egyes házakat s így a várost magát még anyagi áldozatok árán is meg kell szabadítanunk.

A szemétkihordás föladata kétféle módon nyerhet megoldást. Vagy azon vállalkozóra bízandó árlejtés megtartásával, ki az utczaí szemét és por elhordására vállalkozott; vagy ha a város az utczaí tisztítást házi kezelésben végzi, a városi fogatok fölhasználásával, esetleg szaporításával az e célra szolgáló kocsikban eszközli.

Ezen fontos feladatnak megnyugtató teljesítése azonban csak akkor várható, ha a hatóság egyúttal arról is gondoskodik, hogy a szemétkihordó hely egy e célra alkalmas és semmi tekintetben veszélylyel nem járó helyen jelöltessék ki.

Valóban el kell szomorodnunk, ha a szemétkihordó helyek kijelölése tekintetében a városoknál gyakorlattá vált szokást figyelembe vesszük.

Ereszben sohse a józanul fölfogott közegészségi érdek az irányadó, hanem a gazdálkodási érdek, mely a közegészségi tekintetet teljesen abszorbeálja.

A feltöltésre váró utczaí nívójának az összegyűjtöt

szeméttel való emelésétől eltekintve, a városok rendszerint a külső részeken kavicsstermelés, vagy tégláégetésre kihasznált oly helyeket, vagy pedig egyes lapályos részeket szoktak szeméttlerakodó helyül kijelölni, melyek az ily módon eszközölt planírozás folytán a város külterjes terjeszkedése esetén értékes belső telkek alakítására vannak kiszemelve.

Igaz ugyan, hogy a mindennapi kenyér után sóvárgó szegénység, rongy, érez és csont szerzés céljából s tán értékesebb dolgok találása reményében föltúrja és némileg megtisztítja a szemét tömegeket; de mily dísztelen s mily egészségtelen a város lakosságára s a szeméttlerakodó helyek közelében kommunikáló közönségre nézve az az állapot, midőn egy-egy vehemens légáramlat fölkavarja a nagy tömegben szétszórt szemetet és tele hordja annak bacillusokkal telített porával és piszokjával az emberek orrát, száját.

Avagy célját érven a lelkiismeretes városi gazdálkodás, évek múltával megtelnek azok a végzetszerű mélyedések, és egy kiemelkedő szemétdomb csúcsára tűzött pózna végén olvashatja a közönség: *»kiadó házhelyek.«* Váljon minő lelkiállapottal építi az ily helyen fel házát az a jólelkű vevő? Váljon elbírja-e kitágult lelkiismerete annak a városi hatóságnak azt a súlyos állapotot, hogy pénzért adjon el lakosadnak a közegészségre veszélyes területeket?

Ám vezesse azt a városi hatóságot gondos lelkiismeretesség a város köztvagyonának értékesítése körül. De ez elvnek mindig csak oly formában kell és szabad érvényesülnie, hogy általa a közegészség fontos érdeke csorbát ne szenvedjen.

Ha egy fejlődő város terjeszkedésének érdekkörébe keresetlenül beleesik egy oly pont, mely valamikor szeméttlerakodó helyül szolgált; nehogy e hely a város fej-

lődésének útját állja: tessék az ily pontokat befásítani és gondos kezeléssel kellemes sétáló helyekké átalakítani.

Vagy ha a város produktív gazdálkodási elvekből indult s az értéktelen helyeket kedvező elhelyeztetésüknél fogva a város javára értékesíteni kívánja: akkor ne riadjon vissza valamelyes anyagi áldozattól és temesse be a gödröket és lapályos helyeket oly talajjal, mely a lakások keletkezésére és jövődjének sorsára nézve veszélyessé és végzetessé nem válhatik.

Szegényügy.

A szegényügy nem pusztán a humanizmus ethikai érzéséből eredő emberi földadat; nem is a város és község autonóm jogkörébe utalt tevékenység, melynek rendezését az 1886. évi XXII. t. ez. 145. §-ának szűkszavú, de annál bővebb magyarázatot tűrő rendelkezése szabja meg; hanem oly kötelesség, mely a most jelzett szempontokat felölelve, közegészségi szempontból is kiváló figyelmet és gondozást érdemel.

Midőn tehát szegényügy rendezéséről beszélünk, akkor nem állapodhatunk meg sem a humanizmus, sem a községi feladat teljesítésének betöltésére irányuló tevékenység merev álláspontján; hanem gondot kell fordítanunk arra is, hogy a szegényügy rendezése oly módon és formában történjék, mely által a közegészségi tekintetek megnyugtató kielégítést nyernek.

Nézzünk csak körül az országban. Alig van város, alig van község, mely a szegényügy rendezését oly merderben vezette volna, melyben a közegészség érdeke is figyelembe vétetett.

Nézzünk csak körül. Városainkban bizonyos napokon most is ott látjuk hullámozni az utczákon a szegényeknek

rongyokba burkolt csoportjait, amint házról-házra, boltról-boltra tolongva sietnek alamizsna után.

Undort keltő kép ez, mely közszemlére állítja a város nyomorát. Célzott tévesztett gondolkodás, mely kedvez az épebb szervezetnek és háttérbe szorítja az alamizsnára érdemesebbet. Igazságtalan rendszer, melyben a város autonóm körében nem érvényesül az *egyenlő teherviselés* elve.

De közegészségellenes állapot is, *mely a házanként való koldulás megvalósításának elvében bírja a ragályos betegségek elhurczolásának rendszerbe foglalt ambulanciáját* s így közegészségi onatkozásában – tűrhetetlen.

A községek rendezéséről szóló törvény fentebb hivatkozott 145. §-a többek közt a következő rendelkezéseket is tartalmazza: »Amennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyöradománya a község szegényeinek ellátására elegendő nem volna: a község a helyi viszonyokhoz képest gondoskodni tartozik a községben illetékes mindazon szegények ellátásáról, kik magukat közsegély nélkül fenntartani egyáltalában nem képesek.«

Mily rejtélyes rendelkezés! Mennyire nélkülözi a törvénynek legmélyebb tiszteletet parancsoló igazságosságát és szigorát, mely nemes elvekből indulva, radikális módon kivan szolgálni a szegénység gyámolítandó nyomorán és az elhagyatottak támasz nélkül való fogyatkozásain.

Nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy midőn a törvénynek most idézett rendelkezése első sorban is a *jótékonyintézetek segélyéről* emlékezik meg, akkor csak nem gondolt a városok jótékony nőegyleteire. Mert ha a törvényhozó azon édes hitben ringatja magát, hogy a nőegyletek megfelelnek azon eszményi föladatnak, mely alapszabályaikban oly szép szavakkal van megírva, akkor nagyon csalódik.

Hisz mit tesznek legnagyobb részben a jótékony nő-

egyletek? Kapitálist gyűjtenek. Tetszelegnek maguknak a takarékoság kifejtésében; s éppen e miatt távolodnak el mindinkább azon céltól, mely a női lélek és kedély világának legszebb ékességét képezi: a jótékonyság hű és pontos gyakorlásától.

Hisz az a nagyközönség nem azért áldozza filléreit a humanizmus oltárára, hogy ezen filléreknek összegyűjtéséből kapitális képződjék. Hanem azért, hogy céljának megfelelően, az igazi szegénység és nyomor enyhítésére szolgáljon.

Ám ha egyes nagylelkű adakozók és hagyományozók világosan és minden magyarázat kizárásával azon határozott rendeltetéssel adnak és áldoznak kisebb-nagyobb összegeket a jótékony nőegyletek rendelkezése alá, hogy ezen összegek törzsvagyonként kezelve, csak évi kamataik legyenek fölhasználhatók, az egészen más elbírálás alá esik.

De ez csak kivétel és egyéb évi jövedelem, avagy pláne tagsági járulék ezen tekintet alá nem vonható.

S ha éber figyelemmel kísérjük a jótékony nőegyletek segély nyújtását: az e körül kifejtett tevékenységben erősen kidomborodni látjuk a protekció rendszerét s azt a szembetűnő igazságtalanságot, hogy míg a valódi szegénység, a földhöz ragadt nyomor iránt nem reagál, addig arra éppen nem szorult egyénekét gyámolít titkos segélyvel.

A nemes céltól és a föladat magasztosságától ily éles szögben eltérő eljárás mellett sok jótékony nőegylet nem érdemli meg létét és fennállását s ideje volna már, hogy a humanizmusnak e beteges irányban való megnyilatkozását a belügyi kormány radikális módon megszüntetné s arra kényszerítené a nőegyleteket, hogy meglévő vagyonukat adják a városi szegényalap gyarapítására.

Azok a nemeskeblű hölgyek pedig, kik önként aján-

lanák fel e nemes célra az egyesület vagyónát: bizonyára nagyobb szolgálatot tennének a humanizmusnak és hervadhatatlan érdemeket szereznének a szegényügy előmozdítása körül.

Avagy tán a törvényhozó szemei előtt a városok gyámintézetei, szegény házai, vagy ezekhez hasonló intézetek lebegtek s ezektől várta és feltételezte a város szegényeinek eltartását?

Ahol ily intézetek csakugyan léteznek, ott a szegénysorsuk egy része csakugyan nyer ellátást. Csakhogy a régebbi időből eredt ezen humanitárius intézetek többnyire alapítványokból keletkeztek oly speciális rendeltetéssel, hogy az ezen alapok után beszedett jövedelmeket az alapítók intencziójától eltérő módon és irányban fölhasználni nem lehet és nem szabad.

Ily körülmények között tehát a törvénynek a jótékony intézetek segélyére való utalása nemcsak merőben felesleges, hanem azon alapos gyanút kelti, mintha az állam egyenesen a társadalom jóakarátára kívánná bízni azt a szegényügyet, mely szorosán vett községi feladatot képez.

A szegényügynek a társadalom önkényére bízott ellátása tehát nem egyéb, mint egy fontos községi érdeknek kiszolgáltatása.

Innen magyarázható meg tehát azon fentebb már jelzett, majdnem minden városban tapasztalható jelenség, hogy a »házankénti koldulás«, mai napig is virágzik; mert hisz a szegények ellátásának ez a módja legkényelmesebb a hatóságokra és legjobban kedvez a szűkkeblűségnek, mely szívtelenül vonja meg hetenként néhány fillérből álló alalmazását a szegényektől.

A cél nem biztosító és csak a szegényügy hatósági elhanyagolását involváló, az egyenlő teherviselés elvétől pedig messze eltérő ezen törvénybeli rendelkezés helyett

röviden, csak néhány szóval ily értelmű rendelkezés lenne a törvény szövegébe felveendő: »*a szegényügy ellátása községi feladatot képez. Köteles tehát minden község a házankénti koldulás megszüntetésével saját szegényeinek eltartásáról gondoskodni.* «

Ily irányú rendelkezés helyes mederbe terelné minden városban és minden községben a szegényügyet s az autonóm testület bizonyára megtalálná az utakat és módokat ahhoz, hogy az egyenlő teherviselés elvének érvényesítésével, minden szegény az őt megillető ellátásban részesülne akként, hogy egy fontos közegészségi momentum, vagyis a házankénti koldulással járó ragályos betegségek elhurocolásának komoly veszélye is megszüntethető volna; s ezzel kapcsolatban a csavargás is könnyebben ellenőrizhető és megakadályozható lenne a rendőrség által.

Ha tehát nem fér kétség ahhoz, hogy a törvény csak a kereteket adja meg, hogy minden város saját autonóm körében gondoskodjék a szegényügy rendezéséről: akkor e rendezésnek, bármely irányában támasztható jogos közérdekeket ki kell elégítenie.

Lássuk tehát, váljon a házanként való koldulás tényében érvényesülő hatóságilag engedélyezett önszegélynek minő hatása van az egyénre? Megfelel-e céljának? S nem-e plausibilis, hogy a segélyezés ezen formája csak képzeletben felel meg a hozzáfűzött fogalomnak!

Az a városi szegény, ki hetenként egyszer vagy kétszer indul alamizsnát gyűjtő körútjára, vajmi kevés ügyet vet azon ételmaradékokra, melyeket egyetlen edényében összeöntenek. Főczélja az, hogy – az általános szokás szerint – fillérenként és két fillérenként pénzt gyűjtsön.

Mondjuk, hogy amely szegény elég fürge és élelmes ahhoz, hogy egy-egy alkalommal 1 firtól egész 2 firtig alamizsnát összegyűjtsön, váljon hova fordítja ezen összeget?

Ezen alamizsna pénznek egy része pálinkára fogy el; a többi pedig a minden rend és rendszer nélkül való élelmezésre lesz fordítva; mely rendetlen életmód mindenre, csak éppen arra nem alkalmas, hogy annak a szegénynek testi táplálására szolgáljon.

Ha tehát annak a városi szegény segélyezésének célja és lényege az, hogy a segélyre szorult, keresetképességének fokozatához mérten élelmezéssel, lakással és lehetőleg ruházattal is elláttassék: akkor szükséges, hogy a segélyezés módja összhangzásban álljon a föladat lényegével.

Ebből az következik, hogy az a segélyezésre kötelezett város első sorban is gondoskodjék szegényeinek rendes és rendszeres élelmezéséről. Mert hisz nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a rendes táplálkozás éppen oly egészségi követelmény, mint akármi más föladat, mely e könyv egyéb részeiben már részletesen ismertette lett.

Rendes és rendszeres élelmezés pedig másként nem képzelhető, mint a város által föllállítandó »szegénykonyha« létesítése által; melyben az a városi szegény naponkint megkapja szerény, de tisztaság és egészségi tekintetben teljesen kifogástalan meleg ebédjét, kenyerét és vacsoráját.

A »szegénykonyha« tehát városi intézmény, melynek létesítésére minden szerény anyagi viszonyok között lévő város kötelezendő lenne; s a szegények segélyezésének azon célú biztosító, leghelyesebb formája, mely a szegények egészségi érdekének is leginkább megfelel.

A »szegénykonyha« egyúttal alapvető munkálata a humánizmus által fölkarolandó azon társadalmi intézménynek, mely »népkonyha« vagy »leves osztó intézet« elnevezés alatt már több helyen áldásává vált a szegénysorsúak istápolásának.

Ám ha egy városban vannak segélyező egyletek és

egyéb intézetek, melyeknek alapszabályszerűleg kifejezett föladata a szegények sorsának enyhítése: azok vonassanak be a szegénykonyha intézményének keretébe; s az ekként egyesítendő erkölcsi és anyagi erők bizonyára kellő garanciát nyújtanak arra, hogy a »szegénykonyha« üdvös intézménye a maga eszményi valójában meg fog felelni magasztos föladatának.

Szombathely városa már ereszen megtette a kezdeményező lépést, amennyiben a szegényügy rendezését »szegénykonyha« létesítésével oldotta meg.

Törvénytiszteletből természetszerűleg iparkodott a megalkotott szabály rendeletben az 1886. évi XXII t. ez. 145. §-a által megvont határok között mozogni; tehát a »házankénti koldulás« megszüntetésével a szegények eltartására megkívántató összeg jórészt 3 évre kötelező aláírássokkal biztosította a helyett, hogy »szegényadó« kivetésével terhelte volna a város adófizető lakosságát.

Másrésről pedig a szegény-alap évi jövedelmének természetszerű fölhasználásán kívül belevonta a szegényügy rendezésébe az elagott szegénysorsú polgárok eltartására alapított »polgári gyámolda« rokontermészetű intézetét is. S ha tán minden városnak viszonyai nem is felelnek meg teljesen a szombathelyi viszonyoknak; de van bizonyára sok város, hol hasonló lokális viszonyok léteznek s így a kormányhatósági jóváhagyást nyert szegényügyi szabályrendelet irányadóul mindenestre elfogadható. De koncepeziójánál fogva elfogadható még oly helyeken is, hol hasonló célú humanitárius intézmények egyáltalán nincsenek.

Íme tehát rövidségénél fogva ide iktatjuk Szombathely városának a »Szegényügy rendezéséről« szóló kormányhatóságilag jóváhagyott szabályrendeletét, mely szóról-szóra itt következik:

1. §.

Saját szegényeinek eltartásáról a város tartozván gondoskodni, a házankénti koldulás ezennel betiltatik.

2. §.

Városi szegénynek, Szombathelyen illetőséget nyert, teljesen vagyontalan, avagy semmi jövedelemmel nem rendelkező azon helybeli lakos tekintetik, kinek eltartásra kötelezett rokonai nincsenek; s ki vagy teljesen munkaképtelen; vagy ki oly keresetre nem alkalmas, melyből magát eltarthatja.

3. §.

A szegények eltartása, a munkaképesség fokozatához képest részint naponkénti élelmezés; részint élelmezés és a legszükségesebb ruházattal való ellátás; esetleg lakásról való gondoskodás által történik. Ezenkívül a város gondoskodik szegényeink gyógykezeléséről és eltemettetéséről.

4. §.

A városi szegények három osztályban csoportosíttatnak; nevezetesen:

- 1) a polgári gyámoldában elhelyezett; úgynevezett »gyámoldai szegények;«
- 2) a némi keresetre alkalmasak; és
- 3) 3) a teljesen munkaképtelen városi szegények.

5. §.

A gyámoldai és városi szegények közélélmezése a »városi szegénykonyha« létesítése által történik.

6. §.

Elaggott s teljesen munkaképtelenné vált szegénysorsú városi polgárok a polgári gyámolda épületében kapnak lakást; az ugyanott fölállított »városi szegénykonyhá«-ból

élelmeztenek; ezenkívül kapnak ruházatot, fűtést és a szükséges gyógyításban részesülnek.

Félkeresetre alkalmas városi szegény a »városi szegénykonyhá«-ból nyer mindennapi élelmezést.

Az élelmezés bárckák kiosztásával történik. A teljesen munkaképtelen városi szegény pedig a most körülírt módon biztosított élelmezésen kívül a legszükségesebb ruházattal, esetleg lakással is ellátandó.

8. §.

A polgári gyámolda törzsvagyományának összes jövedelme kizárólag a 6. §-ban minősített egyének eltartására szolgál.

9. §.

A városi szegényeknek a 7. §-ban körülírt módon való eltartása a következő jövedelmi forrásokból eszközöltetik, ugyanis:

- a) a városi pénztárban kezelt szegényalap kamataiból;
- b) egyesek alapítványainak évi kamataiból, illetőleg azok kegyes adományaiból;
- c) a törvény és szabályrendeletek által e célra utalt díjak és büntetéspénzekből s végül
- d) a házankénti koldulás megváltása fejében önkéntes aláírások folytán befolyandó összegekből. Ennek sikertelensége esetén pedig »szegényadó« beszédéséből.

10. §.

Evégből minden harmadik év november havában hivatalos úton aláírások gyűjtendők annak kijelentésével, hogy ki-ki társadalmi állásának, anyagi körülményeinek megfelelő arányban, az eddig nyújtott alamizsna mértékének megfelelően, a házankénti koldulás megváltása fejében jegyezzen a szegények eltartására annyit, amennyit e célra

eddig is szánt. A jegyzett évi összegek tetszés szerint heti, vagy havi részletekben is befizethetők.

11. §.

Amennyiben az ily módon befolyt évi jövedelmek a kiadásokat túlhaladnák, a jövedelem felesleg a »szegény-alap« gyarapítására fordítandó. A hiányzó szükséglet fedezetéről pedig a város képviselőtestülete gondoskodik.

12. §.

Úgy a polgári gyámoldában elhelyezettekről, valamint a városi szegényekről, a rendőrkapitányi hivatal lajstromot vezet, melybe az újonnan fölvettek bejegyzendők, a jogosítványt elvesztők pedig törlendők.

13. §.

Minden szegény, akár a polgári gyámoldába, akár pedig a városi szegények közé kivan fölvétetni, tartozik szóval vagy írásban a polgármesternél jelentkezni; ki is a jelentkezőt a városi tisztiorvos által testi épségének és munkaképessége mértékének hivatalos megállapítása céljából megvizsgálhatja s egyben beszerezvén a jelentkező illetékességére, vagyoni viszonyaira és az eltartásra kötelezett rokonok kinyomozására vonatkozó adatokat: az eként fölszerelt szegényfelvételi ügyet a felvételre jogosult városi tanács elé terjeszti.

14. §.

A szegények fölvétele iránt a városi tanács határoz; valamint a tanács intézkedik a szegénylajstromból való törlések iránt is.

15. §.

Megszűnik az eltartásra jogosultság:

- a) a szegény halálával;
- b) a szegény elköltözésével;

c) ha a szegény örökség vagy ajándék folytán vagyonyhoz jut; vagy

d) ha munkaképtelenségének elenyészte folytán keresetre képessé válik.

16. §.

A városi szegényügy felett gyakorlandó örökös joga a polgármestert illeti. A városi szegényintézet költségvetése legkésőbb minden év szeptember hó 1-éig, évi számadása pedig legkésőbb a következő év április hó 31-éig a polgármesterhez adandók be, ki is azokat a városi tanács útján jóváhagyás végett a képviselőtestület elé terjeszti. A költségvetés keretén belül a szükséges kiadásokat a városi tanács utalványozza. A gyámoldába elhelyezettek felett az elsőfokú fegyelmi hatóságot a tanács gyakorolja; melynek határozatai a képviselőtestülethez felelbezhettek. A polgári gyámolda belügyére, valamint a »városi szegénykonyha« vezetésére és kezelésére vonatkozó minden panasz a tanácshoz intézendő s a polgármesternél nyújtandó be, aki azt határozat hozatal végett a tanács elé terjeszti, melynek határozatai a képviselőtestülethez felelbezhettek.

A gyámoldai tagokra a »gyámoldai gondnok« ügyel fel; ki is a tanács által hat évre választván, felelős a házirend szigorú megtartásáért; ellenőrzi a szegények konyhájában alkalmazott cselédséget; a leltár mellett neki átadott ingóságokért szavatol; s ki a reábizottakról havonként köteles a polgármesterhez jelentést tenni. A gyámoldai gondnokot a tanács választja, valamint a tanács gyakorolja felette a fegyelmi hatóságot is. – A gyámoldai gondnok évi javadalmazását, a költségvetés keretén belül, a képviselőtestület állapítja meg.

18. §.

A gyámoldai vagyon kezelésének módját, a vagyonban történt átalakításokat és változásokat a képviselőtestület határozza el; a vagyon elhelyezéseknél azonban köteles teljes biztosítékot követelni és a vagyon előnyös gyümölcsöztetése iránt a tanács útján intézkedni. A tanács pedig tartozik a törzsvagyon minél jövedelmezőbb kezelése tekintetéből a közgyűléshez javaslatot beterjeszteni és a vagyont lelkiismeretesen gondozni, kezelni.

19. §.

A gyámoldai évi költségvetést a számvevő készíti. Az évi számadásokat és a leltárt pedig a pénztári hivatal állítja össze és adja be a városi tanácshoz; mely egyúttal a gyámolda évi bevételeiről és kiadásairól rendes könyvet tartozik vezetni.

20. §.

A városi szegénykonyha gazdasági vezetését a harmincz tagból álló női választmány eszközli, melynek élén a szombathelyi nőegylet elnöknője áll; tagjai pedig a nevezett nőegylet közgyűlése által választatnak.

A választmány segédkezik az élelmi szerek bevásárlásánál; saját körében megállapítandó sorrendben gyakorolja a főzés és az ételek kiszolgáltatása körül a felügyeletet; öröködik a konyha és étkező hely tisztasága felett s az elnöknő útján jelentést tesz a polgármesternek a tapasztalt rendetlenségek miatt.

Ugyancsak a női választmány meghallgatásával történik a szakácsné és egyéb cselédszemélyzet fölfogadása és elbocsátása.

21. §.

A gyámoldai tagokat a fegyelmi hatóság következő büntetéssel illetheti:

1. a gyámoldai előnyöknek bizonyos időre elvonása;
2. a gyámoldai ellátásból egy hétre terjedő elvonása;
3. az érdemetlenné vált tagoknak a gyámoldából hosszabb időre, vagy véglegesen való kizárása.

A gyámoldából időlegesen, vagy véglegesen kizártak jelen szabályrendelet 7. §-ában körülírt módon részesülnek tartásban.

A házirend megsértése fegyelmi esetet képes, mely fokozatához mérten büntetendő.

22. §.

Szombathelyi illetőségű, teljesen vagyontalan kiskorú árvák ellátásáról a városi szegények módjára, tanácsa útján szintén a város gondoskodik. A város árváit a város ruházza, a szegénykonyhából ételmezi s gondoskodik azok lakásáról, taníttatásáról és valláserkölcös neveltetésükről. A kiváló tehetséget és szorgalmat tanúsító, jómaga viseletű árvát a város esetleg taníttatja is.

23. §.

A város árvái egyforma ruhával láttatnak el. Nyilván tartja őket, felügyel reájuk és havonként jelentést tesz róluk a városi közgyám.

24. §.

Ezen szabályrendelet 22. §-ának rendelkezéséhez képest a szombathelyi illetőségű vagyontalan kiskorú árváknak eltartásáról a város tartozván gondoskodni, amennyiben a városi gyámi pénztár és a gyámpénztári tartalék-alap állása megengedi, ezen alapból a város képviselőtestülete a szegény árvák eltartásának évi szükségletéről esetről-esetre bizonyos összegnek kiutalványozását elhatározhatja; köteles azonban ily tartalmú határozatait az 1877. évi XX. t. ez. 298. §-ának rendelkezéséhez képest kor-

mányhatósági jóváhagyás végett a nm. m. kir. belügyminiszterhez fölterjeszteni s a képviselőtestület határozata csak ezen felsőbb jóváhagyás esetén foganatosítható.

25. §.

Ki ezen szabályrendelet tilalma ellenére házról-házra koldul: az 1879. évi 40. t. ez. alapján büntettetik.

26. §.

Ezen szabályrendelet törvényhatósági jóváhagyás és kihirdetés után életbe lép, előzőleg azonban a szegények összeírandók, illetőleg a szegény lajstrom felülvizsgálandó akként, hogy az abban felsorolt tagok jelen szabályrendelet 18. §-ában körülírt elbánásnak alávetendők.

Tűzrendészet.

Azon kellékek közül, melyek a modern város fogalmának betöltéséhez megkívántatnak, a reformok egész légiója ötlük szemeinkbe; különösen akkor, midőn ég bennünk a vágy: életrekelteni, megteremteni mindazon intézményeket, illetőleg eszményi megtestesülésük teljességében kifejleszteni azokat csak azért, hogy előttünk a városnak modern színvonalon álló képét lássuk.

A kórházügy, a kéjelgés ügye, az orvosi szolgálat, a rendőrség, a katonai laktanyák, temetőhelyek, iskolák, vasútállomás stb. mindmegannyi fontos kiegészítő része azon mozaiknak, mely a modern város imponáló körvonalait rajzolja elénk.

Több tudás, bővebb ismeretek és szélesebb körre terjedő tapasztalatok s e szerény munkának bővebb alpra fektetése kellene ahhoz, hogy egyenként tárgyaljuk e különben nagyon fontos kérdéseket s hogy rámutatva a létező hibákra, egyben kijelöljük az utakat és módokat, melyek ezen fontos intézményeknek modern kifejlesztésé;* T igénybeveendők és követendők.

A tűzrendészet fontos érdekét azonban nem hagyhatjuk említés nélkül. S hogy többek közül éppen erről kívánunk megemlékezni, ennek oka az, hogy alig van községi föladat, mely fontosságánál fogva kiválóbb figyelmet érdemelne.

Van ugyan tűzrendészeti törvényünk. Vannak törvényhatósági statútumaink is. S nincs év, melyben a belügyi kormány buzdításai meg nem újulnának a tűzrendészet érdekeinek fölkarolását illetőleg.

Sajnos azonban csak az, hogy a buzdító szavak elhangzanak a pusztában s a városok autonom jogkörébe helyezett bizalomtól várt reformlépések évről-évre elmaradnak a tűzrendészet terén.

A tűzrendészeti föladat teljesítése a városok kötelessége. S a város e föladat teljesítését rendszerint a kebelében megalakult tűzoltó-egylet működő testületére ruházza anélkül, hogy akár nagyobb anyagi dotációval, akár pedig erkölcsi támogatással iparkodnék e nemescélú intézményt gyámolítani és erejének kifejtésében támogatni.

Az ekként magára hagyott tűzoltó-egylet a maga autonom jogkörében szabadon fejtheti ugyan ki tevékenységét. Ámde nagy önfeláldozás és nem mindennapi lelkesedés kell ahhoz, hogy a tűzoltó-egylet nemes föladatának lelkiismeretes betöltése mellett még az a működő testület gondoskodjék a fennállásához szükséges anyagi eszközök előteremtéséről is.

Midőn tehát a tűzrendészeti föladatnak minden várokozást kielégítő, hű és pontos betöltéséről van szó: akkor két lényeges momentumot kell kiemelnünk. Egyik az, hogy az a tűzoltó-egylet úgy legyen berendezve, hogy föladatát betölteni képes legyen. Másik pedig az, hogy a város fújtsa legalább az anyagi eszközök egy részét a tűzoltóság föladata megvalósításának lehetőségéhez.

Nem kell azonban azt hinni, hogy a berendezkedés fogalma alatt a tűzoltó-egylet működő testületének kellő szerelvényekkel való ellátása értendő. Lehetnek ott a legkitűnőbb hydroforok; lehet ott a világon minden; ha a vízszerezésről nincs már eleve gondoskodás: akkor annak a tűzoltóságnak tevékenysége meg van bénítva s a vész színhelyén vízhiányában veszteglő tűzoltóság gúny tárgyává válik s a nemes intézmény maga rútol kompromittálva van.

Természetesen oly helyeken, hol folyó vagy elég bővizű patak van közéleten; avagy vízvezeték áll rendelkezésre, ott ez a szomorú eset nem fordulhat elő. De városaink legnagyobb részének elhelyeztetése, fekvése olyan, hogy a vízszerezés biztosítására nagy súlyt kell fektetnünk.

Évégből házról-házra fel kell vennünk az egyes kutak vízállását. S amely kutak tűzoltásra alkalmasak, azokat a kapun egy kis vastáblán, pirosmezőn fehér jelzéssel vagy megfordítva VÍZ meg kell jelölnünk.

Ennek üdvös hatása és gyakorlati előnye abban nyilvánul, hogy tűz esetén nem kell annak a tűzoltónak alkalmas kut után szaladgálnia; hanem a jelzésnél fogva tudja már, hogy mely hozzáférhető udvarba viheti be a szívó készüléket.

De míg a vízkeresés proceszszusa tart s illetőleg, mire a tűzoltóság adott jelre a vész színhelyén megjelenik, az is annyi időbe kerül, hogy a kiűtött tűz csakhamar tovább terjedhet.

Ugyanazért, hogy a tűzoltóság in optima forma megfelelhessen földadatának, kötelezendő minden tűzoltó-egylet egy »vészvonalat« beszerzésére.

A »vészvonalat« áll egy 800 liter űrméretű lajtkocsiból (de lehet ez kisebb is), melyhez egy kis hydrofor van függesztve.

A lajt folyton tele tartandó vízzel.

E felszerelés az, mely vész idején két ló által könnyen vontatva, első sorban mozgósítandó; még pedig azért, mert a városi építkezések rendszere mellett a tűz nem terjedhetvén oly gyorsan, különösen szoba, vagy bolti tűznél, az esetek többségében a jól fölhasznált 800 liternyi víz elégséges arra, hogy az első segély nyújtással az a tűz lokalizálható legyen. Mert minden esetre nagy súly helyező arra, hogy oly esetekben, midőn értékes ingóságok és árucikkek megmentéséről van szó, a vízzel való elbánással minél körültekintőbb gondossággal kell eljárunk, nehogy a felesleges vízzel több kárt okozzunk, mint amennyit a tűzveszély vonhatott volna maga után.

De terjedjen bár tovább a tűz: annak a 800 liternyi víznek okos fölhasználása éppen elég arra, hogy a víz-jelzéssel ellátott házak kutjai megnyittassanak és ezáltal más oldalról nyerhessünk vizet tűzoltás céljaira; minek a tűzoltóságra előnyös hatása az, hogy a megjelenés első pillanatától fogva akcióba léphetett s abban maradhatott a cél eléréséig.

Magától értetik, hogy a vészvonathoz megkívántató egy pár ló állandóan a tűzháznál álljon rendelkezésre.

De oly városokban, hol telefon hálózat van, különösen az éjjeli tüzek jelzésére fontos az is, hogy legalább a szerház, főparancsnok, kürtös és a rendőrség össze legyen kötve; úgy hogy éjnek idején a pusztá csengetés már nyilvánvalóvá tegye a tűz kiütését s hogy ez által biztosítva legyen a tűzoltóságnak akcióba lépése.

Fentebb jeleztük már, hogy a tűzrendészet városi földadat lévén, ha azt csakugyan magának a városnak kellene teljesítenie: akkor arra csak temérdek pénzbeli áldozattal volna képes.

Igaz, hogy a hivatásos tűzoltóság rendszere képezi a tűzoltás fontos érdekének ideálját, ámde e rendszer csak

akkor felel meg céljának, hahogy a város terjedelmének, illetőleg lakosságának megfelelő számú hivatásos tűzoltóból álló csapat lesz szervezve. E szervezet pedig nagy anyagi áldozattal jár.

E megoldhatatlannak látszó problémát éppen a tűzrendészet és a város anyagi érdekének összhangzásba hozásával szépen ki lehet egyenlíteni. S ennek módja az, hogy az önkéntes tűzoltó-egylet autonóm jogkörének épségben tartása mellett szervezzünk néhány tagból álló tűzoltó csapatot; az ezek ellátására szükséges pénzüsszeget »tűzoltói járulék« címén a város adófizető lakosaitól szedjük be, még pedig oly összegben, mely a szerelvényeknek jókarban tartására is elégségesnek mutatkozik.

A »tűzoltói járulék« kivetését illetőleg nem szabad az 1896. évi XXII. t. ez. 130-ik §-ának merev rendelkezéseiből kiindulnunk; hanem igenis e törvényszakasz szelleméből és a törvényhozó intenciójából, mely nem más, mint azon igazságos elvnek gyakorlati megvalósítása, hogy: *fizessen az, kinek érdekében valamely intézmény létesül.*

Ezen igazságos elvből kiindulva, kétséget sem szenved, hogy tűzoltói járulékkal csak oly objektumok tulajdonosai terhelhetők, mely objektumok tűzveszélyre alkalmas anyagot szolgáltatnak.

Ilyen objektumok: a lakóházak és egyéb épületek, valamint oly üzletek, melyek körében nagyobb mennyiségű gyúlékony anyag van összehalmozva.

A fentebb hivatkozott 130. § rendelkezésének merev alkalmazásával a föld- és bányaadó kivételével minden egyenes állami adótárgy tűzoltói járulékkal volna illetendő. S ennek lehet is helye oly esetben, midőn a tűzrendészetnek közhatósági föladatát, hivatásos tűzoltóság szervezésének rendszerével kizárólag a város látja el.

Midőn azonban éppen a város anyagi érdekeire való

tekintettel a tűzrendészet föladatának teljesítése részben a város, részben pedig az autonóm joggal fölruházott tűzoltó egyesület közös kötelessége gyanánt tartatott fenn: akkor nem szabad a törvény rendelkezéseit szó szerinti értelmükben, hanem igenis a törvény szellemében kell végrehajtunk; mely nem parancsol a jelzett viszonyok közt mást, mint azt, hogy: az egyesület autonóm jogának biztosítása, tekintőleg pedig az egyesület fennállhatásának biztosítása céljából ne kényszerítsünk mindenkit fizetésre. Mert ha a kizárólag III-od osztályú keresetadóra, tőke kamat és járadékadóra kötelezettek is »tűzoltói járulék« fizetésére kötelezettek: akkor nem lesz annak a tűzoltó-egyesületnek fizető tagja s ekként autonóm alapon való fennállása is kockáztatva lesz.

Avagy akad oly naiv lélek, mely azt hiszi, hogy manapság, a minden oldalról fokozódó igények e nehéz korszakában számíthatunk arra, hogy az a III-ad osztályú keresetadóval terhelt városi lakos fizet először »tűzoltói járulék«-ot, másodszor fizet tűzoltó-egyesületi tagsági díjat és harmadszor még tán lesz a mászó osztálynak parancsnoka és mindenütt elől jár ahol nagy a veszély?!

Gondoskodjunk csak reálisan és emberiesen. A jelen nehéz viszonyai közt minden városnak, minden községnek úgy kell berendezkednie, hogy a célzott biztosító intézmények modern színvonalra emelése s ezek fokozatos fejlesztése az okos takarékoság elvei szerint történjék. Hisz máris ismerjük föladataink teljesítésének súlyát. Mit hozhat azonban még a jövő; mely nem szabad, hogy viszonyainak legkomolyabb alakulása mellett is bennünket a meghátrálás szomorú elhatározásával, a küzdelemtől és haladás nemes eszményéről való lemondás tehetetlenségének stádiumában tanácstalanul találjon.

Az intézményre magára vajmi közömbös, hogy a fenn-

állásához megkívántató anyagi eszközök mely forrásból merítették. Ámde a közreműködő, felügyelő és ellenőrző felelős alanyokra nézve bizonyára fontos, hogy az anyagi eszközök megszerzésénél a tehermegosztás czélszerű elve nyerjen érvényesülést.

Magától értetődvén, hogy a tűzoltó-egylet működő testülete tagjainak baleset elleni biztosításáról a város tartozik gondoskodni.

BEREKESZTŐ SZÓ.

Munkánk végéhez jutván kérdjük: mit is mondott csak gróf Montecuculi? Azt mondotta: pénz, pénz és harmadszor is pénz!

Így beszélhet, de beszél is egy hadvezér, ki nem keresi, nem kutatja, hogy a pénzt honnan teremtyük elő. Magasabb állami érdekek azt így követelik, tehát a pénznek meg kell lennie.

Nem így a városok sorsának intézésében.

A városi adminisztráció fejének felelőssége tudatában, minden modern újításra irányuló tevékenységében számot kell vetnie a város adófizető lakosságára nehezedő közterhekkkel s egyben bírálnia kell az adózó polgárok teherviselési képességét.

Ez az egyedüli reális ut, melyen a város hatósága haladhat.

Mert ha az a polgármester a reformok megvalósításánál nem vet számot a város anyagi helyzetével és nem veszi szigorú mérlegelés alá az adófizető lakosság adóképeségét: akkor úgy cselekszik, mint az az ügyetlen hadvezér, ki az ellenség helyett saját katonáira lövet.

A modern haladás ténye magában véve szép és némes dolog; de csak úgy ér valamit, ha az elért eredmé-

nyek s a fölmutatott vívmányok nem hatottak zavarólag a város anyagi jólétének fontos mozzanataira.

A külső viselet csínja és előkelősége csak úgy lehet becses és kedves, ha benne terített asztal mellé ülhetünk.

Szóval, az erkölcsi téren célbavett és elért eredmények álljanak mindig helyes arányban és kellő harmóniában az anyagi jólét követelményeivel; mert az egyensúlynak e helyes aránya adja meg az erkölcsi téren produkált eredményeknek is valódi becst.

Ha csatornázni akar, ha vízvezeték s ezekhez hasonló modern intézményeket kíván egy város létesíteni: akkor okos körültekintéssel keresse meg a módokat és eszközöket, melyek segítségével emez intézményeket a lakosság súlyosabb anyagi megterheltetése nélkül megvalósíthatja.

Ha százezrek vagy milliók állnak rendelkezésre, akkor nem művészet megteremteni az amerikai értelemben vett modern várost.

De tessék egy szerény anyagi viszonyok közt vergődő magyarországi kisvárosnak a modern városok sorába lépni anélkül, hogy adófizető lakosságának anyagi ekszisztenciája veszélyeztetve lenne. Ez már nehezebb föladat. Minden nehézsége mellett azonban megvalósítható, csak szorgalmat, fáradtságot nem kell kímélni a fedezeti források fölkeresésében s azokat fölhalálva nem szabad magunkat feszélyeztetni az előtétre tolaakodó magán érdekek által; mert éppen a magánérdekek azok, melyek minden téren útját állják a modern haladásnak s nem engedik, hogy Magyarország kisebb városai provinciális jellegükből kibontakozhassanak.

Szorgos munkálkodásunk közben szét kell tekintenünk a törvényalkotások terén. Föl kell kutatnunk a kormányrendeleteket s az azok által nyújtott előnyöket föl kell használnunk céljaink megvalósítása érdekében. Bírálát

tárgyává kell tennünk és mérlegelnünk kell meglévő jövedelmi forrásaink erőképességét s amennyire létezésük veszélyeztetése nélkül lehetséges: iparkodjunk fokozni azok jövedelmezőségét.

Ha az ily módon egybegyűjtött adatok annak nyújtják biztosítását, hogy azok segélyével a modern alkotások nagy munkájához hozzákezdhetünk: akkor igenis képesek leszünk sok jót, üdvöset és hasznosat teremteni a város közjávára anélkül, hogy emez alkotásoknak anyagi hátrányait is éreznők.

A modern alkotások terén azonban programszerűen kell eljárunk; mert így parancsolja azt a józan tevékenység elve is.

Így nem-e volna eszélytelen korábban megkészíteni a vízvezeték, mint a csatornázást? S nem-e volna különösen elhibázott dolog korábban kövezni és aszfaltírozni, mintsem a csatornahálózat elkészülne?

De lássuk csak, melyek azok a földzeti források, melyek a modern alkotások megteremtésénél igénybe vehetők és fölhasználhatók?

Korábban rámutattunk már azon megbecsülhetetlen jótéteményre, mint a kultúrmérnöki hivatalokban, különösen pedig közegészségi érdekeink javítása érdekében a m. kir. közegészségi mérnöki hivatalban bírnak.

Akár a birtokhatárban érvényesítendő belvizek elvezetéséről; akár a patakok szabályozásáról és vízi művekkel való ellátásáról; akár vízvezeték létesítéséről; akár pedig általános csatornázási hálózat tervezéséről legyen szó: a földművelésügyi miniszterhez beadandó kérvényünk folytán bizton számíthatunk arra, hogy a bármikori miniszter imént megnevezett közegeit fölhívja a jelzett intézmények létesítése céljából szükséges tervek és költségvetések el-

készítésére és az ezek alapját képező lejtmerzési munkálatok teljesítésére.

Ha tehát egy törekvő város a kormány gondoskodása folytán már föltétlenül részesül azon kimondhatatlan előnyben, hogy adatokhoz, tervrajzokhoz, mégis a legrealisabb és legmegbízhatóbb költségvetésekhez jut s a folyamatba vett munkálatok művezetésének ellátásában is részesül anélkül, hogy mindez nagyobb anyagi áldozatába kerülne: ez oly jótétemény, mely a megvalósítani szándékolt modern intézmények sorsát jórészen biztosítja.

Ily módon jutván a vízvezeték terveihez s a közegészségi mérnöki hivatal utasításai nyomán a próbafúrások eszközlése után elkészülvén a próbakút; a próbaszivattyúzás eredményéhez képest a város által kiépítendő, ivásra és használatra egyaránt alkalmas jóminőségű vizet szolgáltató vízvezeték az, mely oly rentábilis vállalatát képezi a városnak, mely önmagát kifizeti s mely az adózó közönség megterhelését semmiféle körülmények között maga után nem vonja.

A mennyiben e vállalatból, hosszú időre terjedő kölcsön igénybevételével még megtakarítások is eszközölhetők: ezek az általános csatornázás létesítésének költségeihez csatolandók.

Ha a közegészség, köztisztaság és közlekedés érdekeit egyaránt érintő utczaburkolást kívánjuk a városokban létesíteni: akkor mindenekelőtt iparkodjunk a város belterületén átvonuló állami és törvényhatósági utak kezelését az illetékes tényezőktől megszerezni; mert azok nélkül egyöntetű kezelésről és karba helyezésről szó sem lehet.

S tekintettel arra, hogy a városokon átvonuló utcák burkolatát legfőképpen a teherárak szállítása veszi igénybe s a jó utak előállítása szorosan vett kereskedői érdek: nemcsak méltányos, de igazságos is, hogy a város ipar-

kodják a kereskedelemügyi kormánynál a vasúti állomásokon föl- és lerakott teherárúk után megszabandó kövezeti vám szedésére jogosultságot nyerni; hogy ily módon az utcza-
burkolás a közlekedés fontos érdekének kielégítése mellett a közegészségi és köztisztasági követelményeknek is hathatós eszközévé válják.

Amennyiben a vásári díjszabás mérsékelt emelését fontos közgazdasági érdekek nem gátolják: ez is egyik oly jövedelmi forrását képezi a városnak, melyet a közjó emelése érdekében kormányhatósági jóváhagyás mellett fokozni lehet.

Amely rendezett tanácsú város katonai laktanya létesítésére kivan vállalkozni s ezáltal az egyéni beszállással járó köztehertől való megszabadulást mozdítja elő: amennyiben a vármegye lakossága katonai beszállásos pótdadóval van terhelve, ezen adóból törvény szerint való évi részesedéshez a város igényt tarthat.

A katonai beszállásról s ezzel kapcsolatban laktnyak építéséről lévén szó, bizonyára nem lehet közömbös egy város anyagi érdekeire nézve, hogy a rendeltetésének átadott katonai laktanya után a katonai kincstár részéről minő térítési díjakban részesül a város.

Ereszben irányadó azon lakbérleti osztály, melybe a város sorozva van.

Gyakori eset azonban, hogy egy városban, gyors fejlődésénél és a lakosság rohamos szaporodásánál fogva oly magas lakbérek vannak, mely lakbéreknek mértéke távolról sem áll arányban a katonai kincstár által fizetett térítési díjakkal.

Ezesetben a törvény által előírt adatok produkálásával lehetőségessé válik 5-5 évenként a kedvezőbb katonai bérosztályba való sorozás. Ámde ennek nélkülözhe-

tétlen kellékét annak bizonyítása képezi, hogy amennyiben a tisztek közül többen tényleg természetbeni lakásokat vesznek a várostól igénybe, ezen lakások nagyobb része után a város által fizetett lakbérek magasabbak legyenek azon különbözet felénél, mely a várost bérszabás szerint megillető térítési díjak és a közvetlenül magasabb bérosztályzat szerint járó lakbérek között fennáll.

Ennek tudatában önmaga ellen való vétket követ el az a város, mely a tisztai nagylelkűségre hivatkozva, rosszul alkalmazott takarékosági elvektől vezéreltetve iparkodik a tisztai lakásokra való ráfizetésektől menekülni; mert hiszen azok a lokális viszonyok által provokált ráfizetések idővel visszatérülnek és más irányban meghozzák a maguk kamatait.

Sok városban félve egyrészt a felelősségtől, másrészt pedig a kényelmet keresve, a törvény világos tilalma ellenére tartózkodik a hatóság házi kezelésbe venni a kincstártól megváltott fogyasztási és italmérési adókat annak dacára, hogy ezen kezelésből eredő haszon sokszor igen szép Összegré megy és tetemesen megkönnyíti a város háztartásának ellátását.

A hatóság ezen elfoglalt kényelmi álláspontjával szemben csakhamar akadnak spekulatív szellemek, melyek valamelyes kis haszon biztosítása mellett vállalkoznak a város által megváltott jövedéki adók kezelésére. S ha azt egyszer megragadhatták, később már vajmi bajos kellő adatok hiányában házi kezelést létesíteni.

Kerüljön azonban bármily nehézségbe, a város hatóságának az indirekt adók fizetésére kötelezettek irányában, de önmaga iránt tartozó kötelességénél s nem kevésbbe a törvény iránt tartozó tiszteletnél fogva is, meg kell ragadnia a legelső alkalmat arra, hogy a fogyasztási és ital-

mérési adókat házi kezelésbe vegye; hogy a kezelésből eredő hasznokat ne egy idegen rakja zsebre, hanem a város reformterveinek megvalósításához szolgáljanak eszközül.

A város birtokhatárának vadászati joga is szép jövedelmet hajtván, – mint hogy a gyakori birtokváltások folytán az évi bér fölosztása komplikációkkal jár és oly elenyészőleg csekély az osztalék, hogy alig hozza be a szétosztással vesződni, legczélszerűbb, ha a birtokosság ezen jövedelmének kezelését a város hatóságára oly világos meghagyással bízva, hogy ezen jövedelmek fölhasználásával tartozik a hatóság a birtokhatár csatornázásáról, utak kihásításáról és jókarba helyezésétől és befásításáról, műtárgyak beszerzéséről és parkok létesítéséről gondoskodni.

Ekképen röviden megjelölvén az utakat és módokat, melyek segítségével a város a törvény által megengedett formában fedezeti forrásokat nyerhet, avagy gyarapíthat; midőn ezen forrásokra rámutatva mintegy irányítást nyerhet mindenki, hogy azok a modern újítások jóakarattal, körültekintéssel és kellő erélylyel gyakorlatilag is könnyen megvalósíthatók, azon meggyőződésben vagyunk, hogy a modern város ideálja felé törekvésnek útját ekként megvilágítva, tán sikerült néhány darab követ szolgáltatnunk azon fenséges épület alapvető munkájához, melynek neve: konszolidált magyar kultúr állam!

Szorosan véve pedig »A modern város«-nak főadata nem más, mint pusztító hadjáratot üzeni és irtó háborút viselni a tisztátalanság és betegségeket okozó bacillusok ellen.

A mely város fölfogta és megértette a harcra hívó szót: az fegyvert ragad és megkezdi az irtó háborút a közegészségügynek ajánlott fegyvereivel.

Amely város pedig nem akarja megérteni a kor intő szavát: annak jelölje meg az irányt, mutassa meg az utat maga a törvényhozás hatalmi szóval; hogy ekként ne legyen város, mely elmaradhasson a közegészség terén; tehát azon a téren, melynek modern színvonalra emelésétől függ az emberi nemzedékek sorsa és jóléte!